

UBİKS | ISCSA

Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

International Journal of Cultural and Social Studies

UKSAD - IntJCSS

Haziran ve Aralık Aylarında Yayımlanan Açık Erişimli Hakemli Dergi

*Biannual
(Published in June & December)
Open Access Peer-Reviewed Journal*

Cilt 2, Sayı 1 / Volume 2, Issue 1
Haziran 2016 / June 2016

ISCSA_UBİKS

e-ISSN: 2458-9381

www.intjcss.com

www.iscs-a.org

UKSAD, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kere yayımlanan Uluslararası Bilimsel Hakemli bir dergidir.

AÇIK ERİŞİMLİ DERGİ

Editörden mesaj

Değerli meslektaşlarım,

Derneğimiz Kültürel ve Sosyal Bilimler alanındaki çalışmalarınızı değerlendirmek üzere yeni bir dergiyi (UKSAD) hizmetinize sunmaktan büyük bir mutluluk duyuyor. Genç bir kurum olmamıza rağmen, son derece dinamik ve istekli bir ekiple yol alan derneğimizin çıkardığı bu yeni yayın organının da Sosyal Bilimlerin farklı disiplinleri üzerinde yoğunlaşan akademisyenlerin dikkatini çekeceğine olan inancımız sonsuzdur.

Sizleri, Sosyal Bilimlerin tüm alanlarında üreteceğiniz yüksek kalitedeki bilimsel çalışmalarınızı, yazın taramaları, örnek olgu araştırmaları, deneysel araştırmaları, kitap incelemelerinizi, vb. derginin yazım kurallarına uygun olarak hazırlayarak dergimize göndermeye davet ediyoruz. Ayrıca açık erişimli makalelerimizi gerek okuyarak, gerekse alıntıyla dergimizin gelişmesine katkı vermenizi diliyoruz. İçten saygılar.

IntJCSS is an International Refereed Scientific Journal published biannually (in June & December) by ISCSA.

OPEN ACCESS JOURNAL

Message from the editor

Dear colleagues,

Our association is glad to invite you all to submit your cultural and social researches in our new journal, International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS). As being a young association, but having very ambitious team of academic staff, we really believe that this journal would attract intention from serious scholars working on different dimensions of educational sciences.

We invite high quality articles, review papers, case studies of theoretical, and empirical, conceptual, experimental researches, translations, and letters to the editors, etc. on social sciences in a properly formatted file as per the author guidelines of the journal. We also promote researchers to use our open access articles in their researches and contribute to the development of our journal through their citations.

Kind regards.

Sayı Editörü / Editor of the Issue

Dr. Mutlu TÜRKMEN, Assoc. Prof., Bartın University, TURKEY

Eş Editörler / Co-editors

Dr. Saliha AĞAÇ, Assoc. Prof., Gazi University, TURKEY (Chief Editor)
Dr. Taner BOZKUS, Assoc. Prof., Bartın University, TURKEY
Dr. Kalliope PAVLI, Panteion University of Social & Political Sciences, GREECE

Bilim Kurulu / Scientific Board

Dr. Yunus ABDURAHİMOĞLU, Bartın University, TURKEY
Dr. Mehmet AKGÜL, Prof., Necmettin Erbakan University, TURKEY
Dr. Aygün AKYOL, Assoc. Prof., Hitit University, TURKEY
Dr. Hayati AKYOL, Prof., Gazi University, TURKEY
Dr. Adel M. ALNASHAR, Prof., University of Bahrain, BAHRAIN
Dr. Mahfoud AMARA, Qatar University, QATAR
Dr. Musa Kazım ARICAN, Prof., Yıldırım Beyazıt University, TURKEY
Dr. Esmail Safaei ASL, Allameh Tabataba'i University, IRAN
Dr. Mustafa AY, Assoc. Prof., Selçuk University, TURKEY
Dr. Bünyamin AYHAN, Assoc. Prof., Selçuk University, TURKEY
Dr. Ramezan Mahdavi AZADBONI, University of Mazandaran, IRAN
Dr. Lambros BALTSIOTIS, Panteion University, GREECE
Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM, Bartın University, TURKEY
Dr. Alyona YULDAŞKIZI BALTABAYEVA, Prof., Ahmet Yesevi University, KAZAKHSTAN
Dr. Nuri BALTACI, Gumushane University, TURKEY
Dr. Mehmet BAYRAKTAR, Prof., Yeditepe University, TURKEY
Dr. Metin BECERMEN, Assoc. Prof., Uludag University, TURKEY
Dr. Antoine Cantin-BRAULT, Université de Saint-Boniface, CANADA
Dr. Ahmet Kamil CİHAN, Prof., Erciyes University, TURKEY
Dr. Aynur CİVELEK, Assoc. Prof., Adnan Menderes University, TURKEY
Dr. Alex CRISP, São Paulo State University, BRAZIL
Dr. Hamza ÇAKIR, Prof., Erciyes University, TURKEY
Dr. İsmail ÇAKIR, Assoc. Prof., Erciyes University, TURKEY
Dr. Lokman ÇİLİNGİR, Prof., Ondokuz Mayıs University, TURKEY
Dr. Daniela DASHEVA, Prof., National Sports Academy, BULGARIA
Dr. Bekir DİREKÇİ, Assoc. Prof., Akdeniz University, TURKEY
Dr. Mevlud DUDIC, Prof., Novi Pazar University, SERBIA
Dr. Murat ERDOĞDU, Necmettin Erbakan University, TURKEY
Dr. Murat KELİKLİ, Bartın University, TURKEY
Dr. Nejla GÜNAY, Assoc. Prof., Gazi University, TURKEY
Dr. Bülent GÜRBÜZ, Assoc. Prof., Kırıkkale University, TURKEY
Dr. Erdal HAMARTA, Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, TURKEY
Dr. Mustafa HİZMETLİ, Assoc. Prof., Bartın University, TURKEY
Dr. Miftakhul JANNAH, Surabaya State University, INDONESIA
Dr. İbrahim Hakkı KAYNAK, Necmettin Erbakan University, TURKEY
Dr. Murat KELİKLİ, Bartın University, TURKEY
Dr. Bachir KHELIFI, Prof., University of Mascara, ALGERIA
Dr. Ali Murat KIRIK, Marmara University, TURKEY
Dr. Murat KUL, Assist. Prof., Bartın University, TURKEY

Dr. Hanem MAKNI, Prof., University of Tunis, TUNISA
Dr. İfet MAHMUTOVIC, Prof., University of Sarajevo, BOSNIA HERZEGOVINA
Dr. İ. Hakkı MİRİCİ, Prof., Hacettepe University, TURKEY
Dr. Zerf MOHAMED, University Abdel Hamid Ibn Badis Mostaganem, ALGERIA
Dr. Sait OKUMUŞ, Assoc. Prof., Yıldırım Beyazıt University, TURKEY
Dr. Ayad OMAR, Assoc. Prof., Tripoli University, LIBYA
Dr. Mehmet ÖÇALAN, Kırıkkale University, TURKEY
Dr. Nurettin ÖZTÜRK, Assoc. Prof., Atatürk University, TURKEY
Dr. Cevat ÖZYURT, Prof., Yıldırım Beyazıt University, TURKEY
Dr. Shawkat Gaber RADWAN, Port Said University, EGYPT
Dr. Müfit Selim SARUHAN, Prof., Ankara University, TURKEY
Dr. Shakeel Ahmad SHAHID, Dow College Karachi, PAKISTAN
Dr. Erhan SUMMAK, Selçuk University, TURKEY
Dr. Mutluhan TAŞ, Assoc. Prof., Selçuk University, TURKEY
Dr. Burhanettin TATAR, Prof., Ondokuz Mayıs University, TURKEY
Dr. Fatih TOKTAŞ, Assoc. Prof., Dokuz Eylül University, TURKEY
Dr. Mutlu TÜRKMEN, Assoc. Prof., Bartın University, TURKEY
Dr. Mevlüt UYANIK, Prof., Hitit Üniversitesi, TURKEY
Dr. Asife ÜNAL, Assoc. Prof., Bartın University, TURKEY
Dr. Oğuz YURTTADUR, Selçuk University, TURKEY
Dr. Tomáš ZEMAN, Comenius University, SLOVAKIA

Dergi Sorumlusu / Publication Manager

Mutlu TÜRKMEN

Tasarım / Design

Güngör DOĞANAY

Web Yöneticisi / Web Admin

Ali ALTUNAY

Halkla İlişkiler / Public Affairs

Sercan KURAL

Web & Email

www.intjcss.com & info@intjcss.com

** İsimler alfabetik sırayla dizilmiştir. / Names are listed in alphabetical order.*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- 1- İş Başvurusunda Bireyin Algılanmasında Giysi Türleri ve Modellerinin Etkisi Var mıdır?
Does the Attire and Style of Job Applicant Affect the Interviewer Perception?
Saliha AĞAÇ1-13
- 2- Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar
The Discussion on the Women Depicted in İslam and Cultural Development of fact of Women
Sıddık AĞÇOBAN14-24
- 3- Bireyin Toplumsallaşması Sürecinde Spor
Sport in the Process of Socialization
Hayati BEŞİRLİ25-31
- 4- *Urban Landcape Design Principles in Historical Environments, a Case Study on Zeyrek, İstanbul*
Selma ÇELİKİYAY, Hilal ÖZDEMİR32-44
- 5- Kazakistan Ekonomisinin Dışa Açıklık ve Enflasyon Oranlarının Ekonomik Büyümesine Etkisi (1994-2013)
The Effect of Economy Openness and Inflation Rate to the Economic Growth of Kazakhstan (1994-2013)
M. Said CEYHAN, Ahmet AKPOLAT, Mehmet Akif PEÇE45-61
- 6- Osmanlı Devleti'nde Engellilerin İstihdamı ve Saray Teşkilatında Dilsizler
The Deployment of the Handicapped in the Ottoman Empire and the Role of the Speechless in the Palace
Nejla GÜNAY62-73
- 7- *The Relationship between R-D Expenditures and Economic Growth: A Case of the Central Asian Republics and Turkey*
Said KINGİR, Ahmet KAMACI74-84
- 8- *Economical Indicators Contribution of Tourism Industry to the Economy of the South Kazakhstan Region*
Almas KURALBAYEV, Burhan SEVİM, Aktolkin ABUBAKIROVA85-95
- 9- Kazakistan-Türkiye Halk Müziği Etkileşiminde Ahmet Hulusi Seven
Ahmet Hulusi Seven within the Interaction of Kazakhstan-Turkey Folk Music
Cengiz ŞENGÜL96-107
- 10- Müzik Sanatında Kültürel Etkileşim ve Gelenek (Erzurum İli Örneği)
Cultural Interaction and Tradition in Art Music (Erzurum City Sample)
Ahmet Mutlu TERZİOĞLU108-118

Field : Fashion Design

Type : Research Article

Received: 06.02.2016 - *Accepted*:25.04.2016

Does the Attire and Style of Job Applicant Affect the Interviewer Perception?¹

Saliha AĞAÇ

Gazi University, Art & Design Faculty, Fashion Design Department, Gölbaşı, Ankara, TURKEY

Email: asaliha@gazi.edu.tr, agacsaliha@gmail.com

Abstract

Next to primary factors directly affecting success in a professional work environment, there are numerous secondary factors which also contribute. External appearance, demeanour, manner of speech, body language are among them. In one's mind only several minutes are sufficient to form an "image" of a person newly met. This period is filled with bidirectional messages involving appearance, posture and interaction. Appearance holds an important position within these first few minutes and may create an effect as much as 55% or more. The basic objective of this study is to determine how interviewers perceive the job applicants using differing attire types. This research is based on relevant studies and survey data obtained from 1232 women and man administrator in private(695) and public(537) sector active in Istanbul, Ankara and Izmir, the most populous cities of Turkiye. The Survey Method was used in our research. Due to richness of women's attire in comparison to men's, our study is limited to the women's clothing styles. To avoid the effect of clothing color and facial expressions, the survey models were designed as drawings. Each model was accompanied by 28 adjectives. Survey participant administrators were requested to contemplate the attire types, consider their perceptions and describe the applicants according to adjectives provided. The data obtained were transferred to SPSS software package and incorporated to cross-tables formulated according to the sector types of interviewer administrators. The χ^2 relationship analyses were used to measure the statistical correlation between business sector variables in the perception of clothing types. The study exhibited that attire types influenced the perception of individuals, and the differences in perception were the result of individuals' gender, business sectors, opinions, life styles, and world perspectives.

Keywords: Types of clothes, job applicant, individual image.

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

İş Başvurusunda Bireyin Algılanmasında Giysi Türleri ve Modellerinin Etkisi Var mıdır?

Öz

Profesyonel bir çalışma ortamında, başarıyı doğrudan etkileyen faktörlerin yanında, dolaylı yollardan etkileyen birçok yan faktör de bulunmaktadır. İş yaşamında dış görünüş, beden dili, konuşma şekli gibi birçok faktör etki yaratmaktadır. Yeni karşılaşılan bir insanın kafasında bir “imaj” oluşturmak için sadece bir kaç dakikaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süre içinde fiziksel özellikler, duruş, giyilen kıyafet karşı tarafa bazı mesajlar yollamaktadır. Bu bir kaç dakika içinde, dış görüntü çok önemli bir yer tutmakta ve yüzde 55 oranında bir etki yaratmaktadır. Bu araştırmada temel amaç farklı giysi türlerini kullanan bireylerin, iş başvurularını değerlendiren yöneticiler tarafından nasıl algılandığını belirlemektir. Araştırmanın materyalini, Türkiye'nin en fazla nüfus yoğunluğuna sahip İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde faaliyet gösteren özel(695) ve kamu(537) kuruluşlarında çalışan 1232 kadın ve erkek yöneticiden anket yardımıyla elde edilen veriler ve ilgili kaynaklar oluşturmaktadır. Araştırmada Tarama Yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kadın giysilerinin, erkek giysilerine oranla daha fazla çeşitlilik göstermesi nedeniyle kadın giysi türleri ile sınırlandırılmıştır. Giysinin renginin ve yüz ifadesinin algılamayı etkilememesi için modeller sadece çizgi olarak tasarlanmıştır. Her modelin yanına 28 adet sıfat verilmiştir. Araştırmaya katılan yöneticilerden giysi tarzlarına bir süre bakarak, bu giysi kullanıcılarını nasıl algıladıklarını düşünmeleri ve verilen sıfatlarla tanımlamaları istenmiştir. Elde edilen sonuçlar SPSS istatistik paket programına aktararak, yöneticilerin cinsiyetlerine ve çalıştıkları sektör tipine göre oluşturulan çapraz tablolara aktarılmıştır. Giysi türlerinin algılanmasında cinsiyet ve çalışılan sektör değişkenleri arasında istatistiksel ilişkinin ölçümü için c^2 ilişki analizi kullanılmıştır. Araştırmada, giysi türlerinin bireyleri algılamada etkili olduğu: giysi türlerinin algılanmasında oluşan farklılıkların bireylerin cinsiyetleri, çalıştıkları sektör, görüşleri, yaşam tarzları, dünyaya bakış açılarının farklı olmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giysi türleri, iş başvurusu, bireysel imaj

Introduction

Communication is the process whereby individuals exchange messages, thoughts and feelings consciously or unconsciously. First impressions are always distinguishing and critical. Humans initially form impressions by looking at the external appearance of others (Altınöz ve Suvari, 2000: 26). Instantaneous valuations based on the first perceptions at an initial meeting are defined as the primacy effect (Dincer, 1998: 10). Some communication experts defend the opinion that “one enters a context with appearance and be judged later by personality”. Molloy (1977) suggests that “a woman needs drive, ambition, intelligence, and education to move up the executive ladder. Without those qualities the best clothing in the world won’t do anything for her. But even with them, if she doesn’t have the right clothing, she won’t get ahead”, and emphasizes the importance of attire. One of the important and fundamental prerequisites of image, the attire is indicative of self-awareness and a leading condition of positive effect. Psychologists think that external image represents the inner person (Pakkan, 2002).

In a professional work environment, there are numerous influential side-factors in addition to preliminary factors which affect success directly. Among these, personal appearance and attire selection is an important element of silent communication. Image conveys messages to the person opposite like jests and mimics, and these complement the judgement being formed subconsciously (Dincer, 1998: 6). Attire conveys messages nearly as strongly as the words and body language. Selected attire style reflects individual’s taste and contextual psychology as well the importance the person attaches to those present. A person’s attire must fit the space and time (Kabadayı, 2011; Finance Higher Training Directorate, Ministry of Finance, 2007)

In professional life, many factors such as personal appearance, body-language, speech mannerisms create effects. A person attending a job interview or business meeting is evaluated primarily by his/her attire, behaviour and grooming (Altınöz & Suvari, 2000: 26; McDaniel & Pardon, 2000). Generally, three points are effective in selecting an attire appropriate to the work. These are: Services provided or products sold by the employee, and the cultural criteria established according to the image adopted by clients or institutions receiving the service (Dincer, 1998: 18).

Only few minutes are needed to form an ‘image’ in the mind of a person newly met. In these few minutes, the appearance holds a very significant place and creates an effect of 55%. Voice is rated at 38%, and the ‘content’ effect is only 7% (Sampson, 1995; Erdemli, 2004). Zunin’s work titled “Contact : the first four minutes” (1992) indicates this duration as four minutes, and that in such a short period the relationship’s foundation is laid. In these four minutes persons are either distanced apart or decide to pursue a closer relationship.

Especially during the ‘silent moment’ intervals among the participants in job interviews when individuals measure the other or the environment with glances, the impression had plays a role in acceptance or refusal. In other words, in these moments called “silent communication”, important positive and negative data is exchanged among the participants, and the impact of such data persists for an extended period. According to some studies, 90% of the humans form judgements on the basis of initial perceptions of the first few minutes using their impressions of attire, physical attributes, body-language, etc. (Dincer, 1998: 6). Hence, one of the very first things to be done for creation of positive image is supporting an attire appropriate for the job.

In Bateman and Mawby (2004) study titled “First impressions count: interviewer appearance and information effects in stated preferences”, the researchers examined the attire and education level of persons collecting donations for an environmental cause and found that largest sums were collected by those with formal attires and higher education. In the same study, it was also observed that even with much higher education, those with casual appearance collected 40% less as compared to those with formal appearance, and thus significance of attire was demonstrated.

This study aims to exhibit the ‘silent communication element attire’ perceptions of human-resource administrators in the public and private sector organizations of Turkiye.

Materials and Method

Research material consists of data obtained from 1232 administrators of both genders surveyed at public and private sector in dense population centers of İstanbul, Ankara and İzmir, in addition to other subject related reference studies.

Objective of this study is to determine how job applicants using various attires are perceived by administrators evaluating them. Screening method is used for this purpose. The survey prepared for data collection has been tested first on 78 managers of both genders in Ankara through six female attires and personal attributions assigned by 47 individuals. The results of this study have been presented for discussion at an international conference. On the basis of evaluation by conference participants, continuation of the study was decided. Based on suggestions provided, findings and statistical analyses the survey was reformed. Attributions not signified by the sampling and not found meaningful in any model were removed and the numbers of adjectives attributed were reduced to 28. Additionally, although appearing similar, to measure whether small changes were effective on perceiving of individuals, the number of models was raised to 8.

In sampling selection, using the simple coincidental sampling technique, interested persons were asked to participate in the survey on volunteer basis. The finalized survey, including 8 models for understanding the target sample in terms of their definitions of attire attributes, and containing demographic questions, was applied to 1232 administrators (private sector, 695; public sector, 537) from both genders and functioning in most populous cities of Turkiye, namely Istanbul, Ankara and Izmir.

Attire is very important for leaving a positive impression in job interviews. Whatever the personal style, the preference of formal attire is generally considered appropriate. Suits, cloth trousers or knee-high skirt and plain colour blouse is amongst the suggested attires for job interviews. Additionally, skirt and blouse worn is cautioned not to be a model very assertive or pretentious.

Study is limited to women’s attires due to richness of selection as compared to men. In order to neutralize the models in terms of attire color and facial expression for prevention of impact on perceptions, models were designed as drawings. Model designs were developed according to general rules governing work environments (Figure 1).

Figure 1. Attire Models For Study Survey

Each model was assigned 28 attributional adjectives. Participating administrators were asked to examine the styles for a period, consider their perceptions and point out the adjectives best defining their impressions. Data obtained were transferred to SPSS statistical software package, and cross-tables were created on the basis of sector type(public, private) in which administrators functioned.

For measurement of statistical relationship between the variables of distribution according to sector and attire adjective attribution definitions, χ^2 relationship analysis was used. For relationship testing the hypotheses were structured as follows:

H⁰ = There is no statistical relationship between the variables of sample sectoral distribution and attributional adjective definitions.

H¹ = There is a statistical relationship between the variables of sample sectoral distribution and attributional adjective definitions.

For hypothesis acceptance or rejection, the probability value was assessed at the meaningfulness level $P < 0,05$ and only those found meaningful were included in this text.

Findings

In this section the findings based on survey collected data is presented.

Table 1. Demographic Findings

Sector		Gender		Women		Men		TOTAL		χ^2	P
		S	%	S	%	S	%				
Public Sector	Doctorate	16	7,0	30	9,8	46	8,6	4,398	0,623		
	Master's Degree	44	19,1	67	21,8	111	20,7				
	Bachelor's Degree	113	49,1	134	43,6	247	46,0				
	College	19	8,3	25	8,1	44	8,2				
	High School	30	13,0	35	11,4	65	12,1				
	Secondary School	3	1,3	9	2,9	12	2,2				
	Primary School	5	2,2	7	2,3	12	2,2				
	SUBTOTAL	230	100,0	307	100,0	537	100,0				
Private Sector	Doctorate	6	2,6	26	5,7	32	4,6	126,254	0,000		
	Master's Degree	6	2,6	61	13,3	67	9,6				
	Bachelor's Degree	127	54,0	122	26,5	249	35,8				
	College	21	8,9	75	16,3	96	13,8				
	High School	14	6,0	122	26,5	136	19,6				
	Secondary School	18	7,7	33	7,2	51	7,3				
	Primary School	43	18,3	21	4,6	64	9,2				
	SUBTOTAL	235	100,0	460	100,0	695	100,0				
TOTAL		465	37,7	767	62,3	1232	100,0				

When the demographic findings for survey participant administrators in Table 1 are examined, it is seen that 37.7% are women and 62.3% are men and for both sectors as well as gender, most clustering in terms of education is at the Bachelor's Degree level. As an incidental observation, it should be noted that this also indicates a rise in women's status in the work life.

According to the Chi Square (χ^2) test done to determine whether a meaningful intra-sectoral relationship existed between the educational levels of men and women, the results indicated a statistically meaningful relationship in the private sector ($\chi^2=126,254$, $P=0,000$).

Table 2. Rates of Concurrence with Attires Reflecting Personality

Sector		Gender		Women		Men		TOTAL		χ^2	P
		S	%	S	%	S	%				
Public Sector	Reflects	137	59,6	185	60,3	322	60,0	2,698	0,260		
	Partially reflects	83	36,1	99	32,2	182	33,9				
	Does not reflect	10	4,3	23	7,5	33	6,1				
	SUBTOTAL	230	100,0	307	100,0	537	100,0				
Private Sector	Reflects	102	43,4	255	55,4	357	51,4	23,945	0,000		
	Partially reflects	77	32,8	158	34,3	235	33,8				
	Does not reflect	56	23,8	47	10,2	103	14,8				
	SUBTOTAL	235	100,0	460	100,0	695	100,0				
TOTAL		465	37,7	767	62,3	1232	100,0				

When the Table 2 containing participant responses to the question whether “Attire styles reflect personality?” is examined, highest concurrence was indicated both in terms of gender and the sector involved.

According to sectoral women and men membership, when opinions whether or not attire styles of individuals reflect personality was examined with Chi Square (χ^2) test, a statistically meaningful relationship was identified among the survey participants from the private sector ($\chi^2=23,945$, $P=0,000$).

Table 3. Model Attribute Definitions Per Sector Considered

Attribute	SECTORS															
	Public								Private							
	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8
Choices	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Open Minded	27,6	20,7	17,1	23,8	18,8	12,7	17,5	14,7	30,5	26,3	17,4	25,9	17,8	10,1	15,1	15,5
Intelligent	26,6	22,0	11,2	22,0	31,5	16,0	19,0	18,1	26,6	34,5	14,0	17,7	39,4	18,3	25,6	20,7
Active	5,9	25,9	25,0	20,7	24,0	14,5	26,4	20,5	33,4	27,9	29,9	24,0	27,9	17,1	29,4	26,2
Unusual	7,1	6,7	26,1	16,4	5,2	14,7	9,3	15,8	3,2	4,3	16,4	12,4	3,7	9,8	6,3	8,9
Serious	24,6	30,5	7,8	19,0	46,0	18,6	16,4	11,5	26,3	40,9	9,8	16,3	52,9	20,9	32,1	16,4
Enthusiastic	14,7	11,0	21,0	17,3	9,9	11,0	18,6	15,1	17,6	14,2	30,9	20,0	8,6	12,7	16,8	20,1
Hard working	19,9	22,3	11,5	19,4	35,2	17,3	21,0	15,8	27,3	30,8	17,1	14,7	38,1	22,0	28,8	26,5
Attractive	42,6	24,0	7,6	44,1	19,2	10,4	15,3	11,9	41,0	31,7	10,9	53,7	21,4	8,8	18,1	11,9
Demoded	6,3	8,2	21,8	7,6	5,0	26,6	11,2	20,9	6,8	5,3	18,4	12,1	5,2	32,9	7,2	16,8
Careful	22,0	22,3	9,7	13,2	31,3	15,3	18,8	14,7	22,4	23,6	12,8	14,4	31,5	19,1	21,9	18,1
Emotional	8,8	8,4	8,8	13,2	9,3	14,5	11,7	14,0	9,9	6,8	8,8	14,8	6,6	13,8	9,6	10,1
Orderly	40,8	35,6	12,5	23,8	44,5	27,0	23,6	20,9	33,2	34,1	16,1	23,9	41,6	31,7	31,4	28,2
Disorderly	2,0	2,8	26,6	1,3	2,4	11,5	12,5	13,6	1,9	2,4	25,2	5,8	1,7	10,9	7,5	12,4
Energetic	18,2	17,7	24,6	18,2	15,6	12,3	20,5	20,9	16,5	13,4	31,8	21,6	12,4	9,9	23,0	18,7
Reliable	9,9	11,2	5,4	10,8	21,0	11,4	9,7	7,1	9,9	14,5	6,8	10,5	19,6	13,1	12,1	8,8
Decisive	26,6	24,6	11,4	26,1	32,6	16,6	17,1	17,3	25,9	30,8	13,8	22,6	34,2	19,7	26,3	20,1
Self-confident	45,4	32,0	19,0	36,3	36,3	14,7	24,0	20,3	39,7	38,7	22,6	37,0	32,2	16,1	28,8	24,6
Modern	41,3	36,1	21,6	39,5	33,7	18,1	30,2	24,6	39,3	39,7	22,4	38,4	37,0	16,0	33,4	25,2
Cheerful	10,8	11,4	21,0	15,3	10,4	11,7	17,1	18,6	14,2	12,8	25,6	19,1	8,5	10,2	16,0	16,3
Mature	20,5	24,0	12,7	17,5	25,9	17,3	14,9	11,7	20,1	22,7	8,8	17,4	23,3	21,9	13,5	15,5
Planned	26,8	28,3	7,8	20,3	37,1	17,9	19,0	14,5	23,2	25,3	11,1	16,3	35,0	23,5	18,0	16,5
Calm	16,8	16,0	11,9	13,4	20,5	25,9	14,2	14,2	13,2	14,0	10,2	12,5	18,7	24,6	15,5	16,5

Respectful	21,8	22,3	9,7	14,7	31,7	17,7	16,4	14,0	21,3	19,9	7,8	13,4	23,5	20,7	17,7	15,8
Sympathetic	18,4	16,4	25,5	20,5	13,8	16,2	17,5	21,8	16,4	15,7	23,6	17,6	11,8	11,9	16,8	17,1
Responsible	24,4	24,2	9,9	17,5	33,7	17,3	14,7	14,9	22,9	25,5	9,1	16,1	31,8	18,0	23,7	18,6
Lazy	1,5	2,8	16,8	4,5	2,6	7,3	7,3	11,2	1,3	2,0	16,1	4,9	2,2	6,6	5,3	9,6
Creative	20,1	16,2	14,7	22,3	16,0	13,8	16,4	15,8	13,8	17,6	17,8	18,8	17,0	11,5	17,3	13,5
Helpful	9,1	10,6	8,2	9,5	12,3	9,7	10,8	11,9	9,8	9,1	7,6	6,8	12,1	12,4	11,2	9,6

When Table 3 attributional adjective findings are examined according to the survey models presented to the participants, the results are seen as:

Model 1: Significant clusterings are in the **Public Sector** as self-confident (45,4%), attractive (42,6%), modern (41,3%), orderly (40,8%) options, whereas in the **Private Sector** clusterings were attractive (41,0%), self-confident (39,7%), modern (39,3%), active (33,4%), orderly (33,2%);

Model 2: Significant clusterings are in the **Public Sector** as modern (36,1%), orderly (35,6%), self-confident (32,0%), serious (30,5%), planned (28,3%) whereas in the **Private Sector** clusterings were serious (40,9%), modern (39,7%), self-confident (38,7%), intelligent (34,5%), orderly (34,1%), attractive (31,7%), hard-worker (30,8%), decisive (30,8%);

Model 3: Significant clusterings are in the **Public Sector** as disorderly(26,6%), unusual(26,1%), sympathetic (25,5%), active (25,0%), energetic (24,6%), demoded (21,8%), modern (21,6%), cheerful (21,0%), enthusiastic whereas in the **Private Sector** clusterings were enthusiastic (30,9%), energetic (31,8%), active (29,9%), cheerful (25,6%), disorderly (25,2%), symphatetic (23,6%), self-confident(22,6%), modern (22,4%);

Model 4: Significant clusterings are in the **Public Sector** as attractive (44,1%), modern (39,5%), self-confident(36,3%), decisive (26,1%), open minded(23,8%), orderly (23,8%), creative (22,3%), intelligent (22,0%) whereas in the **Private Sector** attractive (53,7%), modern (38,4%), self-confident (37,0%), open-minded (25,9%), active (24,0%), orderly (23,9%), decisive (22,6%), energetic (21,6%);

Model 5: Significant clusterings are in the **Public Sector** as serious(46,0%), orderly (44,5%), planned (37,1%), self-confident (36,3%), hard-working (35,2%), modern (33,7%), responsible (33,7%), decisive (32,6%), intelligent (41,6%), careful (31,3%) whereas in the Private Sector serious (52,9%), orderly (44,5%), intelligent (39,4%), hard working (38,1%), modern (37,0%), planned (35,0%), decisive (34,2%), self-confident (32,2%), responsible (31,8%), careful (31,5%);

Model 6: Significant clusterings are in the **Public Sector** as orderly (27,0%), demoded (26,6%), planned (37,1%), calm (25,9%) whereas in **Private Sector** demoded (32,9%), orderly (31,7%), calm (24,6%), hard working (22,0%), mature (21,9%), respectful (20,7%);

Model 7: Significant clusterings are in the **Public Sector** as modern (30,2%), active (26,4%), self-confident (24,0%), modern (33,4%), orderly (21,0%), energetic (20,5%) whereas in **Private Sector** demoded (32,9%), serious (32,1%), orderly (31,4%), active (29,4%),

hardworking (28,8%), self-confident (28,8%), decisive (26,3%), intelligent (25,6%), responsible (23,7%), energetic (23,0%);

Model 8: Significant clusterings are in the **Public Sector** as modern (24,6%), sympathetic (21,8%), demoded (20,9%), orderly (20,9%), energetic (20,9%), active (20,5%), self-confident (20,3%) whereas in **Private Sector** orderly (28,2%), hard-working (26,5%), active (26,2%), modern (25,2%), self-confident (24,6%), intelligent (20,7%), enthusiastic (20,1%), decisive (20,1%).

Table 3 When attributes are evaluated according to ratios

Model 1 of both sectors as **Open Minded;**

Model 5 of both sectors as **Intelligent;**

Model 7 of both sectors and Model 1 of private sector as **Active;**

Model 3 of both sectors as **Unusual;**

Model 5 of both sectors as **Serious;**

Model 3 of both sectors as **Enthusiastic;**

Model 5 of both sectors as **Hardworking;**

Model 4 of both sectors as **Attractive;**

Model 6 of both sectors as **Demoded;**

Model 5 of both sectors as **Careful;**

Model 6 of public sector and Model 4 of private sector as **Emotional;**

Model 5 of both sectors as **Orderly;**

Model 3 of both sectors as **Disorderly;**

Model 3 of both sectors as **Energetic;**

Model 5 of both sectors as **Reliable;**

Model 5 of both sectors as **Decisive;**

Model 1 of both sectors as **Self-Confident;**

Model 1 of public sector and Model 2 of private sector as **Modern;**

Model 3 of both sectors as **Cheerful;**

Model 5 of both sectors as **Mature;**

Model 5 of both sectors as **Planned;**

Model 6 of both sectors as **Calm;**

Model 5 of both sectors as **Respectful;**

Model 3 of both sectors as **Sympathetic;**

Model 5 of both sectors as **Responsible;**

Model 3 of both sectors as **Lazy;**

Model 4 of both sectors as **Creative;**

Model 8 of public sector and Model 6 of private sector as **Helpful**;

According to the results of Chi Square test done to determine whether according to both sectors the model evaluations exhibit a statistically meaningful relationship, a statistically meaningful relationship has been identified between the Public and Private sectors:

Model 1: Active (P=0,004), unusual (P=0,002), hardworking (P=0,003), orderly (P=0,006), self-confident (P=0,044), creative (P=0,003);

Model 2: Open minded (P=0,021), intelligent (P=0,000), serious (P=0,000), hardworking(P=0,001), attractive (P=0,003), demoded (P=0,044), energetic (P=0,037), decisive (P=0,016), self-confident(P=0,015);

Model 3: Unusual (P=0,000), enthusiastic (P=0,000), hardworking (P=0,006), attractive(P=0,050), energetic (P=0,005), mature (P=0,027);

Model 4: Unusual (P=0,045), hardworking(P=0,029), attractive(P=0,001), demoded (P=0,010);

Model 5: Intelligent (P=0,004), serious(P=0,016), respectful (P=0,001);

Model 6: unusual (P=0,008), hardworking(P=0,041), demoded (P=0,017), mature (P=0,047), planned (P=0,017), sympathetic (P=0,032);

Model 7: Intelligent (P=0,006), serious (P=0,000), hardworking(P=0,002), demoded (P=0,015), orderly (P=0,003), disorderly (P=0,003), decisive (P=0,000), responsible (P=0,000);

Model 8: Active (P=0,020), unusual (P=0,000), serious (P=0,016), enthusiastic (P=0,022), hardworking(P=0,000), emotional (P=0,035), orderly (P=0,003), sympathetic (P=0,039).

Conclusions

As indicated by Zunin's (1992), the term 'image' in the context of our study relates primarily to what a person perceives and feels about individuals opposite. While a positive image can be a key to success, its negative form may disable career and advancement options available.

Whatever the social status may be, women attending their grooming and attire will be perceived to some extent as being respectful to those with whom they have business relationships. As in many areas, dressing also have unwritten rules. The 'lack of respect' perception caused by improper attire will reflect to themselves and will create 'image' questions. Therefore all persons in the professional environments should be attentive to the general rules of attire, style, clothing cohesiveness, colour and textile characteristics, cleanliness and clothing maintenance, accessories, and the image they present in its entirety. An individual's appropriate attire for the work environment will indeed contribute to the career success. It should be remembered that the attire must be in harmony with the inner world as well as the requirements of work environment.

According to Molloy (1977) and Mather (1996) the style adopted has direct effect on the perceptions of 'personal reliability' and 'pleasantness'. In Thourlby's book (1995) on attire styles it is stated that "...when you enter a room filled with people who had never seen you before or know you, these persons will make at least 10 deductions about you just by looking at your attire. These are: individuality and personality, economic status, level of education,

reliability, social position, cultural heritage, level of success, charisma, manners, and your character in terms of social and ethical values. Success depends on the positiveness of your evaluations done. Hence, a direct relationship exists between the observed attire effective in first-impressions and creation of a positive image.”

In this study conducted on the basis of attributional adjectives to define the perceptions generated by various attire forms, once again it was confirmed that indeed attires affect how individuals are seen by others. This research has shown that public and private sector human resource administrators surveyed have indicated that they perceived **Model 5** types as intelligent, serious, hard working, careful, orderly, reliable, decisive, mature, planned, respectful and responsible. In contrast, the same survey participant administrators perceived the **Model 3** types as unusual, enthusiastic, disorderly, energetic, cheerful, sympathetic and lazy. While the administrators found **Model 1** types as open minded, active, self-confident and modern, they defined **Model 6** types as demoded, emotional, calm and helpful, and **Model 4** as attractive, emotional and creative.

Model 5 was identified as possessing the attributes sought for professional environments and it contained 11 of the 28 adjectives. This suggests Model 5 as the most positive image preferable for job applicants.

In the range from extremely formal to informal attires of women, suits and conservative style are ranked first (Sampson, 1995). The attire form in Model 5 is similar and this may also explain its leadership in this survey.

Lines are formed on an attire by combination of various stitching types. The human eye follows the most prominent line in a model. Lines are also used to attract attention to certain sections.

While vertical lines express formalness, respectability and maturity, horizontal lines are known to awaken feelings of calm, softness and peacefulness. Furthermore, vertical lines add height and horizontal lines shorten appearance. Width of the lines and the distance between them also affect perception. Curved lines are perceived as attractive (Altınöz and Suvari, 2000: 56). The vertical lines of Model 5 appear to have affected the perception of survey participants. Similarly, the Model 4 with curved lines appear to have been perceived as attractive.

Differences in attire perceptions arise from variations among personal opinions, gender, life styles, the society in which they live, and world outlook. Humans do wear clothing of some type during their entire life-times and the concept of dressing as well as the interpretation of perceptions varies. For correct interpretation of the dressing concept and its correct use, the following may be proposed:

- Image must not precede the message.
- Appearance should fit personality.
- Plainness leaves the most impact.
- Excessive hair styles, colour, accessories and make-up should be avoided.
- Dress appropriately for the work, position and objectives.
- Individuals must first recognize their body forms and know the appropriate types of dressing styles.

- Use of everything considered fashion does not put modernity in the forefront, rather it will appear as done-up. To prevent this individuals must find in advance those which suit them best and dress accordingly.
- Too revealing or unusual attires are perceived as unreliable and not preferred by human resource administrators. Such attires must be avoided.
- Do not wear casual or fantasy attire when going to a job interview.
- Always dress according to the venue and time.

REFERENCES

- Altınöz, M. ve Suvari, N.A. (2000) . *Büro Ortamında Görünüm ve Davranışsal Bütünlük*, Yargı Kitap ve Yayınevi, Ankara.
- Bateman, I.J. & Mawby, J. (2004). First Impressions Count: Interviewer Appearance and Information Effects in Stated Preference Studies. *Ecological Economics*, 49: 47– 55
- Dinçer, M.K. (1998). *Kişisel İmaj*. ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Erdemli, N. (2004). Kişisel İmaj Dışarıdan Nasıl Okunuyor?. www.kadinvizyon.com
<http://www.kigem.com/content.asp?bodyID=1694>
- Kabadayı, S. (2011). *İmajınızı Nasıl Alırsınız? İçten Dışa Kişisel İmaj Yönetimi*. İş ve Yönetim Serisi 43, Elma Yayınevi.
- Maliye Yüksek Eğitim Merkezi Başkanlığı Toplam Kalite Yönetimi Uygulama ve Ödül yönergesi. (2007) Ankara,
http://www.ardahandefterdarligi.gov.tr/dosyalar/toplam_kalite_yonetimi.pdf
- Mather D. (1996). *Imageworks for Women*, HarperCollins Publishers Ltd.
- McDaniel, B.Y. and Pardon, C.C.(2000). *Image Consulting fort he 21st Century*, Published by Academy of Fashion & Image, USA.
- Molloy, J. T. (1977). *The Woman's Dress for Success Book*. New York, N.Y: Warner Books.
- Sampson, E. (1995). İmaj Faktörü. Çeviren: Hakan İlgün, Rota Yayın Tanıtım, İstanbul.
- Pakkan, Ş. (2002). İmajınızı Nasıl Yenilersiniz?, *Milliyet Gazetesi*.
<http://www.kigem.com/content.asp?bodyID=1690>
- Thourlby, W. (1995). *You Are What You Wear (Business and casual style in a 'clicks and mortar' world)*. Forbes/Wittenburg & Brown.
- Zunin, L. & Zunin, N. (1992). *Contact: The First Four Minutes*. New York : Ballantine Books.

Field : *İslamic Studies, Women Studies*

Type : *Review Article*

Recieved: 01.03.2016 - **Accepted:** 30.05.2016

Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar¹

Sıddık AĞÇOBAN

Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din sosyolojisi Bilimdalı

E-Posta: s.agcoban@hotmail.com

Öz

“Kadın” kavramı bir cinsiyet şekli olarak erkeğin eşiti iken onun kültürel bir olgu olarak şahsına özgü bir geçmişi vardır. Tarihsel süreç içerisinde kadın bazı toplumlarda özgürlük, esaret, bereket gibi anlamları temsil ederken bazılarında ezoterik mesajların iletildiği bir sembol olarak görülmüştür. Kültürel, dinsel ve geleneksel yaklaşımların ‘kadın’a yüklediği anlamın sürekli değişmesi kadının sadece bir cinsiyet olarak değil aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak da tanımlanmasına yol açmıştır. “Kadın” olgusu üzerine yapılan çalışmaların bu olguyu toplum süreçleriyle paralel bir ilişki içerisinde ele alması bundandır. Bazı belgeler eski toplumlarda; kimi zaman kadının felaketin habercisi olarak görüldüğü, insan olup olmadığının tartışıldığı hatta bazılarında insandan sayılmadığını göstermektedir. Bundan yola çıkan bazı araştırmacılar kadın olgusuna yönelik tarihi bakış açısında İslam medeniyeti ile büyük ve olumlu bir kırılma yaşandığını ve kadının günümüz modern toplumlarında sahip olduğu hakların da bu kırılma sürecinin bir devamı olarak okunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre Kur’an’da genel durumdan bahsedilirken kadın ile erkeğin eşit mesafede muhatap alınması ve bunun Sünnet aracılığıyla pekiştirilmesi, toplumda _kadın-erkek dengesinde_ eşitleyici bir geleneğin oluşması için başlangıç görevi görmüştür. İslam toplumlarında kadına yönelik olumsuz tutum ve davranışların nedeni ise Kuran ve Sünnet geleneğinin yanlış okunmasından kaynaklanmaktadır. Alan taramasına dayanan bu araştırma - yukarıdaki izleğe uygun olarak- ilk aşamada “kadın” olgusuna tarihsel süreçler ve kültürel farklılıklar içerisinde bakmayı deniyor. Bu bağlamda eski medeniyetlerde kadına yönelik düşüncelerden yola çıkıyor ve tarihsel bir süreç izleyerek İslam medeniyetine kadar geliyor. İkinci aşamada Müslüman toplumlarda kadına yönelik tutum ve davranışlar panoramik bir bakışla inceleniyor. Burada başta Kuran-ı Kerim olmak üzere İslam dininin temel kaynakları referans noktası olarak alınıyor ve toplumsal tutumlar ile referans noktaları arasındaki ayrışma çizgileri irdeleniyor. Metnin özgün noktasını ise kadın olgusuna bütün tarihsel süreçleri ve kültürel farklılıkları birleştirerek bakma çabası oluşturuyor. Burada, “kadına yönelik toplumsal tutumlarda doğrusal ve pozitif bir ilerleme süreci var mıdır ve İslam medeniyeti bu sürecin neresinde durmaktadır?” soruları araştırmanın ana temasını teşkil ediyor.

Anahtar Kelimeler: Kadın, kültür, toplum, İslam

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

The Discussion on the Women Depicted in İslam and Cultural Development of fact of Women

Abstract

Debates on the Cultural Evolution of “Women Phenomenon” and Place of Women in Islam While the concept “Woman”, as a gender form, is the equivalent of the “man”, it has a unique history as a cultural phenomenon. Within the historical process, while women have represented such meanings as liberty, slavery, fruitfulness in some societies, in some others they have been regarded as a symbol where esoteric messages are transmitted. The constant changes in the meaning attributed to the “woman” by the cultural, religious and traditional approaches have led the way in defining the “woman” not only as a gender but also as a social phenomenon. This is the reason why the studies conducted on the phenomenon of “Woman” addresses this phenomenon within a parallel relationship with the society processes. Some documents indicate that, in the ancient societies, the women were sometimes regarded as a doomsayer, were subjected to the discussions on whether they are human or not and even, in some of them, were deemed to be non-human beings. From this point of view, some researchers have suggested that there occurred a great and positive breaking in the historical perspective towards the woman phenomenon with the Islamic civilization and that also the rights possessed by women in today’s modern societies must be read as a continuation of this breaking process. According to these researchers, the fact that the Qur’an addresses the woman and man equally while mentioning the general status and its consolidation through Sunnah served as a starting pointing the formation of an equalizing tradition --- in the woman-man balance --- in the society. The reason of the negative attitudes and behaviors towards woman in Islamic societies stems from the incorrect reading of the Qur’an and Sunnah tradition. Based on field survey, this research tries to look at the phenomenon of “woman” within the historical processes and cultural differences --- in accordance with the path above -- at the first stage. In this context, it sets forth from the thoughts on the “women” in the ancient civilizations and comes up to Islamic civilization by following a historical process. At the second stage, the attitudes and behaviors towards women in Muslim societies are examined with a panoramic view. At this stage, the main sources of the Islamic religion, primarily including Qur’an, are taken as a reference point and the disintegration lines between social attitudes and reference points are discussed. The unique point of the text is constituted of the effort to look at the phenomenon “woman” by combining the whole historical processes and cultural differences. Herein, the questions “Is there a linear and positive progressing process in the social attitudes towards women?” and “where does the Islamic civilization stand at this process?” constitutes the main theme of the research.

Keywords: Women, culture, society, Islam

Giriş

Neda Armaner bir çalışmasının başında J. Stuart Mill'e attığı "Bir medeniyetin seviyesini ölçmek isterseniz derhal kadının hayat şartlarına bakınız" cümlesini kullanır. (Armaner, 1961:131) Armaner'in bu cümleyle başlamasının nedeni kuşkusuz Mill'de olduğu gibi pek çok kimsenin "kadın" olgusuna biyolojik bir unsur olarak değil sosyolojik bir olgu olarak yaklaşmasıdır. Gerçekten de gerek tarih çalışmaları gerekse antropoloji çalışmaları bir kültürün izlerini ararken o kültürdeki "kadın" imgesinden "erkek" imgesine göre daha çok faydalanır. Bundan dolayı Mill'in yukarıda geçen sözünü "bir kültür kendi medeniyet görüşünü kadın üzerinden inşa etmeye çalışır" şeklinde yorumlamak bir açıdan doğru kabul edilebilir.

İslam medeniyeti ve bu medeniyet üzerine yapılan çalışmalarda kadın konusunun gündeme gelmesi de bundan dolayıdır. Özellikle son yüzyılda İslam kültür ve medeniyeti üzerine birçok savunucu veya muhalif yazılar yazıldığı ve bunların büyük çoğunluğunda kadın konusunun gündeme geldiği görülmektedir. Hatta tarihsel olarak oldukça eskimiş olmasına ve pek çok yazar Modernizm, gelenek, "İslam ve kadın" gibi konuları konuşmaktan bıkmış olduğunu belirtmesine rağmen "İslam'da kadın" temalı yazılar hala ilgi çekebilmektedir. Özellikle İslam dininin Avrupa'ya açılması ile benzer konuların yeni bağlamlar içerisinde tekrar üretildiği görülmektedir.

Bu bildiri metninde "İslam'da kadın" konulu tartışmaların anatomik yapısı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda yazı şu alt başlıkları takip ederek ilerlemektedir.

- 1.Kadın olgusuna tarihsel bakış
- 2.İslam'da Kadın Konulu Tartışmalar
- 3.Kadın Olgusuna Bakışta Doğrusal Bir İlerleme Var mıdır?

1. Kadın Olgusuna Tarihsel Bakış

Kadın olgusuna tarihsel olarak yaklaşan metinlerin büyük çoğunluğu eski toplumlarda kadının dönemin insanlık değerinin altında muamele gördüğünü belirtmektedir. Buna göre mesela eski Çin'de kadın insandan sayılmazdı. Hatta ona ad dahi takılmazdı. (Canan, 1977:443) Konfüçyüs'e göre kadının erkeğin üzerinde gücü olmamalıdır. Bu insanlığın yararına değildir.(Tarhan, 2010:151) Eski Hindistan'da kadın felaketin habercisi sayılırdı. (Can, 2008:18) Eski Roma ve İran imparatorluklarında kadının insan olup olmadığı dahi tartışılırdı. (Canan, 1977:443)

Klasik Yahudi literatüründe her gün sabah ibadetinde okunan duada "Rabbim, beni kadın yaratmadığım için sana şükürler olsun!" denilmektedir. (Okiç, 1981:7) Yahudilikte kadının ev işlerinde çalışması ve erkeğin de ailenin geçimini sağlaması esastır. Kadınlar mecbur olmadıkça dini faaliyetlere katılmazlar, katılsalar bile ayrı bir yerde oturmak zorundadırlar. (Can, 2008:37-38)

Eski Hıristiyan metinlerinde de "erkek" olanın tercih edildiğine dair ifadeler bulmak oldukça kolaydır. Pavlus'a göre erkek kadın için değil kadın erkek için yaratılmıştır ve bu sebeple kadınlar rabbe bağlı olduğu gibi kocalarına da bağlı olmalıdır. (Okiç, 1981:7) Gustave le Bön'ün, İncil'de kadına iyi muamele yapılmadığını "kadını ölümden daha acı" olduğunu söyledikten sonra şu İncil ayetini verdiği iddia edilmektedir: "Allah'ın kendinden memnun

kaldığı kimseler kadından kendini kurtarır. Bin erkekten böyle iyi bir kişi buldum bütün kadınlar arasında bir tane bulamadım.” (Canan, 2008:387). Hıristiyanlıkta kadının görevi çocuk doğurmak ve onu en iyi şekilde yetiştirmektir. Hz Havva'nın Hz. Adem'i kandırıldığı ve cennetten kovulmasına sebep olduğu için aşağılandığı ve bunun bedeli olarak acı çekmek ve çocuk doğurmakla cezalandırıldığı inancı da (Can, 2008:38-39) Hıristiyan ilahiyatı tarafından üretilmiş bir düşünceye dayanmaktadır.

Kadının eski toplumlarda dönemin insanlık değerine denk ya da üstünde muamele gördüğüne yönelik bilgiler de vardır fakat ötekine göre oldukça azdır. Mesela, eski dönemlerde kadın bazı anaerkil aile tipinde görüldüğü gibi, doğurganlığı ve verimliliği sebebiyle hayatın, bereketin sembolü olarak algılanırdı. Aşırı derecede kutsanmış ve nihayet Kybele, Artemis, İştâr vb. mitolojik tanrıça örneklerindeki gibi tapınma kültürüne dönüşmüştür. (Çağıl, 2011:200)

Gökalp'e göre eski kavimler içinde hiçbir kavim Türkler kadar kadına hak vermemişler ve saygı göstermemişlerdir. Yine Gökalp'e göre eski Türklerde kadınlar amazon (savaşçı kadın) idi. (Gökalp, 2005:167). Eski Türklerde tek eşlilik hakimdi. Gelenekler çocuğu olmama, hasta olma gibi zorunlu durumlar hariç çok eşliliğe müsaade etmezdi. Bununla birlikte eski Türklerde cariyelik mevcuttu. “Küng, “olca” adları cariyeye anlamında kullanılırdı. Kadın devlet yönetiminde, toplum menfaatlerinde, aile içinde ve ekonomik hayatta eşi ile eşit söz hakkına sahip ve eşi kadar işin içindedir. (Avcı, 2010: 87-109) Türk kadınları İslam'ı kabul etmeden önceki haklarını, kabul edince de sürdürdüler. Çünkü bu haklara zaten sahiplerdi. (Can, 2008:33-34) Eski medeniyetler içerisinde en geniş kadın hakları Sümerler'deki Hammurabi kanunlarında, Asurlular'da ve kısmen Hititliler'de görülmektedir. (Can, 2008:20-22)

İslam'da kadın konulu tartışmaların başladığı nokta ise “cahiliye” denilen İslam öncesi Arap toplumuna rastlamaktadır. İslam öncesi Arap toplumlarında da kadının insan olup olmadığının tartışıldığı bilinmektedir. (Altındal, 1991:43) Sosyal statü ve haklar bakımından oldukça fakir durumda olan kadın, miras alamaz ve çok eşliliği reddetme hakkı bulunmazdı. (Canan, 1977:443)

Bununla birlikte eski Arap toplumunda kadının sosyal konumunun iddia edilenin aksi olduğunu ileri sürenler de bulunmuştur. Mesela Bilgiseven'e göre Cahiliye'de Arap kadınlar pek büyük bir mevki ve itibara sahiptiler. Cahiliye Araplarının kız çocuklarını öldürmesinin nedeni aşırı kıskançlıktı. (Bilgiseven, 1989:189)

2.İslam'da Kadın Konulu Tartışmalar

“İslam'da Kadın” konulu yazı ve tartışmalarda üç tür dil öne çıkmaktadır: a. Suçlama (saldırı) dili, b. Savunma dili. c. İdealize edilmiş dil.

a. Suçlama (saldırı) dili: Bu dilin temel çıkış noktası “İslam, erkek egemen bir toplum öngörmektedir” görüşüne dayanmaktadır. Bu görüşe bağlı olarak ileri sürülen iddialara göre 1- kadın eve hapsedilmiş, toplumdan ve iş hayatından dışlanmıştır. 2- Eğitim olanakları kısıtlanmıştır. 3- Sıkı kıyafet uygulamaları kadını kontrol etmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. 4- Kadının hukuki hakları kısıtlanmıştır. Miras alma ve Şahitlik yapma olanakları eşit değildir. 5- Akli ve dini kapasitesi yetersiz görülmüş ve küçümsenmiştir. 6- Kadına yönelik şiddeti teşvik eden dinsel metinler bulunmaktadır.

Necla Arat, “Kadın Sorunu” adlı kitabında konuya yaklaşımını özetleyerek genel bir değerlendirme yapmaktadır. Ona göre İslâmiyette kadın, görüldüğü gibi, Tanrı'nın kullarına

bir armağanı, bu yüzden de ikinci sınıf bir vatandaşdır. Giderek vatandaş bile olmayıp bir "Meta"dır. Ancak iki kadın, bir erkeğe karşılık olabilir. İslâm'da kadının ana erdemi itaattir. Başkaldıran kadın şiddetle cezalandırılacaktır, "itaatli, iffetli ve iyi bir meta olan kadın" ailede hoş tutulacak, hele doğurganlık oranı yüksekse belli bir saygı da kazanacaktır. Ama birer değer gibi gösterilen tüm bu olumsuz yanlar, kadının ekonomik ve siyasal köleliğini ortadan kaldırmaz. Ekonomik ve siyasal özgürlüğü olmayan kadın ise hiçbir anlamda özgür değildir. İşte bu nedenle, Cumhuriyet'e kadar olan dönem, kadın için bir başeğme, suskunluk, ezilme, ölümden sonraki yaşamda cennet mutluluğuna kavuşma avuntusu içinde bekleme ve her yönden bir sömürülme dönemiydi. (Arat, 1980:67-68)

Turan Dursun ve İlhan Arsel de İslam'da kadın sorununa ağır eleştiriler getiren yazarlardandır. Dursun'a göre İslam dininde kadın erkeğe verilmiş bir meta olarak görülür ve erkeğe metasını istediği gibi kullanma hakkı tanınır. Ona göre kadın İslam şeriatının gözünde sadece mal değil aynı zamanda uğursuzdur da. Hadislerin içinde kadının uğursuzluğu ile ilgili sözler bulunmaktadır. İslam'da kadın erkeğe hep sunulur. Kur'an'da Cennette 'huri'lerin erkeklere sunulacağını bildirilmesi bile İslam'ın kadına bakışını anlatan nice kanıttan biridir. (Dursun, 1991:162-166)

Fakat Dursun'un yazılarında görüşlerin birçoğunun Arapça metinler üzerinde yapılan tahlillere dayandığı görülmektedir. Oysa Dursun'un metinlerinde Arap diline tam anlamıyla vakıf olmadığı anlaşılmaktadır. Dursun, sözlük çevirisi üzerinden kelimelere yaklaşmakta ve kelimenin Türkçe çevirisi üzerinden Türkçe anlamlarıyla yorumlamaktadır. Bundan dolayı Dursun'un eleştirileri bilimsel anlamda zayıf kategorisinde değerlendirilebilir.

İlhan Arsel ise "Şeriat ve Kadın" konulu hacimli kitabının tamamını bu konuya ayırmıştır. Ona göre İslam öncesinde kadın hak ve özgürlüklere sahipken şeriatla birlikte aşağılanmış, şehvet giderici olarak görülmüştür. İslam'a göre kadın aklen ve dinen yetersiz, karakterce kötü, cehennemden çoğunluğunu oluşturan bir yaratıktır. Kadının dünyaya gelmesi istenmez fakat gelmişse sömürülür, evlilikte kocasının mülkü sayılır. İslam kadını haysiyet duygusundan yoksun kılan, azap içinde yaşatan bir sistem olan çok eşliliğe izin vermiştir. İslam'da kadın hem siyasal hem de ekonomik anlamda geri bırakılmıştır. (Arsel, 1989) Ona göre bu gün İslam peygamberini kadın hakları şampiyonu olarak görenler ve Kuran'ın ilan ettiği kadın haklarını hala erişilememiş yücelikte sananlar yanılmaktadırlar. Çünkü İslam öncesi Arap toplumlarında kadını hor gören gelenekler hâkim olmamıştır. Ve ona göre kadın hak ve özgürlükleriyle ilgili sorunlar İslam'ın kendi özünden kaynaklanmaktadır. (Arsel, 1989:23)

Arsel'in kullandığı dildeki öfkeli ton Dursun'un kullandığı dildeki tonla benzeşmektedir. Her iki üslubun da en zayıf tarafı ileri sürülen iddiaları ispatlamak için geçerliliğine ve doğruluğuna bakmaksızın her türlü argümanı delil olarak kullanmak istemesidir.

b. Savunma dili: Bu dilin temel çıkış noktası ise "kadının tarih boyunca süren mahrumiyeti ve insan dışı muameleye maruz bırakıldığı makûs talihi İslam'la birlikte son bulmuştur" görüşüne dayanmaktadır. Bu dilde yukarıdaki eleştiriler şöyle cevaplanmaktadır: 1- Kadın İslam'da iş ve toplum hayatından dışlanmaz fakat bu alanların dışında durması tavsiye edilir. Bu da kadını dışlamak olarak değil ona pozitif ayrımcılık yapmak olarak yorumlanmalıdır. Çünkü iş hayatı zor, stresli ve yorucudur. Kadını bu ortamdan uzak tutmaya çalışmak onun zararına değil yararınadır. 2- Kadının eğitim ortamı kısıtlanmamış, erkek ortamından ayrılmıştır. Bu da kadının onurunu artırmak içindir. İslam tarihinde okumuş çok kadın bulunmaktadır. Hatta İslam tarihinin sayılı alimlerinden biri Hz. Aişe'dir (rh). 3- Kadının

örtünmesi onu aşağılamaz tam tersine onurunu yüceltir. Çünkü kadın bedeni mahrem ve kutsaldır. Değerli olan şeylerin korunması gibi kadın bedeninin de korunması gereklidir. 4- Yaradılıştaki kadın erkekle eşittir. Hukuktaki izafi ayrışma ekonomik yükümlülüklerle açıklanmalıdır. Kadının mirasta erkeğin yarısı kadar alması erkeğe yüklenen ekonomik sorumluluktan dolayıdır. 5-Şahitlikteki ölçü ise mutlak bir hüküm değildir, bazı şartlara bağlı olarak değişebilir. Kadının dinsel anlamda eksik olması özel günlerinin bulunduğunu anlatmak için kullanılmıştır. 6- İslam hiçbir zaman kadına şiddeti tasvip etmez hatta buna şiddetle karşı çıkar. 7- İslam toplumlarında kadına yönelik tutumların çoğu ayet ve hadisleri yanlış anlamaktan kaynaklanır. 8- Bu dilin en çok kullandığı argüman İslam öncesi Arap toplumundaki kötü örneklerdir.

Bu görüşlerden birine göre, İslam'ın ortaya çıkmasından ve Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğinden önce kadının öyküsü kuşkusuz boyun eğdirme ve baskının tarihçesi oldu. O hafife alındı, aşağılandı ve bütün kötülüklerin ve felaketlerin temel nedeni olarak görüldü. Hayvan gibi alınıp satılan kadın, toplumda mutlak veya bağımsız konumunu elde edemedi ve erkeğe köle yapıldı. Bütün hakları ihlal edildi ve erkeğin merhametine mahkum olarak yaşamak zorunda kaldı. Tarihinin böyle karanlık bir döneminde, İslam kadının sesini yükseltti ve bütün dünyada yankılanan bir değere ulaştırdı. Bugün hiç kimse kadının önceki pozisyonunun doğru ve gerçek olduğunu söylemeye cesaret edememektedir. (Umari, 1990:7)

Bu söylemde İslam tarihi üzerinden kadın olgusuna yönelik eleştiriler ise kültürel yanlışlıklar olarak yorumlanır. Akdemir'e göre Kur'an-ı Kerim, kadın ile erkek arasında hiçbir ayırım yapmamakta, her ikisine de aynı hak ve yükümlülükleri tevdi etmektedir. Ancak, kadın aleyhtarı yabancı kültürlerin İslâm'a girmesi sonucu, kadın asırlar boyu aşağılanmış ve toplumdaki adeta soyutlanmıştır. Ve hâlâ soyutlanmaya devam edilmektedir, işte kadının toplumdaki soyutlanması ve cahil bırakılması sonucudur ki, insanlığın en azından yarısı âtil, işe yaramaz hale getirilmiştir. Akdemir, 1991:257-258)

Yine bu söylemde ayetlerde geçen bazı hükümler genellikle ekonomik olarak izah edilmektedir. Mesela Bakara Suresi'nin 282. ayetinde ... *“erkeklerinizden hazırda olan iki kişiyi şahit yapın. Şayet iki tane erkek hazırda yoksa, o zaman doğruluğuna güvendiğiniz şahitlerden bir erkekle birisi unuttunca öbürü hatırlatması için iki kadını şahit yapın”*... şeklinde geçen ifadeye Mohammad Ali Syed şöyle yaklaşmaktadır: Birincisi bu ayette geçen uygulama sadece finansal sözleşmeler ile sınırlıdır. İkincisi Yedinci yüzyılda Arabistan'da vahiy sırasında mali konulara erkekler daha hâkimdi. Ona göre iki kadının mali tecrübesinin bir erkeğe denk görülmesi bundan dolayı normal karşılanmalıdır.(Syed, 2004:100-101). (Miras, çalışma hayatı, evlilik, erkek üstünlüğü vs. hakkında detaylı bilgi için bkz: Ağçoban, 2013)

c.İdealize edilmiş dil: Bu dile kısmen indirgenmiş bir tanımla “İslamcı feminizm” denilebilir. Temel varsayımı Kuran ve Sünnet'in kadına sağladığı hakların erkek egemen bir toplum tarafından geçersiz kılındığı ve bu hakların uygulanmasının gerekliliği düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşünceye göre Kuran erkek egemen bir mantıkla yorumlanmış ve Kur'an ve Sünnet'in kadına tanıdığı hak ve özgürlük alanı erkek müfessir ve din görevlileri tarafından sansürlenmiştir. Geleneksel İslam toplumlarında sık sık Müslüman kadın din adına baskı altına alınmıştır. Bu yaklaşıma göre, Kadınların karar verici yapılara katılımı desteklenmelidir. İslami gelenekler temelinde, kadınların mülk sahibi olma, bireysel özgürlük ve ekonomik bağımsızlık hakları savunulmalıdır. Müslüman kadınların camilere erişebilme hakkı talep edilmelidir.

Beyza Bilgin şöyle demektedir: Erkeklerin hakim, hatta tek geçerli unsur olduğu toplum düzeninde, İslamiyet'in kadınlar için getirdiği haklar, tamamı erkek olan hukukçularca göz ardı edilebilmiştir. Normal olarak; toplumun yarısından fazlasını teşkil eden kadınlara verilecek hakların, erkeklerin menfaatini tehdit edeceği düşünülmüş olabilir ve aslında öyledir de. (Bilgin, 1997:30)

Ünlü İslamcı feminist ABD'li yazar Amina Wadud Muhsin (1952) "Qur'an and Woman" kitabıyla bu iddiaları üst perdeden dile getirmeyi başarmıştır. Wadud geleneksel tefsirleri erkek egemen bir bakış açısıyla Kuran'ı yorumladıkları için eleştirmekte ve buna karşılık kadın bakış açısıyla Kuran tefsiri denemesi yapmaktadır. Bu tefsiri yaparken de Kuran'ın modern çağda yaşayan kadınlar için "anlamlı" olacak bir okumasını yapmayı amaçlamıştır. Bugüne kadar cinsiyete dayalı (gendered) olarak algılanan bazı meseleleri cinsiyetsiz (nötr) terimlerle açıklamış, evrensel kabul edilmiş bazı meselelerin sınırlılıklarını ve yedinci yüzyıl Arabistan'ına özgü olduklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bunu yaparken de hermenötik metodunu kullanmıştır. (Gürhan, 2011:122)

Wadud'a göre tüm geleneksel İslam alimleri ve fakihlerinin kadından imam olamayacağına dair görüş birliğinde olmalarına karşın kadınlar imamlık yapabilmelidir. Sıra dışı savlarıyla geleneksel çevrelerin tepkilerini üzerine çeken Wadud, 18 Mart 2005 yılında New York'ta bir katedralde yüzün üzerinde erkek ve kadının hazır bulunduğu bir topluluğa Cuma namazı kıldırıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Amina_Wadud, 06.04.2016).

3.Kadın Olgusuna Bakışta Doğrusal Bir İlerleme Var mıdır?

Yukarıda bazı metinlerde eski toplumlarda kadına yönelik tutumun ele alındığından bahsetmiştik. Buna göre eski toplumlarda kimi zaman kadının felaketin habercisi olarak görüldüğü, insan olup olmadığının tartışıldığı hatta bazılarında insandan sayılmadığı görülmektedir. Bundan yola çıkan bazı araştırmacıların ise kadın olgusuna yönelik tarihi bakış açısında İslam medeniyeti ile büyük ve olumlu bir kırılma yaşandığını ileri sürdüğüne değinmiştik. Kimileri ise bunun tam tersi bir düşünceyle İslam'a dayalı kültürün kadına yönelik bakış açısında oldukça olumsuz bir çığır açtığını ve bunun hala devam ettiğini iddia etmiştir. Peki gerçekten de 'kadın tarihi' doğrusal süreçlerin işlediği bir tarih mi olmuştur, yani sürekli iyiye veya sürekli kötüye giden bir durum söz konusu mudur?

Daha başlamadan bu sorunun net bir cevabının bulunmadığı söylenebilir. Nitekim yazının başından da bahsedildiği gibi eski toplumların tamamında kadının kötü muamele gördüğüne dair net bilgiler bulunmamaktadır. Hatta Hammurabi kanunlarında, Asurlular'da ve kısmen Hitit toplumlarında oldukça değerli bir pozisyonda yaşadığını başta belirtmiştik. Bununla birlikte bazı antik toplumlarda Kybele, Artemis, İştâr vb. mitolojik tanrıça örneklerinin çıkmasını o toplumlarda kadına aşırı derecede değer verildiği şeklinde yorumlayanlar olmuştur.

Günümüzde gelişen global şartlar ve insan hakları alanında yaşanan evrensel iyileşmeler geleneksel düşünceleri tartışmaya açmıştır. Bu şartların yoğun baskısı altında kalan geleneksel düşüncelerden kimisi kendisini sorgulamış kimisi ise revize etmeye çalışmıştır. Geleneksel düşüncelerin kendisini sorguladığı veya revize ettiği en belirgin alanlardan biri kuşkusuz "kadın" olgusuna yaklaşımı olmuştur. İslam dinine dayalı kültüre ait düşünce sisteminde kadına olumsuz yaklaşımın İslam'dan değil onun yanlış yorumlanmasına yol açan toplumsal faktörlerden kaynaklandığına yönelik düşünce ve buna benzer yaklaşımların diğer din ve kültürlerde de görülmesi bu durumun göstergelerinden biridir. Geleneksel bakış açılarının

kadın konusundaki görüşlerini revize etmelerindeki temel meşruiyet noktasını ilgili kültürde “özgün metinlerinde kadına yönelik ifade edilen olumlu anlatımların sansürlendiği veya yanlış yorumlandığı” düşüncesi oluşturmaktadır.

Mesela Budist kutsal metinlerinde aydınlanma veya Nirvana’ya ulaşmada kadın ve erkeklerin eşit potansiyellere sahip oldukları ifade edilmektedir. Fakat tarih boyunca Budist kültürdeki kadınla ilgili olumsuz önyargılar aşılamamıştır. Bu gün ise Budist kültüründe kadına yönelik tutumda büyük dönüşüm meydana gelmektedir. Esas Budizm’in kadını erkek kadar önemseydiği düşüncesine dayanan bu dönüşümün en etkili örneği Uluslararası Budist Kadınlar Derneği’dir (Sakyadhita). Ayrıca son yıllarda kadınların keşişe ve manastırda otorite olabilmeleri için organizasyonlar düzenlenmiştir. Bütün bunlar, Budizm’de kadının konumunun belirlenmesinde ve iyileştirilmesinde dikkat çekici gelişmeler olarak görülmektedir. (Arslan, 2014:174-175)

Brahmanlar döneminde Hinduizm’de kadın erkek ilişkileri çok yumuşak algılanırdı. Brahmanları küçümseyen ve nefsin orta derecelerini temsil eden sonraki dönemde, Brahmanlar yok edilmeye başlandığı zaman kastlar oluştu. (Ilgaz, 2000:88-89). Daha sonra Hinduizm, ataerkil bir karaktere büründü. Brahmanlar’da ve Upanisadlar’da söz konusu edilen eğitimdeki ayrımcılık ve zâhidlik anlayışı, bilginin ve kurtuluş yolunun sadece erkeklerin elinde olduğu düşüncesini yerleştirdi. (Harman, 2001:83)

Bu iki örnek kadına yönelik tutum konusunda uzak doğu kültürlerinde ve dinsel görüşlerinde meydana gelen değişimin küresel şartların zorlamasından kaynaklandığını göstermektedir. Nitekim bundan yy’lar öncesinde küresel koşullar kadının ikincilliğine müsaade ettiği için bu tartışmalar açılmamıştır. Benzer bir özeleştirici durumunun semavi dinlerde de yaşandığı görülmektedir.

Mesela geleneksel Yahudi metinlerinde ve kültürel yapısında kadına yönelik dışlayıcı ve aşağılayıcı bir çok örnek bulmak mümkündür. Mesela Klasik Yahudi literatüründe her gün sabah ibadetinde "Rabbim, beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun!" şeklindeki duaya değinilmişti. Yine Klasik Yahudi metinlerinde “Allah'ın önünde iyi olan adam kadından kaçıp kurtulur, fakat suç işleyen ona tutulur.” (Vaiz, 7/26) denilmektedir (Ünal, 2013:51). Oysa bu gün başta “İsrail Kadın Örgütü” üyeleri olmak üzere Yahudi kimliği taşıyan bir çok kişi asıl Yahudiliğin kadın konusunda sorunları olmadığını ispatlamaya çalışmaktadırlar.

Bundan yaklaşık altı yıl önce Mısırlı ünlü feminist Nawal Saadawi’nin bir konferansta "Erkeğin hakimiyetinde İslam yalnız değil" sözü Yahudi ve Hıristiyan kadınlardan tepki çekmiştir. Nawal Saadawi’nin "Kadın hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasında önceliği Yahudilik ve Ahd-i Atik’de, daha sonra Hıristiyanlık ve nihayetinde Kuran’da görebiliriz" sözlerine İsrail Kadın Örgütü üyelerinden Alice Sbalvi "Benim bu düşünceye mutlaka itiraz etmem gerekir” diyerek sert tepki vermişti. Aslında burada Hıristiyan ve Yahudi feministler; kendilerinin “kötü tıynetli” Müslümanlarla aynı kefeye konulmasından rahatsız olup buna itiraz etmişlerdir. (Muhammed, 2015:195)

Günümüzde her ne kadar Hıristiyan kimliğine sahip bazı çevreler savunmacı pozisyonda Hıristiyan kutsal metinlerinin kadının ikincilliği ve kurtuluşu konusunda olumsuz bir yaklaşım sergilemediğini iddia etse de özellikle Pavlus’un mektuplarında yer alan pek çok ifade kadına olumsuz yaklaşımları destekler niteliktedir. Geleneksel Hıristiyan düşüncesine mensup insanlar kutsal metinlerdeki kadına olumlu yaklaşan ifadeleri öne çıkarma ve gerek

kutsal metinlerdeki ve gerekse öncü din adamlarının metinlerindeki olumsuz ifadeleri farklı gerekçelerle açıklama ve hafifletme yoluna gitmektedirler. (Batuk, 2008:47-48)

Yani Hıristiyan ve Yahudi geleneğinde hatta kutsal metinlerinde bir çok olumsuz fikre ve uygulamaya rastlanmasına rağmen bu dinlerin feminist temsilcileri savunmacı bir dille dinlerinin gerçekte böyle olmadığını ispat etmeye çalışmaktadırlar. İlk kadın haham Pauline Bebe'ye göre "Kadın karşıtlığı, adil bir Tanrı düşüncesi ile tezat oluşturur" ve "Kitabı Mukaddes'te kadın karşıtı birçok metin yer alsada da diğer metinler onları yalanlamaktadırlar." (Allouche-Benayoun, 2012:613-614)

Bundan anlaşılacağı gibi "kadın" sorunu sadece Müslüman toplumların sorunu değil küresel ölçekte bir hak iddiasıyla yüzleşmekte olan bütün kültürlerin de sorunudur. Modern şartlarda kendilerini yeniden konumlandırma çabasında olan bu kültürler geçmişte kadına yönelik tutumlarını değiştirmek veya eski uygulamaları savunmaktan vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Sonuç

Son başlık altında aktardığımız kısa bilgilerden yola çıkarak eski kültürlerde kadının toplumsal pozisyonu ile ilgili görüş ve uygulamalarda doğrusal bir sürecin söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. Kadın sorununun temel haklar sorunu olarak ele alındığı günümüzde küresel şartlar bu sorunu gündeme taşımaktadır. Kadına yönelik tutumda olumsuz görüş ve uygulamalarda dinler tek başına sorumlu değildir.

İslami açıdan kadının toplumsal konumunu savunma pozisyonunda ele alan metinlere benzer metinlerin diğer din ve kültürlerde de görülüyor olması genel bir yargı çıkarmak için başlangıç noktası oluşturabilir. Buna göre kadın olgusunun kültürel evrimini açıklarken din veya dinler üzerinden açıklamanın yetersiz kaldığı görülmektedir. Toplumlar kadına yönelik tutumlarını ağırlıklı olarak kendi şartlarına göre belirlemekte ve bu şartlara dinsel anlam yüklemekte zorluk çekmemektedir.

İslam toplumlarında kadının orijinal metinlerdeki yeri ile gerçek toplumdaki yeri üzerine süren tartışmalar bir süre daha devam edebileceği anlaşılmaktadır. Ve muhtemelen uzun bir süre daha net bir cevap ortaya çıkmayacaktır. Çünkü İslam toplumlarında kadın konusunda hem suçlanan kesim hem de suçlayan kesim orijinal metinlerde dayandıkları delilleri ikna edici bulmaktadırlar.

Kadına bakış açısında kötünden iyiye doğru gelişen doğrusal bir ilerleme yoktur. İnişler çıkışlar ve dini bakış açılarından bağımsız olarak toplumlara göre değişen bir algı durumu söz konusudur.

Dünya tarihi açısından kadının en rahat olduğu ve bireysel bir kimlik üzerinden kendisini rahat ifade edebildiği bir dönemden geçiyor olabiliriz fakat bunun sürekli ileriye gidecek bir iyileşme süreci olarak böyle devam edeceği kesin değildir.

KAYNAKÇA

- Ağçoban, s. (2013), Türkiye’de Kadın ve Çocuklara Hizmet Veren Bir Kurum Olarak Cami, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Allouche-Benayoun, J. (2012), Fransa’da Kadın Hakları ve Liberal Yahudilik, çev: Ramazan Adıbelli, Bütün Yönleriyle Yahudilik, 18-19 Şubat 2012 (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, s. 599-614.
- Altındal, A. (1991), *Türkiye’de Kadın*, Anahtar Kitapları Yayınları, İstanbul.
- Arat, N. (1980), *Kadın Sorunu*, Edebiyat Fakültesi Matbaası İstanbul.
- Armaner, N. (1961), Hadislere Göre Kadının Sosyal Durumuna Umumi Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IX, s. 131-139.
- Arsel, İ. (1989), *Şeriat ve Kadın*, 3. Baskı. İstanbul.
- Arslan, H. (2014), Budizm’de Kadının Konumu, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: I, sayı: 39, s. 147-179
- Akdemir, S. (1991). Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın, *İslami Araştırmalar*, 5(4), 262.
- Avcı, M. (2010), İslam Öncesi Türk Devletlerinin Sosyal Hayatında Kadının Rolü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Bilgiseven, A. K. (1989), *İslamiyet’in Kültürel Özellikleri ve İslami Kavramlar*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Batuk, C. (2008), İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı? -Hıristiyanlıkta Kadın Sorununa Genel Bir Bakış- *Dini Araştırmalar*, cilt: XI, sayı: 31, s. 19-48.
- Bilgin, B. (1997), İslâm’da ve Türkiye’de Kadınlar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXXVI, s. 29-43.
- Can, S. (2008), *Selçuklular Döneminde Kadın*, Ufuk Ötesi Yayınları, İstanbul.
- Canan, M. Z. (1977), *İslam Tarihi*, c.1, İstanbul.
- Canan, İ. (2008), *Hız Peygamber’in (Sav) Sünnetinde Terbiye*, Işık Akademi Yayınları, İzmir.
- Çağıl, N. (2011), İslam Öncesi Mekke Toplumunda Kadın, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumu*, 1-3 Temmuz 2011 İstanbul, s. 199-224.
- Dursun, T. (1991), *Tabu Can Çekişiyor: Din Bu*, 3. Baskı, Kaynak Yay. İstanbul.
- Gökalp, Z. (2005), *Türkçülüğün Esasları*, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul.
- Gürhan, N. (2011), Kadın Bakış Açısıyla Kur’an’ı Yeniden Okuma Denemesi -Amina Wedud- Kur’an ve Kadın-, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, cilt: III, sayı: 6, s. 112-124.
- Harman, Ö. F. (2001), “Kadın”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Amina_Wadud, 06.04.2016.

Ilgaz, A. (2000), Felsefi Bir Problem Olarak Kadın: Kadının Varlık Yapısı Üzerine Bir Çalışma, *Türkiye'nin çağdaşlaşma problemi ve İslam* [Sempozyum: 3-4 Mayıs 1997 İzmir], s. 83-94.

Muhammed, Ş. A. (2015), İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik'te Kadın, *Misbah: İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi*, cilt: IV, sayı: 10, s. 195-228.

Okiç, M. T. (1981), *İslamiyet'te Kadın Öğretimi*, DİB Yayınları, Ankara.

Syed, M. A. (2004), *The Position of Women in Islam: A Progressive View*. Albany: State University of New York Press.

Tarhan, N. (2010), *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, İstanbul.

Umari, J. A. (1990). *Woman in Islam*. Aliyarih, 19.

http://www.islamicstudies.info/literature/Woman_and_Islam.pdf.

Ünal, A. (2013), Yahudilik'te Kadın Algısı, *Kur'an ve Kadın Sempozyumu 4-5 Haziran 2010* Ankara, s. 48-54.

Field : Sociology, Sport Sciences

Type : Review Article

Received: 02.03.2016 - *Accepted*: 05.05.2016

Bireyin Toplumsallaşması Sürecinde Spor¹

Hayati BEŞİRLİ

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, KIRGIZİSTAN

E-posta: hayatibesirli@gmail.com

Öz

Sporun ne olduğuna ilişkin olarak birçok tanım yapılmaktadır. Bu tanımların belirli kavramlara vurguda bulunduğu görülmektedir. Bu kavramlar arasında üzerinde uzlaşılan belirlenmiş kurallara sahip olma, genellikle rekabete dayalı olma, bireysel ve kolektif olarak yapılma ve genellikle rekabete dayalı fiziksel aktivite aktiviteleri içermeye sayılabilir. Bu özellikleri sporu bireysel bir aktivite olmaktan çıkarmakta ve kültürel bir faaliyete dönüştürmektedir. Bu anlamıyla spor sosyal hayat alanında şekillenen, kültürel aktivitelerin toplamını oluşturmaktadır. Kısaca spor kuralları belirlenmiş kültürel bir aktiviteleri ifade eder. Sporun sosyolojinin çalışma nesnesi olması da buradan kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda bildiride sporunun sosyalleşme süreci üzerinde durulmakta bunun yanı sıra politik sosyalizasyon sürecinde sporun yeri tartışılmaktadır. Toplumsal yapının varlığını devam ettirmesi toplumsallaşma ile mümkündür. Politik yapılar ise bireyleri politik toplumsallaşma sürecinde tabi tutarlar. Bu kapsamda spor ve spor birlikleri önemli fonksiyon icra eden birer enstrümana dönüşmektedir.

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

Anahtar kelimeler: Spor, toplumsallaşma, politik toplumsallaşma, kültür, politik kültür

Sport in the Process of Socialization

Abstract

There are many definitions have been made about what the sport is. These definitions emphasize specific notions. Among these notions, having a certain rules, usually depending on rivalry, performing individually and collectively, can be mentioned. These characteristics take sport out of individual activity and transform it into a cultural activity. In this sense, sport is a sum of cultural activities, formed in social life field. In short, sport states cultural activities that have specified rules. Because of this feature, sport becomes study subject of sociology. In this context, this paper aims to highlight socialization process of athletes and discusses sport in political socialization processes. Continue of society's social structure depends on socialization, as for political structures subject individuals to political socialization processes. In this context, sport and sport associations transform into a instrument that performs political functions.

Keywords: Sport, socialization, political socialization, culture, political culture

Giriş

Toplumların varlıklarını devam ettirmelerinin tek yolu bünyelerine genç bireyler katarak yeniden üretimlerini sağlamalarıdır. Bu yeniden üretim süreci sadece fiziksel anlamda topluma birey katılımının sağlanması değil aynı zamanda bu bireylere kültürel aktarımın sağlanması da demektir.

Burada akla gelen önemli bir soru söz konusudur. Genç bireylerin topluma uyumu nasıl sağlamakta ve bu süreçte hangi mekanizmalar işlevsel olarak yer almaktadır? Bu soruya ilişkin olarak farklı teoriler farklı yaklaşımlar ortaya koymakta ve konu toplumsallaşma çalışmaları esasında değerlendirilmektedir. Toplumsallaşma süreci bireyin mensubu olduğu toplumla ilişkisini sağladığı ve buna ilişkin olarak kurumsallaşmış davranış örüntülerini aktarıldığı bir süreçtir. Bu kapsamda spor gerek değerlerin üretimi gerekse aktarımı sürecinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda spor işlevsel bakış açısı ile değerlendirildiğinde toplumsal bütünleşmenin tesisi edilmesi sürecine katkı sağlayan önemli bir kurumdur. Spor kurumu ile normlar arasında kurulan ilişki toplumsal yapının devam etmesi sürecinde önem kazanmaktadır.

Toplumsallaşma

Birey toplumun nasıl üyesi olur? Veya toplumlar varlıklarını nasıl sürdürürler? Bu soruların cevabı aynıdır. Bir toplumun ve kültürün ögesi olma sosyalizasyon, toplumsal aktivite ve kişilik olarak ta içinde yaşanılan ve toplum olarak ifade ettiğimiz yapının kimliğini kazanımı sürecidir. Burada iki ayrı oluşum iç içedir. Bu içiçelik aynı konuya iki bakış açısını da barındırmaktadır. (1) Toplumsallaşma: İnsanın sosyal değerler, davranışlar ve sosyal rol aktarımını sağlaması olarak ele alan ve toplumun bireyi kendine benzeştirmesine gönderme yapan sosyolojik bakış açısı (2) insanın toplum içinde bir birey olması sürecine gönderme yapan ve bireysel gelişimi değerlendiren psikolojik bakış açısıdır. Bu bakış açılarından birincisi toplumu esas alırken ikincisi ise bireyi esas almaktadır.

Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta toplumsallaşmanın toplumsal değerler ve roller ile olan ilişkilisidir. Çünkü toplumsallaşma bireyin toplumsal yapıyı oluşturan davranış örüntüsüne dâhil olması ve bu örüntünün değerler sistemini içselleştirmesidir. Birey rollerin nesiller arasındaki aktarımında taşıyıcı rolüne sahip olduğu gibi kendini gerçekleştiren özgür bir varlıktır da. İnsan toplumları varlığını kültürel aktarma yoluyla devam ettirir. Sosyalizasyon bu kültürel aktarmayı sağlayan önemli bir unsurdur. Ortak hayatın kuralları ve normları, topluma yeni katılan bireye sosyalizasyon yoluyla aktarılır. Bir toplumun ortak hayatının kuralları ve normları o toplumun kültürünün temeli ve ortak kodu(şifre)dur. Toplumların doğal dünyada olduğu gibi kendiliğinden (doğal olarak) varlığını devam ettiremeyeceği açıktır. Dolayısıyla toplum varlığını sürdürebilmek için kendi ortak kodunu her bireye yüklemek ve aşlamak zorundadır. Bireyin toplum dışında hayatını sürdürmesi mümkün değildir. Sosyalleşmenin sekteye uğratılması yetişkin davranışlarını kazanılmasını engeller(Türkkahraman, 2000:17).

Sosyalizasyon kişiliğin kazanılmasında temel süreçtir. Gerçekten kişilik ve toplum ayrılmaz bir biçimde birbirleriyle bağlantılıdır. Bireyi içinde yaşadığı toplumdan ve kültüründen bağımsız düşünemeyiz; aynı şekilde toplum ve kültürde bireylerin davranışlarında gerçeklik kazanır varlıklarını gösterir. Bu gerçekliğin inşa edilmesinde toplumsal değerler önem kazanmaktadır.

Parsons çalışmalarını geliştirerek eylem içinde yaygın değerlerin önemini vurgular. Davranışlar nasıl ortaya çıkmakta ve hangi mekanizmaları içermektedir. Parsons bunu “Sosyal Eylemin Yapısı” adlı çalışmasında insan davranışlarının ortaya çıkmasında etkili mekanizmaları ortaya koymuştur. Onun çözümü sosyalizasyon mekanizmasına odaklanmıştır. Bu süreç insanların toplumdaki yaygın değerlerce emredilen eylemin anlamını ve sonuçlarını öğrenmesidir. Sosyalizasyon süresince değerler bireyler tarafından içselleştirirler. Ve bireylerin güdülenmesi normlar ve değerler ile bütünleştirilmiş olur. Bireyler sosyal değerleri içselleştirdiklerinde, bu değerler sezgi ve kararlarını şekillendirir. Sosyalizasyon, ailede ve diğer insanların kendileri hakkındaki temel beklentileri öğrendikleri formel eğitim sürecinde gerçekleşmektedir. Bu beklentiler özellikli rolleri tanımlar ve sosyalizasyon insanların hayatlarında oynayacakları ya da karşılayacakları çeşitli sosyal rollerin öğrenilmesinden meydana gelmektedir(Scott, 1995:45).

Norm, Rekabet ve Spor

Gerek bireysel sporlarda gerekse takım sporlarında birinci olmak istenen bir durumdur. Belirlenen bu duruma ulaşmak için mücadelenin biçimi, bu mücadelenin nasıl gerçekleştirileceği ulaşılabilecek ödül kadar önemlidir. Müsabakalara bağlı adetler ve bunlara yüklenen anlam, kültürelidir. Bu anlam bütün toplumlarda vardır. Bu benzerlik tüm oyun ve kurallara bağlı mücadelelerde bireysel ve kolektif insan psikolojisinin derinliklerine kök salar(Huizinga 2006:140).

Bu durum bireyin ödüle ulaşmak için yaptığı fedakârlıklarla ilişkilidir. Akli başında hiç kimse karşılığında en azından eşit bir değer almadan bir değerden vazgeçmeyecektir: Aksine arzulanan nesnenin değerini, ona ödememiz gereken bedel üzerinden kazanması ancak absürd bir dünyada mümkün olabilirdi. Bir öznenin bir başka değer uğruna vazgeçtiği değer, o anki fiili koşullar altında öznenin kendisi için, hiçbir zaman uğruna bıraktığı değerden daha büyük olamaz. Aksi yöndeki her türlü görüntü öznenin biçtiği değer ile söz konusu mübadele nesnesinin genelde sahip olduğu ya da görünüşte nesnel bir değerlendirme sayesinde sahip olduğu değer karıştırılmasından kaynaklanır. Değer — nasıl olursa olsun— bir kere yerleştikten sonra, onu feda edilmiş olan şeyle eşit değerde görmek psikolojik açıdan zorunludur. Psikoloji eğitimi olmayan gözlemciler bile bilir ki fedakârlığın arzu edilen nesnenin değerini artırmakla kalmayıp bu değeri bizatihi kendisinin yarattığı bir sürü durum vardır(Simmel,2009: 72-73). Sporcu bu ödül ve fedakârlık denklemi içinde faaliyette bulunur. Yaptığı fedakârlıklar ile ödül arasında değerlendirmelerini gerçekleştirir. Burada değer karşılığı sadece somut ekonomik ürünlerde değil aynı zamanda takdir görmek gibi soyut karşılıklarda da kendini gösterir. Bu karşılığın kazanılması süreci sosyalizasyon sürecinde kazanılmaktadır.

Spor bireysel veya takımsal olarak amaca ulaşmak için kuralları kabul etmeyi ve bu kurallara göre davranmayı gerektirir. Ödüle ulaşmak için rekabet söz konusu iken galibiyetin üzerinde uzlaşılan kurallar esasında gerçekleşmesi gereklidir. Ödülü meşru gösteren bu uzlaşıya sadık kalmaktır. Bu noktada da spor yapan bireylerde, kurallara uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Eğer kurallara uyulmaz ve aksi yönde hareketler yapılırsa, birey, hakem tarafından oyun dışı bırakılır. Bu nedenle sporcu, spor süresince kurallara uymak zorunda olduğunu bilir ve bu yönde hareket eder. Burada normların öğrenilmesi ve içselleştirilmesi sürecinde spor simülatör olarak görülebilmektedir.

Bu kapsamda sporun önemli bir işlevi olarak karşımıza bütünleştirme fonksiyonu çıkmaktadır. Bu bütünleştirme fonksiyonu iki açıdan değerlendirilmelidir. Bunlardan birincisini toplumsal bütünleşme oluşturmaktadır. Toplumsal bütünleşme ulusal düzeyde dayanışmayı, çeşitli ırklar, etnik gruplar, sınıflar arası kaynaşmayı, bütünleşmeyi, yakınlaşmayı sağlamak bakımından da spor, toplumsal değişme yaratabilmektedir. Böylece spor bir barış aracı olmaktadır (Tezcan, 1992: 620). Bu bütünleştirme ve yakınlaştırma fonksiyonu sadece ulusal boyutta değil aynı politik, kültürel veya ekonomik sistem içinde yer alan toplumların yaklaşmasını sağlamada da önem kazanmaktadır. Bütünleşmenin mikro görünümü ise takım sporlarında iç bütünleşmenin rekabet esasında sağlanması şeklinde görülmektedir. Takım içi dengelerin tesisi spora ilişkin ekonomik bedellerin belirlendiği günümüz koşullarında yıkıcı rekabete imkân vermeyen dengeli bir durumu zorunlu kılar.

Burada sporun pozitif işlevinin yanı sıra bozuk işlevi üzerinde de durmakta fayda vardır. Çünkü Merton' a göre toplumda sadece pozitif işlevler yoktur. İşlevsel çözümleme yaparken bir grup içerisinde pozitif işlevler olduğu kadar bozuk işlevlerin var olduğunu da göz önünde bulundurmak gereklidir. Burada bir şeyin genel olarak bozuk işlevsel sonuçları olabileceği sonucu değerlendirildiğinde spor bazı toplumlarda bu özelliği ile ayrıştırıcı bir unsura dönüşebilmektedir. Sporda rekabet bağlı olarak belli bir miktar ihtilaf, iç farklılık ve dış münakasa grubu bir arada tutan unsurlarla bağlantılıdır. Bu rekabete dayalı gerilim grup içi dayanışmanın tesisinde önemli bir olumlu işlev görürken grup dışında da yıkıcı bir etki ortaya çıkarabilmektedir. Özellikle etnik veya uluslararası mücadelelerde bu yıkıcılık açıkça görülebilmekte sporun kaynaştırıcı etkisi geri plana düşmektedir. Galip sporcunun ülkesinin marşını söyletmesi rakip ülkeler arasında çatışmanın bir görünümünü yansıtabilmektedir.

Politik Sosyalleşme Sürecinde Spor

Sporun günümüzdeki anlamları ile formel olarak yapılması ve eğitim kurumlarına girmesi insanların örgütlenmesi ile başlamıştır. Yirminci yüzyılda ise profesyonel anlam kazanmıştır. Spora, tarihî süreç içinde, kültür birikimi ve eğitim ilişkisi açısından bakıldığında ise, olimpiik sporun MS 395 yılında yasaklanmasından sonra, 15. yy.'da Avrupa' da orta sınıfın verdiği mücadele ile canlandığı söylenebilir. Rönesans ve reform hareketleri ise sporun yeniden etkili şekilde gündeme gelmesini sağlamıştır. Spor, daha sonra İtalya'dan Avrupa'ya yayılmış ve laikleştirilmiştir. Yeni Çağ'dan önce İtalya'da, sonra Almanya, Fransa ve İspanya'da okullara girmiş ve yeni araç gereçlerle yapılmaya başlanmıştır. Özellikle eğitim kurumlarında millî şuur a sahip, daha başarılı bireyler yetiştirmenin yollarından biri olarak düşünülmüş ve bir hayli desteklenmiştir (Yazıcı, 2014: 397). Bu millî şuur a sahip olmayı sağlamadaki aracı rolü sporu ve spor birliklerini önemli bir enstrümana dönüştürmektedir.

Politik sosyalizasyon kelime anlamı olarak; politik semboller, kurumlar ve prosedürler hakkında bilgi kazanarak, politikanın aktif yada pasif üyelik rollerini öğrenerek, ideoloji ve değer sistemini içselleştirerek siyasal sisteme dahil olma sürecini ifade edilmektedir. Bu süreç aynı çalışmada; hem bireysel öğrenme hem de toplumun bir üyesi olarak kültürün aktarılması analiz edilerek incelenebilir. Uluslar siyasal geleneklerini yeni kuşaklara eğitim sistemi, medya, iş yerleri komşuluk ilişkileri gibi politik kurumlara aracılığıyla daha önce kurulmuş düşünce ve eylem süreçleriyle yerleştirirler. Kısa sürede yeni politik kurumların oluşturulduğu yada yapısal reformların gerçekleştirildiği üçüncü dünya ülkelerinde eğitim sistemi, medya ve topluluk yapıları açık bir şekilde siyasal eğitim ve yeniden eğitim araçları olarak kullanılmaktadır. Daha eski veya daha istikrarlı (=stable) politik yönetimlerde sosyal ajanların politik sosyalizasyon fonksiyonu açık olmaktan çok gizlidir(=latent) ve sıklıkla fark

edilemeyecek ve kamusal düzeyde yadsınacak kadar incedir(Oxford University Press. Reference Online. 17 APR 2002 < [http://www.oxfordreference.com/ views. ENTRY. html](http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html)).

Politik sosyalizasyonu bireyin üyesi olduğu ve içinde yaşadığı politik sistemle ilgili tutumları, inançları ve değerleri kazandığı açık bir süreç olarak tanımlayabiliriz(Greenberg 1970: 1-3). Buna göre sosyalizasyon, toplumdaki değerlerin inançların davranışların bireyler tarafından benimsenmesi sürecidir. Tanımlamalar dar yada geniş olabilir. Dar kapsamlı tanımlamalarda, siyasal davranışın bilgilerin ve değerlerin doğrudan ve açık bir süreç içerisinde aktarılması söz konusudur. Öte yandan politik sosyalizasyonu çok daha geniş olarak ele alan ve belirgin biçimde sosyalizasyon amacına yönelmemiş, sosyalizasyon süreç veya etmenlerinin doğurduğu siyasal davranışı inceleyen daha geniş çaplı bir siyasal sosyalizasyon anlayışı da vardır. Bu ikinci anlayış, toplumsal yaşamın karmaşıklığı ve dinamizmi içinde, bilinçsiz, farkına varılmayan sosyalizasyona yöneliktir(Alkan 1979:5-6).

Okul politik sosyalizasyonu üç temel araçla gerçekleştirmektedir. Bunlardan birincisini ders kitapları ve müfredatın politik konulara direkt ve dolaylı olarak teması oluşturmaktadır. Müfredat programı yurttaşlık eğitimi, tarih ve sosyal bilimlerde çeşitli politik konulara temas etmektedir. Diğer bir politik sosyalizasyon kanalı “gizli müfredat programı” veya “okul iklimi” olarak adlandırılabilir. Bu kapsamda okulun eğitim ve sosyal pratikleri örneğin öğrenci öğretmen etkileşiminin niteliği devreye girmektedir. Okulda öğrencilere tanınan otonomi, okulla ilgili kararların alınmasında öğrenci katılımının sağlanması, disiplin, otorite ilişkilerinin düzenlenmesi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Öğretmenler üçüncü politik sosyalizasyon ajanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretmenler direkt politik konularda bilgi sağlamakta temel politik konuların öğretilmesini sağlamaktadırlar. Öğretmen sınıfın atmosferini belirleyerek, okulda politik ve sosyal bilinçlenmede ve şekillenmede önemli rol oynamaktadır(Daniel Bar-tal, Harel 2002:122).

Spor politik sistem içinde politik harekete uygun bir yapıya bürünmüştür. Nazi Almanya’sında Aryan ırkın üstünlüğünün ve mükemmelliğinin bir işareti olmayı ifade ederken Bu dönemde sportif etkinliklerin bütünü öncelikli olarak bireylerin devrimi korumak için yeterli bedensel güce sahip olmalarını amaçlamıştır. Bu nedenle özellikle de Kızıl Spor hareketinin öncelikli vurgusu militer bir güç olarak savaşa hazır sağlıklı beden imgelemidir (Türkmen, 2012:84). Diğer yandan sporun askerî amaçlar için kullanılıyor olmasının işçi sporlarına özgü bir yenilik olmayıp, bu düşüncenin sporun tarihi kadar eski olduğu belirtilmelidir Ancak sosyalist spor hareketleri de bu düşüncüyü zamanla özümsemiş ve özellikle savaş sonrası dönemde politikalarını be eksende kurgulamıştır. Bu nedenle devrim sonrasında Sovyet yönetimi, sportif faaliyetlerden daha çok geniş halk kitlelerini bedensel egzersizlere yönlendirme üzerinde durmuştur. Halkın antrene edilmesi ve fitness çalışmaları, bir yandan işçilerin sanayinin gerektirdiği fiziksel ve zihinsel disipline hazır olmalarını sağlarken, diğer yandan da askerî anlamda da savaşa hazır olmalarını sağladığı düşünülmüştür (Türkmen, 2012:85).

Pierre de Coubertin, 1892’de Paris Sorbonne Üniversitesi’ndeki bir konuşması sırasında uluslararası spor organizasyonu fikrini öne sürerek, spor eğitimini ve kurumlarını güçlendirerek ülkede sporu yaygınlaştırmanın önemini ile spordaki rekabetin gerçek savaşları önleyebileceğini ifade ederek modern olimpiyatların kuruluşunu sağlamıştır. Savaşın önlenmesi temel fikri ile ortaya çıkan bu küresel organizasyonun 1936 Berlin Olimpiyatlarında 4 altın madalya kazanan zenci atlet Jesse Owens’ın Adolf Hitler için üzüntü kaynağına dönüşmesi gibi çatışmacı bir davranışa dönüşmesi söz konusu olabilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sporla rekabet ve çatışma dengesinin asıl tesisi edileceği önemli bir konudur. Bu bireysel ve takım olarak belirli bir ödül için performansın artırılmasına dayalı çalışmaları ifade eden sportif karşılaşmalarda bu denge sosyalizasyon sürecinde kazanılacaktır. Farklı kültürlerden gelen bireylerin spora ilişkin rakibe saygı ve kurallı mücadeleyi içeren normları öğrenmeleri toplumsal hayata ilişkin kurallarla da ilişkilidir. Değerler olarak ifade edebileceğimiz bu kurallar toplumsal ilişkilerin niteliğini belirleyecek unsurlardır. Bu kapsamda spor toplumsal bütünleşme aracı olarak ortaya çıkmakta ve oluşturulacak değerlerin bütünleşmeyi sağlayan enstrümanlar olarak işlev göstermesi beklenmektedir. Aksi halde rekabet çatışmaya dönüşerek spor istenmeyen bir işlev üstlenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alkan, T. (1979). Siyasal Toplumsallaşma, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Bar-Tal, D., Harel, A. (2002). “Teachers as Agents of Political Influence in the Israeli High School”, Teaching and Teacher Education. England.Pergamon Press. 121-134.
- Beşirli, H.(2015). Kültürel Kimliğin Bir Unsuru Olarak Geleneksel Sporlar, Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, s115-118
- Greenberg, E. (1970). “Consensus and Dissent: Trends in Political Socialization Research”, E.GREENBERG(Ed.), Political Socialization, New York: Atherton Pres, s.1-19.
- Huizinga, J. (2006). Homo LudensOyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul. Ayrıntı Yayınları
- Scott, J. (1995). Sociological Theory, England: Edwaed Elgar,
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan. İstanbul Metis Yayınları
- Tezcan, M. (1992). “Toplumsal Değişme ve Spor”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt 25, sayı 2, s. 617-625.
- Türkkahraman M. (2009). Teorik ve Fonksiyonel Açından Toplumsal Kurumlar ve Kurumlararası İlişkiler, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.14, S.2 s.25-46.
- Türkmen, M. (2012). Siyasal Toplumsallaşma Aracı Olarak Beden Eğitimi Ve Spor; İşçi Sporları Ve Türkiye’deki Etkileri (1923-1938), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yazıcı, A. G., (2014). “Toplumsal Dinamizm ve Spor”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, sayı 3/1, s. 394-405

Field : Architecture

Type : Review Article

Received: 02.03.2016 - *Accepted*: 31.05.2016

Urban Landcape Design Principles in Historical Environments, a Case Study on Zeyrek, İstanbul¹

Selma ÇELİKAY¹, Hilal ÖZDEMİR²

¹University of Bartın, Faculty of Forestry, Department of Landscape Architecture, Bartın, TURKEY

²Landscape Architecture, Istanbul Metropolitan Municipality, Istanbul, TURKEY

Abstract

Historical environments, which contain evidences traditional life styles, architectural styles, artistic sensibilities in regard to the past times, have been damaged and vanished due to globalization, fast consumption and technological development. The aim of this study is to emphasize that while historical urban textures have been increasingly damaged, there is an urgent need to develop urban landscape design principles about historical environments in the context of sustainability of them. Thus, cultural and natural properties adding historical value to study area were determined, and environmental relations of them were revealed. Determining present conditions and problems in Zeyrek quarter, they were criticized from urban landscape design point of view and suggestions for the quarter area were presented. Suggestions for protection of traditional street texture and building styles, improvement of life conditions of community and improvement historical environmental consciousness of community were presented.

Keywords: Historical environment, urban landscape design, urban design, Zeyrek.

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

Introduction

The deterioration process in historical environments gave rise to thoughts on protection. The idea of protection, containing movable cultural properties, besides immovable cultural properties, and historical areas including cultural properties, was extended its scope. It was proceeded to protect and survive historical city centers bringing the past to present with monuments and civil architecture samples.

In addition to historical continuity, protection of historical environments is important from the aspect of doing what is necessary in the age. It is required that these environments ought to be protected and developed with urban design approach. Urban design gains significance as an effective process which offers alternatives from regional to building scale, for occurrence of physical and socio-cultural urban characteristics. Determination of the values to be protected and integration with the modern life would be realized by urban design projects to demand multidisciplinary works. It is necessary that historical environments with physical and cultural values should be integrated with daily life's conditions in the context of the major target regarding to protection-reanimation- development. This aim can be realized by urban landscape design process. Urban landscape design with detailed projects can create urban spaces suitable for both local conditions and historical characteristics of the places.

Zeyrek District originated Byzantine period has a historical importance (Tosun, 1998). It experienced an unavoidable huge change in the time from regional characteristics point of view. Fast, intensive consumption and technological reasons, which are the major problems of historical environments, had a great effect on Zeyrek District. This historical district unplanned in accordance with the vehicle traffic had been face to face the intensive traffic. Because of this reason, historical texture had experienced definitely visual changes. However, some buildings in the district still keep on their authentic characteristics. At this point, urban design has an important role to protect these historical and cultural values and restoration them in an appropriate way with their original situations. Urban landscape design is also the other important tool to enable integrity and sustainability of urban landscape. Therefore, urban design and urban landscape design constitute the whole design strategies in historical environments.

Urban Landscape Design Principles in Historical Environments

Urban landscape design principles for historical environments can be defined as following topics;

- Making planning and design with the protection-reanimation-development principle
- Providing sustainability of the identity of "historical city"
- Creating of urban spaces perceivable from the point of time and space
- Creating of spatial solutions for using of urban space , thinking of the needs of every users
- Physical and socio-cultural integration
- Creation of urban landscape containing cultural environment of the past
- Considering human scale

- Determination of the priorities of natural and cultural values to be protected
- Determination of the reasons and factors causing deterioration of historical environment
- Determination of design standards by means of multidisciplinary work
- Considering urban landscape elements harmonic with their region from the color, texture etc. characteristics
- Protection of traditional street and building style
- Giving priority to pedestrians for fast and safety transportation by means of pedestrianization projects in historical districts
- Rehabilitation of traditional architectural samples and giving new functions to them
- Determination of new architectural typologies harmonic with traditional architecture
- Determination of historical landscape characteristics
- Increasing environmental quality by means of greenery elements
- Production of flexible spatial solution
- Analyzing of all physical, socio-cultural, economic, political, technological effects guiding to design
- Revealing the needs of urban user
- Integration of housing, commercial, administrative areas, and traffic systems with open green spaces
- Making design guides suitable for regional characteristics
- In preparation of design guides, considering physical, social, economic and political conditions
- Multidisciplinary work and collaboration in order to realize all principles mentioned above

Case Area: Zeyrek

Zeyrek quarter located in the city core of İstanbul, in the urban site area, which contains traces of two great civilizations, Byzantine and Ottoman, has historical monuments and civil architecture samples (Taşkın, 1997). Zeyrek is a special quarter which should be conserved and maintained the cultural heritage as a historical city center. The quarter in Fatih district on historical peninsula, is now in bad condition due to the fact that density and misuses damage the historical urban texture (Figure 1).

Figure 1. Historical Peninsula and the Location of Zeyrek District (Özdemir, 2007).

Figure 2. Case Area in Zeyrek District (Özdemir, 2007).

Case area selected in Zeyrek District has both historical and religious buildings, in addition to traditional houses (Figure 2). Current street texture and building analysis in the case are shown in Figure 3 and Figure 4. Narrow streets are surrounded with the walls or building facades (Figure 5, 6).

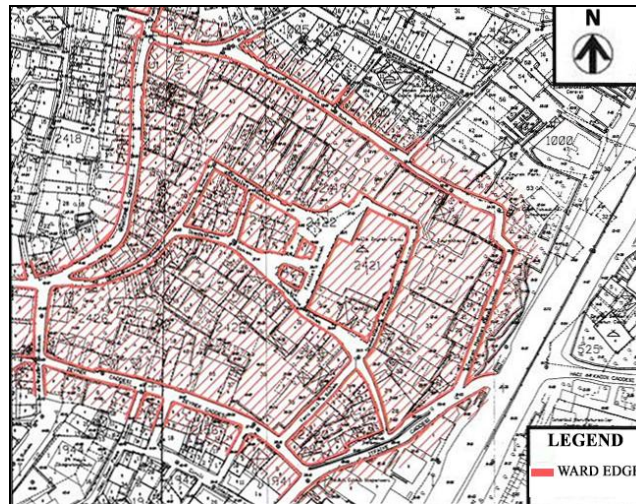

Figure 3. Street Texture on the Case Area (Özdemir, 2007)

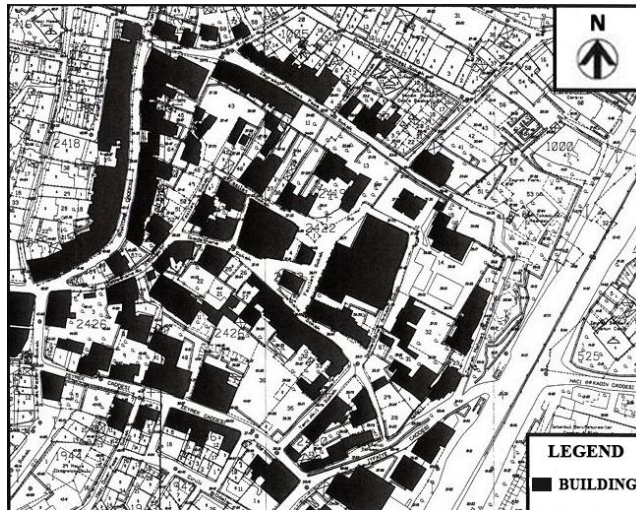

Figure 4. Building Analysis on the Case Area (Özdemir, 2007)

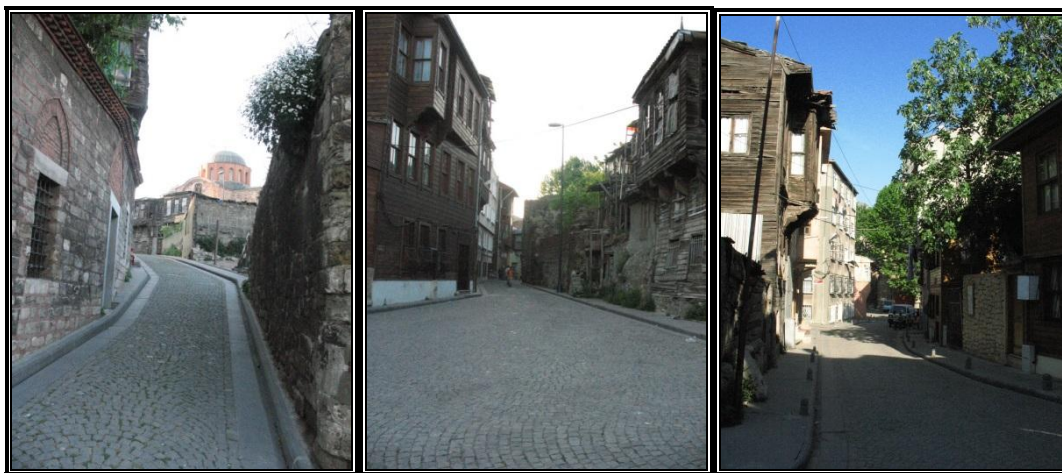

Figure 5. Urban Landscape on İbadethane Street (Özdemir, 2007).

Figure 6. Urban Landscape on Fazilet Street (Özdemir, 2007).

In historical environments, urban texture was formed in the frame of building customs and economic facilities besides of natural determiners (Ahunbay, 2004).

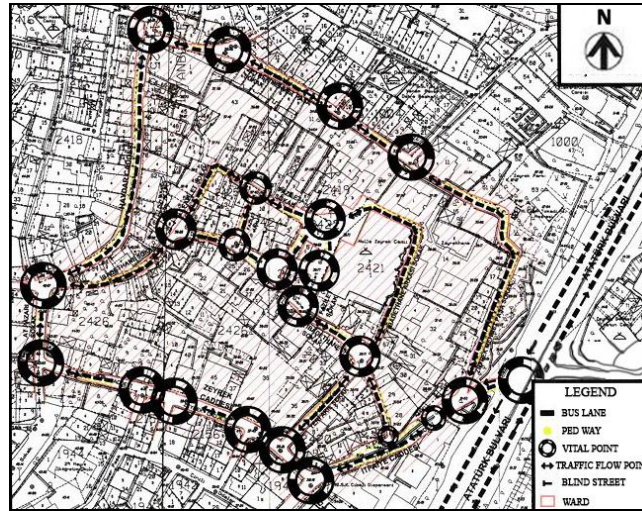

Figure 7. Transportation Analysis on the Case Area (Özdemir, 2007)

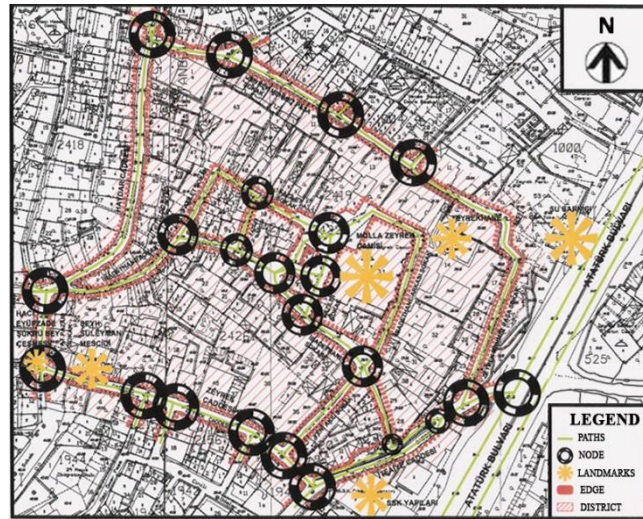

Figure 8. Image Analysis of the Case Area (Özdemir, 2007)

Image analysis is of significance especially from the point of perception of the environment. According to Lynch, there are five basic elements forming the image of the city (Lynch, 1960). Paths, nodes, edges, districts and landmarks are five determining factors creating the image of the environment we look. At the same time, these five elements guide to urban design studies and projects which aim to create more perceptible urban environment (Figure 8).

Results and Suggestions

The results of the case study and suggestions have been grouped under two main topics; urban planning and urban design.

Urban Planning

The suggestions on urban planning were taken into account under the topics of land uses and transportation.

Land Uses

Looking at the actual land uses in the case area, it is revealed that there is an urgent need of public green spaces in Zeyrek District. Considering every groups of community, playing areas for children, sport areas, exhibition and open museum, parks, recreational areas can be created by new land uses in the district. Molla Zeyrek Mosque is of great importance in the district as an attractive center from the religious point. Thus, the building and surroundings, which constitute a large public spaces, need to be cleaned and restoration and to be provided a secure area. Analyzing current land uses in the case area (Figure 9), new uses have been proposed and public green spaces have been increased. All of empty lands have been evaluated and most of them have been proposed to be used for green areas while some of them for house garden (Figure 10). On some parcels new buildings have been proposed providing them harmonic with traditional ones.

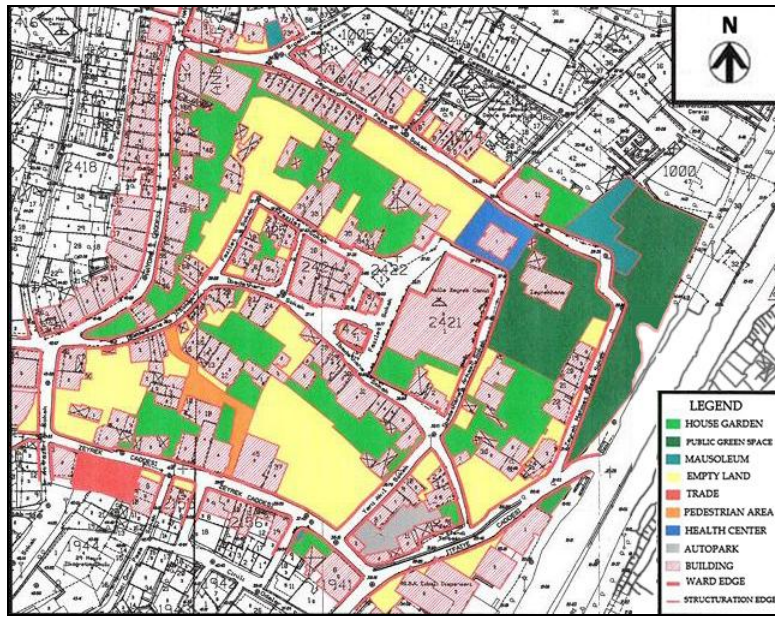

Figure 9. Actual Land Uses (Özdemir, 2007)

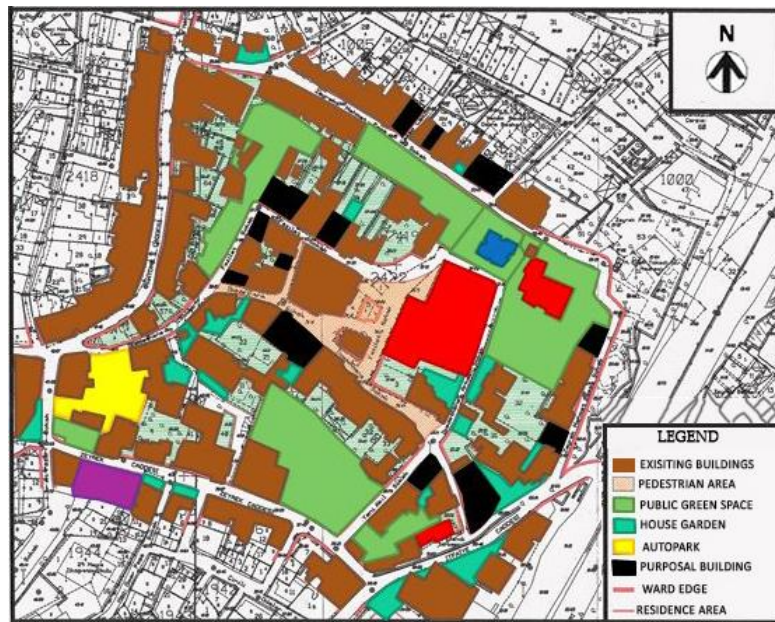

Figure 10. Land Uses Proposal

Transportation

Analyzing actual using of streets for transportation, it was revealed that ergonomic and secure urban spaces are needed for pedestrians in the district (Figure 7, 9). From this point of view, pedestrian areas were made larger and a pedestrian square was created in front of Molla Zeyrek Mosque. This suggestion is of great important for providing perception of the mosque from the all distances of square and for comfortable pedestrian space (Figure 10).

Urban Design

It can be realized by multidisciplinary works that balance between cultural and physical harmony in historical environments can be enabled. In this context, urban design has to be an indispensable tool in every scale of protection and development plans. Urban design guides also will be an effective tool in order to determine regional physical condition and to conduct authentic applications. The aim of protection-reanimation and developing can be reached by mean of flexible design guides foresightedly prepared. Thought of protection has to contain responsibility of today and the future of human (Bektaş, 2001). Urban design is an important tool for re-functioning historical building to be protected and sustained. In the context of urban design, buildings and urban landscape proposals in the district have been emphasized.

Buildings

There are a lot of considerations regarding all buildings in the case area. Firstly, permission should not be given to build the buildings with high level destroying historical texture. It is necessary to clean and make the buildings having bad facades harmonic with historical environment. Historical monuments and traditional architectural samples should be investigated. The other urgent action is restoration, integration and re-building of the most buildings. Determining traditional architecture styles, new architectural typologies should be composed so that new buildings can be harmonic with authentic buildings in the historical district. Traditional architectural samples in historical urban texture should be re-functioned with public uses like cultural centers, libraries, museums, in which cultural activities will be, in order to provide sustainability of traditional architecture. Determination of physical and socio-cultural necessities of this historical city center where has symbols and monuments of Byzantine and Ottoman cultures is our major responsibility from the historical heritage protection point of view. As an attractive center for two religions, Molla Zeyrek Mosque should be rehabilitated for identification of our cultural richness and evaluation of tourism potential of district. If secure and comfortable environment is provided, tourism can be developed.

Considering above approaches, actual and proposal facades of the buildings on surroundings of Molla Zeyrek Mosque and of the buildings in İbadethane Street and Fazilet Street were drawn (Figure 11-13). Revealing actual situation of the buildings, proposals were suggested in order to protect and sustain traditional texture. It was targeted to provide physical and socio-cultural integration in this district where housing are densely and to transform an urban landscape environment befitting to cultural environment in the past.

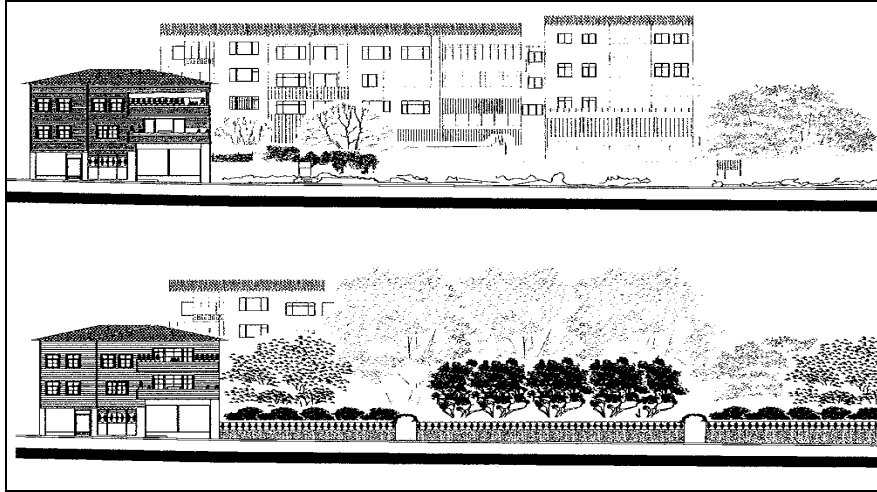

Figure 11. Actual and Proposal Facades and Landscape Elements (Özdemir, 2007)

Urban landscape

City constitutes the whole with all structural and botanic components. It is recommended that the whole needs sensitive considerations targeting the creation of quality and livable environment. It is essential issue that if natural landscape characteristics in the district are observantly determined, urban design aiming protection and developing can be reached at desirable level.

In regard to proposal facades and silhouettes, creation of urban landscape suitable for physical and socio-cultural needs of urban life was aimed, and protection of traditional texture and integrity were considered. Urban quality in the district must be increased by means of urban furnitures which harmonic with traditional street and building style, and plant elements integrated with authentic identity of the region. With these principles, *Acacia dealbata*, *Platanus orientalis*, *Cercis siliquastrum*, *Tilia tomentosa*, *Buxus sempervirens*, *Hydrangea macrophylla* "Hortensia", *Syringa vulgaris*, *Jasminum officinale*, *Lonicera sempervirens*, *Visteria sinensis*, *Rosa sp.*, *Tulipa sp.*, and *Vinca major* plants have been proposed for vegetation design in İbadethane and Fazilet Streets (Figure 11-13).

Because of densely housing and building in the district, these edge elements have casted shadows upon the streets. Due to moderate climatic conditions the region has humid environment. These factors are determiner for landscape and planting design.

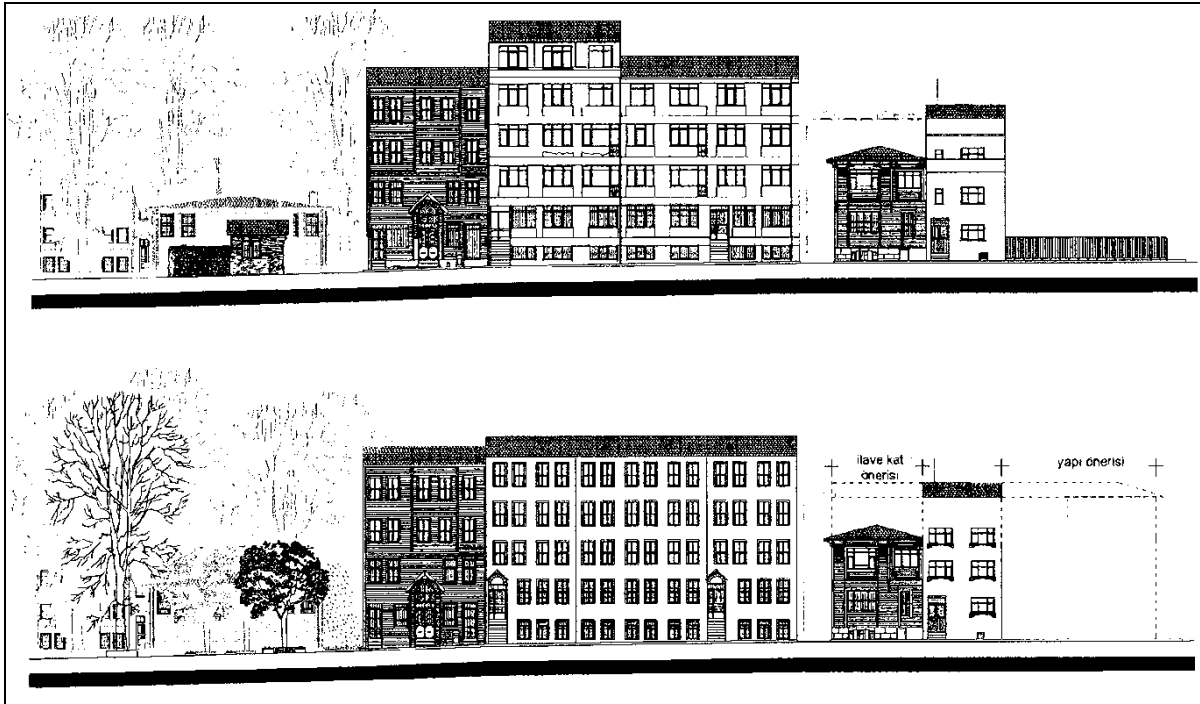

Figure 12. Actual and Proposal Facades and Landscape Elements (Özdemir, 2007)

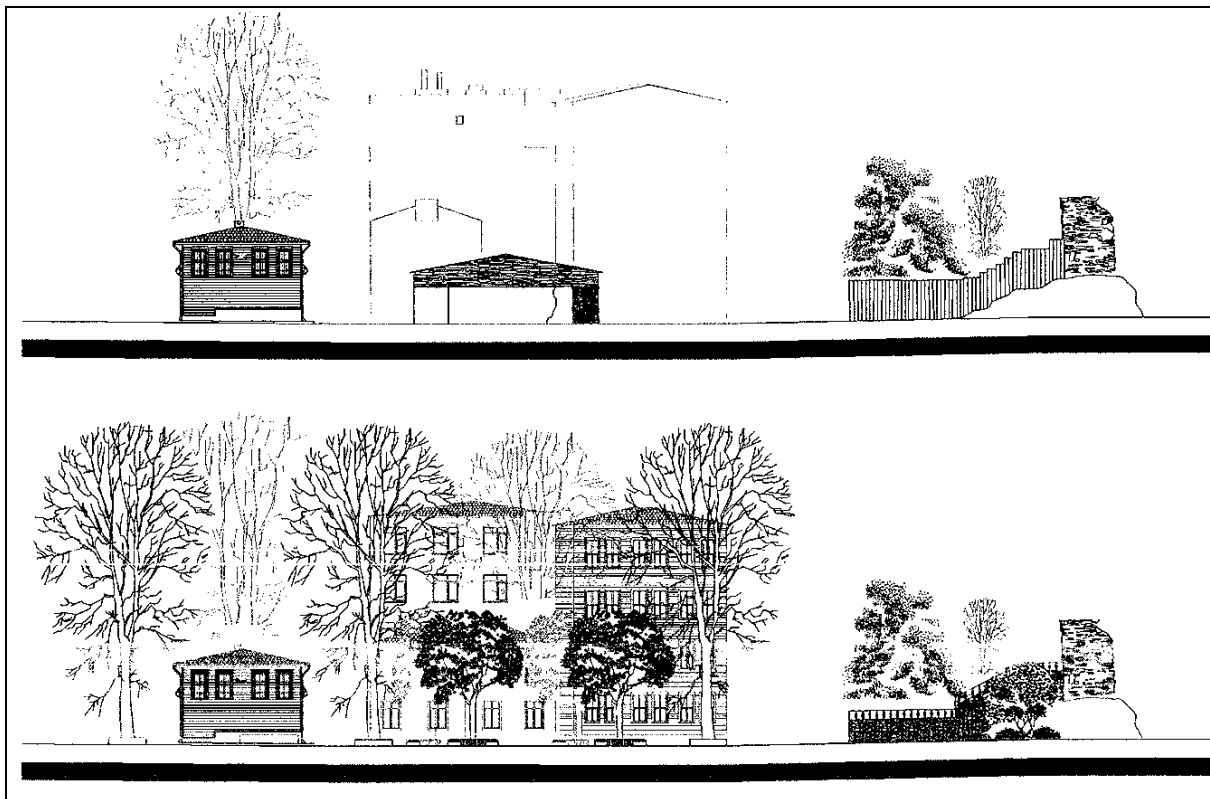

Figure 13. Actual and Proposal Facades and Landscape Elements (Özdemir, 2007)

Green space ratio has to be increased in the district for both protection of historical buildings and green space needs of the dwellers. As a solution to green space necessity, public green spaces were proposed on empty lands in the case area (Figure 10). Housing gardens located in the case area have a potential to increase green spaces. They can be organized and transformed from bed gardens to a good quality environment (Figure 10). With this aim, it is necessary that considering characteristics like color, texture, form etc. they should be greenery seemly with landscape characteristics and the whole environment. In addition, pedestrian area between İbadethane Street and Zeyrek Street needs greenery elements and sitting elements from functional and attractive using point of view.

Design Guides

Design guides are guiding books including technics, methods and standards developed for a selected area (Konuk, 1992). As tridimensional guides, in urban design guides the spatial rules were written by the designer about the environment where she wants to see (Çelikyay, 1995). In an urban design guide, there are a lot of details were determined from building material to the handle of a door or window. These guides prepared taking into account natural and landscape characteristics, socio-economic and cultural conditions, traffic problem etc. produce spatial solutions and make easy application process. Design guides are also important application tools for urban design projects.

Conclusion

Maintenance of historical continuity and harmonisation of historical environment with the whole city are bound to good connection of upper scale and subscale. Urban design has therefore an important role to make a bridge between urban planning and architectural design.

It is only provided by urban landscape design process that constitution of the physical and social character of the city and harmonization with historical places are needed to multidisciplinary studies of experts on urban and social issues.

Urban landscape design aims to provide physical and social urban integrity. Therefore, in addition to increasing of environmental quality, it is essential that urban users can comply with this environment, protect and adopt their living area. Community is also responsible for protection and sustainability. Housing in the district to be transformed to cultural activity centers is of importance for sustainability of this district having historical value. All proposal ideas constituted the infrastructure of protection-rehabilitation and developing process of Zeyrek District. By this means, it can be possible to enable sustainability of this district with all authentic values and historical texture, as an important historical environment. Furthermore, it is necessary to consider the following issues in order to enable realization of planning and design approaches, studies and projects conducted for community so that both they live comfortable environment and historical values are protected.

- Participation of the community
- Consciousness of historical and cultural protection
- Sufficient financial resources
- Having common role of all urban actors administrators, planners, architects, non-governmental organizations, academicians on the issue of protection of historical environments

As emphasized in this case study, if urban landscape design principles are adopted to guide for both protection and sustainability, transformation of actual cities from damaged historical environment to quality livable places.

Acknowledgement

This paper is a short summary of the master thesis under the advisory of the first author Selma Çelikyay, and conducted by the second author Hilal Özdemir.

REFERENCES

- Ahunbay, Z. (2004). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. 3. basım, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 183 s.
- Bektaş, C. (2001). *Koruma Onarım*. Literatür Yayınları, Mart Matbaacılık, İstanbul, 319 s.
- Çelikyay, H S. (1995). Design Guides for Urban Sites, Bartın Case. M.Sc.Thesis, Mimar Sinan Fine Arts University Graduate School of Natural and Applied Sciences Department of City and Regional Planning, İstanbul.
- Konuk, G. (1992). Zaman ve mekanın sentezi olarak kentsel tasarım. *Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu I 23-24 Mayıs 1991*, M.S.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, M.S.Ü Matbaası, İstanbul, s. 66, 67, 69, 70.
- Lynch, K. (1960). *Image of the City*, Cambridge Massachussettes, MIT Press.
- Özdemir, H. (2007). Determination of the Urban Landscape Design Principles in Historical Environments and Evaluation of the Zeyrek Case in İstanbul, M.Sc.Thesis, Zonguldak Karaelmas University Graduate School of Natural and Applied Sciences Department of Landscape Architecture, Bartın.
- Taşkın, O. (1997). Zeyrek İbadethane Arkası Sokak 14 Nolu Konağın Restorasyon Projesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tosun, N. (1998). Zeyrek İbadethane Sokak 33 Nolu Evin Restorasyon Projesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Field : Economic Studies

Type : Research Article

Received: 03.04.2016 - *Accepted*: 02.06.2016

Kazakistan Ekonomisinin Dışa Açıklık ve Enflasyon Oranlarının Ekonomik Büyümesine Etkisi (1994-2013)¹

M. Said CEYHAN¹, Ahmet AKPOLAT², Mehmet Akif PEÇE¹

¹ Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bartın, TÜRKİYE

² Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sakarya, TÜRKİYE

E-posta: apece@bartin.edu.tr, sceyhan@bartin.edu.tr, aakpolat@sakarya.edu.tr

Öz

Dışa açıklık oranı özellikle 20.yy sonlarına doğru küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte hükümetlerin dış politikalarında önemli hedeflerden biri haline gelmiştir. Ülke ekonomilerinin dünya genelinde yaşanan herhangi bir krizden etkilenme derecesi hakkında bilgi verebilen dışa açıklık oranı aynı zamanda ekonomik büyüme açısından da önemli bir yer teşkil etmektedir. Diğer taraftan enflasyon olgusu bahsi geçen küreselleşme sürecinde bir çok gelişmekte olan ülkenin en temel ekonomik problemleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, uzun dönemli stabil bir büyüme trendinin yakalanabilmesi için enflasyon ile sürekli mücadele edilmesi ülkeler için son derece önem arz etmektedir. Bu çalışmada dışa açıklık ve enflasyon oranlarının Kazakistan'ın ekonomik büyümesine etkileri, 1994-2013 yıllık verileri kullanılarak araştırılmıştır. Bu çalışmada enflasyon ve dışa açıklık oranının özellikle Kazakistan'ın ekonomik büyümesi üzerindeki etkilerini ve etki yönünü belirlemek amaçlanmıştır. Yapılan analizlerde birim kök testi sonuçlarına göre seriler farklı dereceden durağan oldukları için model, ARDL(auto regressive disributed lag) yöntemi yardımıyla tahmin edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre dışa açıklık oranı ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken enflasyonun ise büyüme üzerinde olumsuz etkisi tespit edilmiştir. Bu sonuçlar dikkate alındığında; Kazakistan'ın uzun vadede ekonomik büyümesini istenen seviyeye çıkarmak ve istikrarlı bir büyümeyi yakalamak için enflasyonu düşürmesi ve dışa açıklık oranını daha da artırması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dışa açıklık, enflasyon, ekonomik büyüme

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

The Effect of Economy Openness and Inflation Rate to the Economic Growth of Kazakhstan (1994-2013)

M. Said CEYHAN¹, Ahmet AKPOLAT², Mehmet Akif PEÇE¹

¹Bartın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bartın Turkey

²Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Ankara, TURKEY

Email: apece@bartin.edu.tr, sceyhan@bartin.edu.tr, aakpolat@sakarya.edu.tr

Abstract

The openness rate has become one of the most important goals of the government's foreign policy by the gathering pace of globalization especially in the late 20th century. The openness rate, that can provide any information about the impact of the crisis on national economies across the world, also constitutes an important place for economic growth. On the other hand the phenomenon of inflation is among the most fundamental economic problems of many developing countries in the globalization process. Therefore, the perpetual struggle with inflation is extremely important for countries in order to achieve a stable long-term growth trend. In this study, the effects of the openness and the inflation rate of Kazakhstan's economic growth were investigated using annual data between 1994 and 2013. The aim of this study is specifying the effects and impact directions of the inflation and the openness rates on Kazakhstan's economic growth. The model was estimated with the help of the ARDL (auto-regressive distributed lagoon) model, because of the data is stable in different degrees according to the unit root test results. According to the results, the openness is positively affects economic growth while the inflation has a negative impact on economic growth. Considering these results, it was suggested that the reduction of the inflation and openness rate should be increased further to attain the required level of economic growth and to preserve the steady growth of Kazakhstan in the long term.

Keywords: Openness, inflation, economic growth

1. Giriş

Bir ekonomide arz yada talep kaynaklı nedenlerden dolayı ortaya çıkan fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlar olarak tanımlanan enflasyon olgusu, hem hane halklarının düşmüş bulunan satın alma gücünü artırarak refah seviyelerini artırmak, hem de politikacılar açısından ekonomik anlamda geleceğe yönelik istikrarlı politikalar belirleyebilmek açısından oldukça önemli iktisadi bir kavramdır.

Ekonomik büyümenin sürekli arttığı dönemlerde bu artışa paralel olarak toplumun gelir düzeyleri yükselmekte ve tüketim alışkanlıkları değişmektedir. Bu değişikliğin etkisiyle gerçekleşen talep fazlası mevcut üretim düzeyi ile karşılanamaması durumunda ise fiyat istikrarı bozulabilmektedir. Böyle bir durumda enflasyonu kontrol altına almak için uygulanan kamu harcamalarını azaltıcı politikalar çarpan etkisine neden olabilmekte ve ekonomik büyümenin azalmasına yol açabilmektedir (Karaçor, Özer, & Saraç, 2011). “Fedakarlık haddi” olarak ifade edilen bu bıçak sırtı ilişki makul bir oranda enflasyonu azaltmak pahasına büyümeden vazgeçebilmek anlamına gelmekte ve hükümetlerin önemli bir büyüme politikasını oluşturmaktadır.

Yine ülkelerin dış ticaret hacmini yansıtan dışa açıklık oranı, çeşitli şekillerde hesaplanabilmesine rağmen en sık kullanılan yöntem dış ticaret hacminin (ihracat artı ithalat hacmi) GSMH’ya oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Bu oran aynı zamanda ülkenin dış ticarete olan bağımlılığını göstermektedir (Kurt & Berber, 2008). Ticari dışa açıklık; ülkelerin dış ticaretlerinde uyguladıkları politikaların ne derece serbest ya da ne derece katı olduğunun bir ifadesidir. Bir ülkede gerçek manada ticari dışa açıklığın sağlanabilmesi için, ihracat ve ithalata karşı tüm engellerin kaldırılması gerekmektedir (Mercan & Göçer, 2014). Uluslararası ticareti serbestleştirmek amacıyla kurulan GATT (General Agreement on Tariffs and Trade: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı), 1995 te GATT’ ın yerine kurulan WTO (World Trade Organization: Dünya Ticaret Örgütü) gibi uluslararası örgütler aracılığıyla kota ve tarife benzeri ticaret engelleri azaltılarak dışa açıklık oranları artırılmaya çalışılmaktadır. Fakat bir taraftan da ülkeler yerli endüstrilerini korumak, dışa bağımlılığı azaltmak ve gelir elde etmek gibi nedenlerle gümrük vergisi koyarak ya da çeşitli kota ve benzeri önlemlerle dış ticaret kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır (Mercan & Göçer, 2014). Böyle bir durumda dışa açıklık oranının ülke çıkarlarına uygun olacak şekilde en doğru politikalarla yönetilmesi ülke ekonomileri için büyük bir önem arz etmektedir.

Bu bağlamda yaptığımız bu çalışmamızda ilk olarak Kazakistan ekonomisi hakkında genel bir çerçeve çizildikten sonra ülke ekonomisinin ulusal ve uluslararası bir takım önemli ekonomik büyüklüklerinden bahsedilmiştir. Literatür ve yöntem belirtildikten sonra uygulamaya geçilerek dışa açıklık ve enflasyonun büyüme üzerinde önemli etkileri olduğu belirlenmiştir.

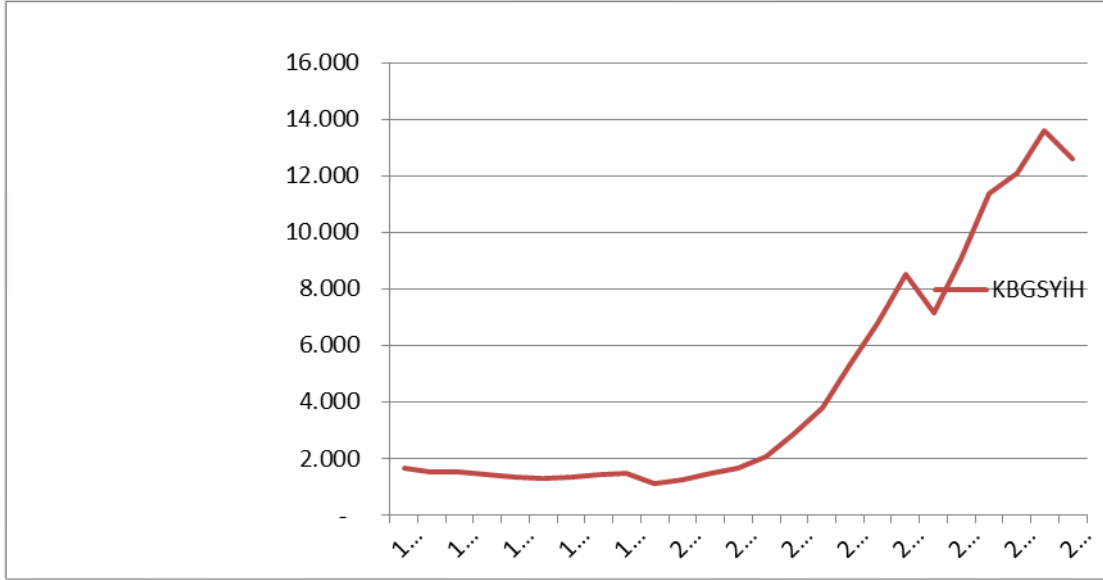
2. Kazakistan Ekonomisine Genel Bakış

Özellikle zengin yeraltı kaynaklarından gücünü alan Kazakistan ekonomisi, bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda 1500 dolar olan kişi başına düşen milli geliri 2015 yılı itibariyle 12 bin doları aşmış durumdadır (<http://databank.worldbank.org/>, 2015). Öte yandan dünya bankasının son verilerine göre milli geliri 217 milyar dolar civarındayken bu rakam 2020 yılında 350 milyar doları geçeceği beklenmektedir (Pomfret, 2013).

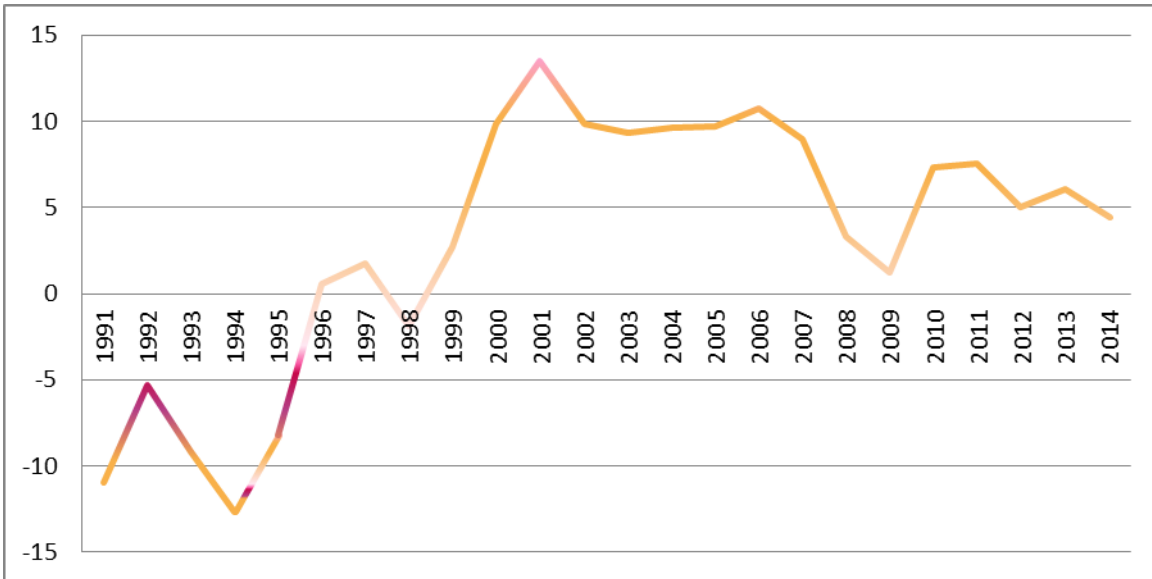
Bugün zenginliğe geçiş sürecinde diğer dünya ülkeleri arasında ilk sıralarda yer alan Kazakistan da son yıllarda ekonominin istikrarlı bir şekilde büyümesi ve yabancı yatırımların artmasının halka yansımalarına bakıldığında ise, adil bir dağılımın olduğunu söylemek pek mümkün olmasa da ülkedeki fakirlik giderek azalmaktadır. (IMF, 2015).

Şekil 1’de Kazakistan’ın KBGSYİH’sı bağımsızlığının ardından 2000’li yılların başlarına kadar önemli bir değişim sergileyememesine rağmen 2004 yılından itibaren 2014 yılına kadar büyük bir oranda artış görülmektedir.

Şekil 1. Kazakistan’ın yıllara göre KBGSYİH (\$) (Kaynak: <http://databank.worldbank.org/>)

Aynı şekilde Şekil 2’de büyüme rakamlarına baktığımızda 1996 yılına kadar küçülen Kazakistan ekonomisi 1999 yılında büyümeye başlamış, 2008 küresel krizinden tüm dünya ülkelerinin etkilendiği gibi etkilenecek 2009 yılında % 1’lere kadar gerilediği görülmektedir.

Şekil 2. Kazakistan’ın yıllık büyüme rakamları (Kaynak: <http://databank.worldbank.org/>)

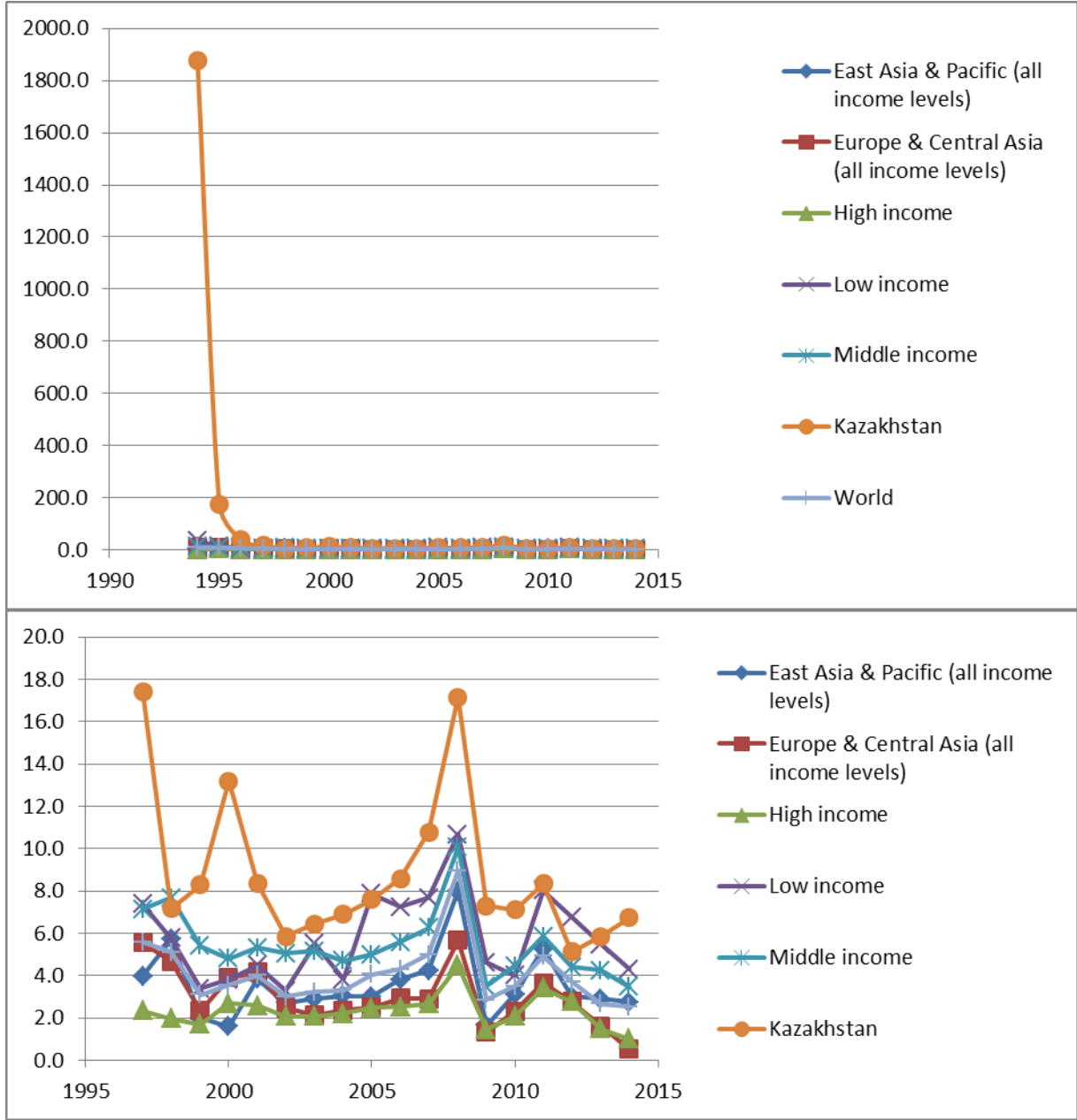
Kazakistan'da görev alan hükümetler piyasa ekonomisine geçiş sürecinin hazırlıklarını, başlangıç koşullarının ortaya konması açısından referans kabul edilen 1991-1995 döneminde, fiyat kontrollerinin kaldırılması, devlet işletmelerine yardımların azaltılması, özelleştirme gibi alanlarda düzenlemeler yaparak tamamlamıştır. Makro ekonomik istikrarsızlığın derinleştiği bu dönemde yıllık enflasyon oranları üç haneli rakamlara ulaşarak bir stagflasyon süreci yaşanmıştır. 1995-96'lı yıllardan sonra ekonomi yönetimleri köklü mali reformlarla birlikte stagflasyon sürecinden çıkarak enflasyon rakamlarını kontrol altına almayı başarmıştır (Togay, 2009).

Şekil 3'de bahsi geçen durum enflasyon rakamlarının 1990-2016 yılları arasındaki seyri ayrıntılı biçimde gösterilmiştir.

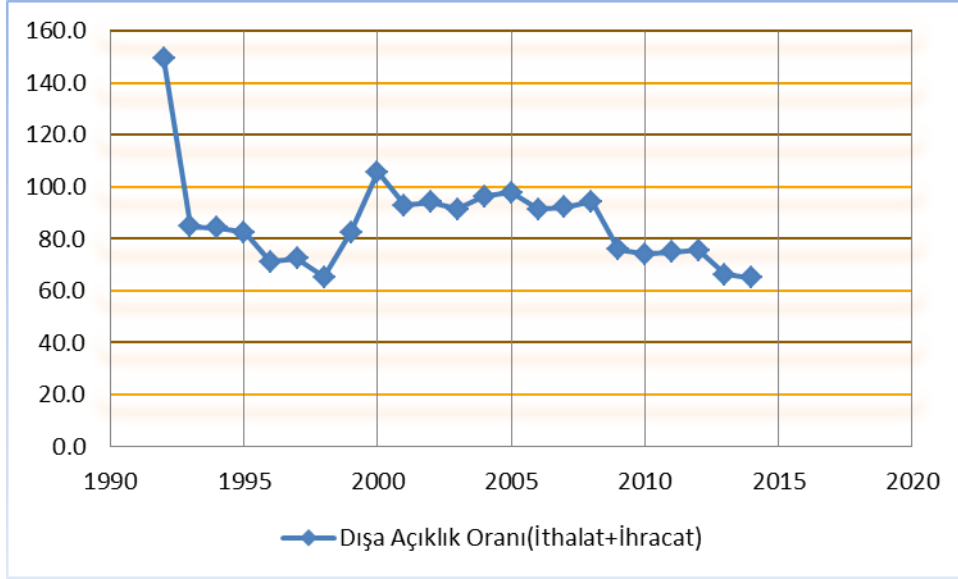
Şekil 3. Kazakistan ekonomisinin yıllara göre enflasyon oranları

(Kaynak: <http://tr.tradingeconomics.com/>)

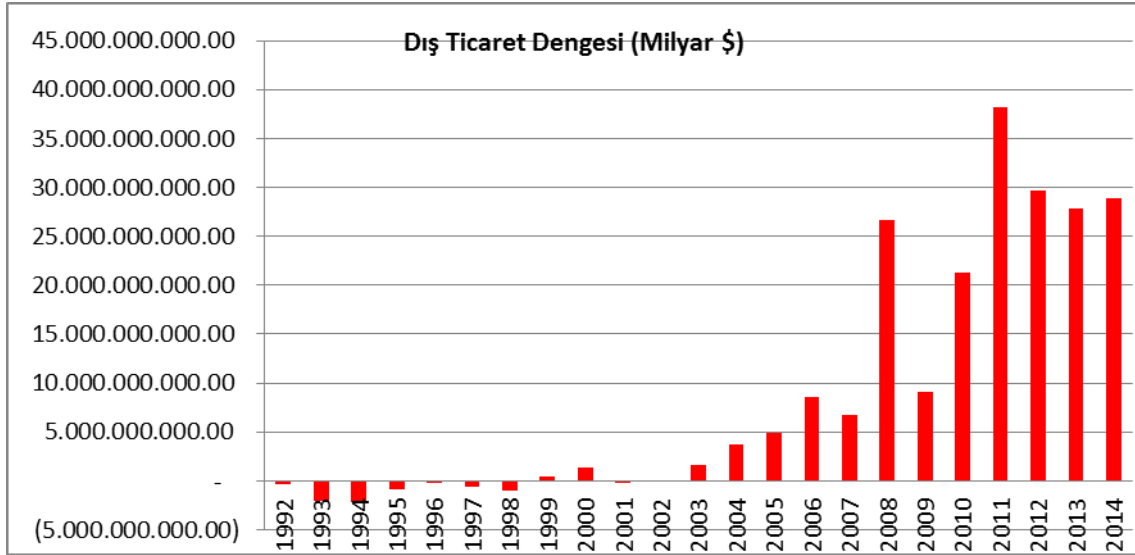
Şekil 4. Kazakistan ekonomisinde dışa açıklık oranının dünyadaki yeri % (Kaynak: <http://databank.worldbank.org/>)

Ülke ekonomisinin dış ticaret hacmi de aynı şekilde bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından küresel liberal politikalar doğrultusunda şekillenen güçlü reformlarla gelişmesine rağmen bu oranın GSYİH' daki payı giderek azalmıştır. 1992 yılında dış ticaret hacminin GSYİH' ya oranı % 149,3 iken bu oran 2000 yılında % 105,7 seviyesine kadar düşerken son olarak 2014 yılında % 65 düzeyine gerilemiştir.

Şekil 5. Kazakistan ekonomisinin yıllara göre dışa açıklık oranı (%) (Kaynak: <http://databank.worldbank.org/>)

Dışa açıklık oranı azalırken ekonomide dış ticaret dengesinin ne yönde değiştiği, bir başka ifadeyle yapılan uluslararası ticarete dış açık mı, dış fazla mı verildiği ayrı bir önem taşımaktadır.

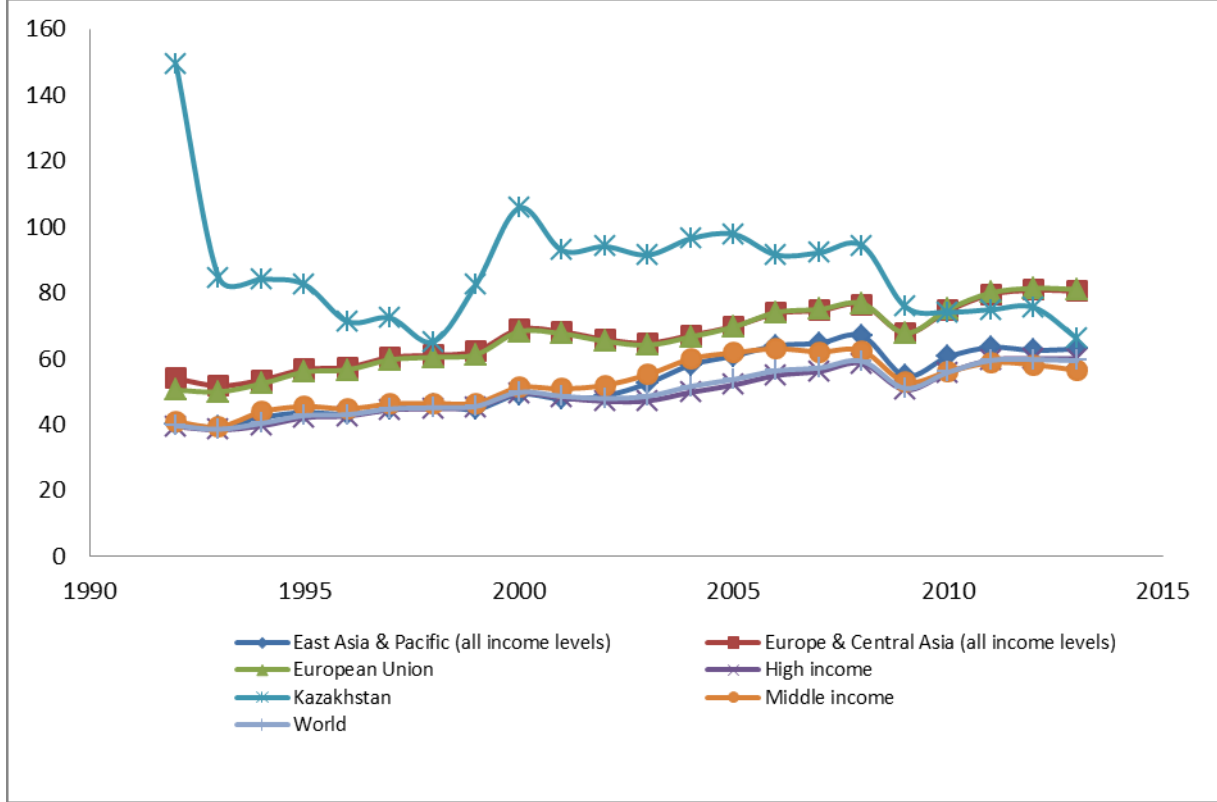

Şekil 5. Kazakistan ekonomisinde yıllara göre dış ticaret dengesi (Kaynak: <http://databank.worldbank.org/>)

Şekil 5' de bu durum görülmektedir. Ülkede 1999 ve 2000 yılları küçük bir farkla istisna olmak üzere 1992 yılından 2003 yılına kadar dış açık veren dış ticaret dengesi, 2003 yılından sonra önemli bir değişiklik göstererek 2011 yılında yaklaşık 39 milyar dolar kadar dış fazla vermiştir. Her ne kadar sonraki üç yılda azalış olsa da bu yıllarda ortalama 29 milyar dolar dış fazla verildiği görülmektedir.

Son olarak Kazakistan ekonomisinin dünyadaki yeri incelendiğinde 2010 yılına kadar dışa açıklık oranının belli başlı bir çok ülke gurubunun üzerinde olduğu fakat 2015 yılına doğru bu oran Avrupa Birliği ve Merkezi Asya ülkelerinin gerisinde kalmıştır.

Şekil 6: Kazakistan ekonomisinde dışa açıklık oranının dünyadaki yeri % (Kaynak: <http://databank.worldbank.org/>)

3. Literatür

Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan pek çok çalışmada fikir birliğine varılamamıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre genellikle literatür de enflasyon ile büyüme arasında negatif yönlü ilişki tespit edilirken ağırlıkta olan bu sonuçlardan farklı olarak özellikle uzun dönemde pozitif ilişkilerin de geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Yine bir takım sonuçlara göre de belirli bir eşik değere göre bu ilişkinin pozitif yada negatif olduğuna ulaşılmıştır. Tablo 1' de bu ilişkileri analiz eden belli başlı çalışmalar sıralanmıştır.

Tablo 1. Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar (lar)	Ülke (ler)	Yöntem	Bulgular
(Fischer, 1983)	53 ülke	En küçük kareler yöntemi	Enflasyon ile büyüme arasında negatif ilişki tespit edilmiştir
(Barro, 1995)	100 Ülke	Panel veri analizi	Enflasyon oranındaki % 10 seviyesindeki bir artış büyümeyi % 2 oranında azaltmaktadır.
(Ahmet & Mortaza, 2005)	Bangladeş	Eş bütünleşme, Hata Düzeltme Modeli	Enflasyon ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli anlamlı negatif bir ilişki bulunmuştur.
(Artan, 2006)	63 Ülke	Panel veri ve yatay kesit analizi	Enflasyon ile büyüme arasında negatif ilişki bulunmuş ve bu etki gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelerde daha fazladır.
(Karaca, 2003)	Türkiye	Zaman serileri analizi	Enflasyon ve büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiş ve enflasyon rakamlarındaki artışın büyümeyi geriletmediği bulunmuştur.
(Gosh & Philips, 1998)	145 Ülke	Panel veri analizi	% 2,5 seviyesi Enflasyon oranı için bir eşik değeri olduğu, bu değerin üstü büyümeyi negatif altı ise pozitif etkilediği bulunmuştur.
(Mallik & Chowdhury, 2001)	Bangladeş, Hindistan, Pakistan, Sri Lanka	Eş bütünleşme, Hata Düzeltme Modeli	Enflasyon ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini konu alan zengin bir literatür mevcut bulunmaktadır. Özellikle de ihracat ve ithalatın büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen ve aralarında ki ilişkilerin pozitif yönde olduğu çok çalışma bulunmaktadır.

Genel olarak literatür de ülkelerin dışa açıklık oranları arttıkça ekonomik büyümenin de paralel şekilde artacağı yönünde görüş birliği vardır. Öyle ki dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılması uzmanlaşma, verimlilik, maliyet avantajı gibi birçok faktörden ötürü sağladığı avantajlar doğrultusunda büyümeyi de tetikleyeceği araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Bu bulgular tablo 2' de gösterilmiştir.

Tablo 2. Dışa açıklık oranı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar (lar)	Ülke (ler)	Yöntem	Bulgular
(Heller & Porter, 1978)	41 ülke	Panel veri analizi	Özellikle gelişmiş ülkelerde olmak üzere dışa açıklık ticaret ile büyüme arasında pozitif ilişki vardır.
(Frankel & Romer, 1999)	7 Doğu asya ülkesi	En küçük kareler yöntemi	Dışa açıklığın büyüme üzerinde güçlü bir etkisi bulunmuştur.
(Sinha & T.Sinha, 2000)	Hong Kong, İran, İsrail, Myanmar, Pakistan, Çin, Singapur ve Irak	Zaman serisi analizi	Anali sonuçlarına göre ticari dışa açıklık ile büyüme arasında pozitif ilişki ortaya çıkmıştır
(Wacziarg, 2000)	57 ülke	En küçük kareler yöntemi	Çalışmanın sonucunda dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu bulunmuştur.
(Utkulu & Özdemir, 2004)	Türkiye	Eş bütünleşme ve hata düzeltme modeli analizi	Yeni büyüme teorilerinin öngörülerini doğrular şekilde uzun dönemli pozitif bir ilişki bulunmuştur.
(Kurt & Berber, 2008)	59 ülke	VAR ve varyans ayrıştırması	Bulgular dışa açıklık arttıkça büyümenin de artacağı şeklindedir.
(Alagöz, 2009)	Türkiye	Granger nedensellik analizi	Dış ticaretten GSYİH'ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

3. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada dışa açıklık(DA) ve enflasyon(ENF) oranının 1994-2013 döneminde Kazakistan'da ekonomik büyümeye(BY) olan etkisi ARDL modeli yardımıyla analiz edilecektir. ARDL modeli uygulanmadan önce değişkenlere birim kök testi uygulanması gerekmektedir.

3.1 Birim Kök Testleri

Tablo 3. Birim Kök Test Sonuçları

1)BY Serisine Ait Birim Kök Test Sonuçları

Test	Düzye		Birinci Fark	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
ADF	-3.24(0.0339)**	-2.80(0.21)	-5.29(0.00)***	-5.80(0.00)***
PP	-4.46(0.003)***	-3.99(0.028)**	-3.22(0.035)**	-4.31(0.016)***

2)DA Serisine Ait Birim Kök Test Sonuçları

Test	Düzye		Birinci Fark	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
ADF	-1.53(0.498)	-1.47(0.80)	-4.11(0.006)***	-5.51(0.003)***
PP	-1.53(0.498)	-1.53(0.78)	-4.11(0.006)***	-4.64(0.009)***

3)ENF Serisine Ait Birim Kök Test Sonuçları

Test	Düzye		Birinci Fark	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend

Test	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
ADF	-339(0.00)***	-330(0.00)***	-	-
PP	-311.63(0.00)***	-305.03(0.00)***	-	-

- ***: %1 düzeyinde, **: %5 düzeyinde, *: %10 düzeyinde H_0 hipotezinin reddildiği anlamına gelmektedir.
- ADF testinde uygun gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Parantez içerisindeki değerler, optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir.
- PP testinde “Barlett kernel” yöntemi ve bant genişliği (bandwith) “Newey West bandwith” yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 3’te birim kök test sonuçları gösterilmiştir. DA serisi 1. farkta durağanken, ENF serisinin ise seviyede durağan olduğu çok net gözükmektedir. Yalnız, BY serisine baktığımızda PP testinde her iki modele göre seviyede durağan çıkmaktadır. ADF testine göre ise seviye değeri sabitli modelde durağan çıkarken sabit&trendli modelde durağan çıkmamaktadır. 1. farkı alındığında ise her iki test (ADF ve PP) BY’nin durağan olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla biz BY serisini 1.farkta [I(1)] durağan kabul edeceğiz. Esasen seviyede durağan [I(0)] kabul etsek dahi ARDL modelini uygulamamızda bir sakınca bulunmamaktadır. Detaylı bilgi aşağıda verilecektir. Şimdi değişkenler arasında nedenselliğini yönünü tespit için Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi uygulanacaktır.

3.2 Toda-Yamamoto(1995) Granger Nedensellik Testi

Toda-Yamamoto (1995) yaklaşımı standart Granger nedensellik testinden daha üstün özellikler içermektedir. Standart Granger nedensellik testinin yapılabilmesi için serilerin durağan olma şartı aranmaktadır. Seriler durağan değilse serilerin farkı alınmakta, bu da bilgi kayıplarına neden olmaktadır. Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testinde ise farkları alınmadan seriler VAR modeline konulur. Bu serilerin ise eşbütünleşik olma şartları da bulunmamaktadır. Yani eşbütünleşik olsalar da olmasalar da bu test uygulanabilir. Bir diğer üstün özelliği ise seriler aynı mertebeden durağan olmasalar bile, yani biri I(1) diğeri I(0) olsa bile bu testin uygulanabilmesidir. Toda – Yamamoto (1995) Granger nedensellik testi uygulanırken kurulacak VAR modelinde daha önce belirlenmiş olan uygun gecikme sayısına ek olarak en yüksek durağanlık mertebesine sahip olan değişkenin durağanlık mertebesi kadar gecikme eklenir. Daha sonra değişkenlerin gecikme değerlerinin katsayılarına Wald Testi uygulanır. Wald testi sonuçlarına göre nedensellik olup olmadığı belirlenir.

Modelimiz açısından bakacak olursak BY ve DA değişkenleri I(1) iken, ENF değişkenini I(0) olarak tespit etmiştik. Öncelikle uygun gecikme sayısını belirleyelim.

Tablo 4. Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Sayısının Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-137.8063	NA	8845.389	17.60079	17.74565	17.60821
1	-125.1502	18.98427	5782.643	17.14377	17.72321	17.17344
2	-105.1090	22.54633*	1702.411*	15.76362	16.77765*	15.81555
3	-99.58688	4.141575	4161.956	16.19836	17.64696	16.27254
4	-85.45333	5.300084	7895.791	15.55667*	17.43985	15.65310*

Tablo 4’ün sonuçlarına göre bilgi kriterlerinden 3’ü uygun gecikmeyi 2 olarak gösterirken diğerleri 4 olarak göstermektedir. Ancak bilgi kaybının en az olması bakımından gecikme sayısını 2 olarak belirlememiz isabetli gözükmektedir.

Uygun gecikme sayısı 2 olarak belirlendiğine göre, Toda-Yamamoto(1995) Granger nedensellik testini uygulayacağımız VAR modeline bir de en büyük durağanlık mertebesi kadar da gecikme eklememiz gerekmektedir. En büyük durağanlık mertebesi 1 olduğu için modele 3 gecikme ekleyeceğiz. Sonra değişkenlerin katsayıları üzerine Wald testi uygulayacağız.

Tablo 5. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Analizi

Bağımlı Değişken	Açıklayıcı Değişkenler		
	BY	DA	ENF
BY		37.16777*** [0.000]	35.70289***[0.000]
DA	1.561552 [0.6881]		2.838089 [0.4173]
ENF	0.731049 [0.8659]	0.488806 [0.9213]	

- ***, ** ve * sırasıyla yüzde 1,5 ve 10 anlam düzeyinde nedensellik olduğunu göstermektedir.

- Parantez dışındaki değerler ki-kare istatistiklerini, parantez içindeki değerler ise olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 5'in sonuçlarına bakıldığında DA ve ENF serilerinden BY serisine doğru bir Toda-Yamamoto (1995) Granger nedenselliği tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre ARDL modelini uygulayarak gerekli katsayılara ulaşabiliriz.

3.3 ARDL Modeli

Pesaran'ın (2001) geliştirdiği ARDL modeli kendisinden önceki (Engle-Granger, 1987; Johansen, 1988; Stock-Watson,1988 vb.) eşbütünleşme testlerinden üstün bir özellik olarak , değişkenlerin I(0) ya da I(1) olmalarına izin verecek biçimde, eşbütünleşme ilişkisinin test edilmesine olanak veren yeni bir yöntemdir. Geliştirilen yöntem ARDL modelinin Hata Düzeltme formundaki değişkenlerin düzey gecikmelerin anlamlılığının Wald ya da F testleriyle sınamasına dayanmaktadır.(Nazlıoğlu,2013).

Pesaran'ın (2001) analizinde iki uç durum için asimptotik kritik değerler üretilmiştir. Bütün değişkenlerin I(0) olduğu varsayımına dayalı asimptotik kritik değer ve bütün değişkenlerin I(1) olduğu varsayımına dayalı asimptotik kritik değer. Hesaplanan kritik değer I(0) ve I(1) için üretilen asimptotik kritik değerler arasına düşerse test geçersizdir. I(0) için hesaplanan kritik değer soluna düşerse eşbütünleşme yok, I(1) için hesaplanan kritik değer sağına düşerse eşbütünleşme var sonucuna ulaşırız. Bu modelin bir avantajı da küçük örneklerde diğer eşbütünleşme testlerine göre daha sağlam sonuçlar vermesidir(Nazlıoğlu, 2013). Şimdi ARDL model sonuçlarını inceleyebiliriz.

Tablo 6. ARDL Model Sonuçları

Dependent Variable: BY
Method: ARDL
Date: 03/04/16 Time: 21:20
Sample (adjusted): 1996 2013
Included observations: 18 after adjustments
Maximum dependent lags: 2 (Automatic selection)
Model selection method: Akaike info criterion (AIC)
Dynamic regressors (2 lags, automatic): DA ENF
Fixed regressors: C
Number of models evaluated: 18
Selected Model: ARDL(2, 2, 2)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
BY(-1)	0.351042	0.169374	2.072591	0.0681
BY(-2)	-0.742744	0.160115	-4.638802	0.0012
DA	0.018691	0.069004	0.270873	0.7926
DA(-1)	0.249276	0.081886	3.044193	0.0139
DA(-2)	0.074325	0.055618	1.336343	0.2142
ENF	-0.116308	0.180126	-0.645701	0.5346
ENF(-1)	-0.637914	0.157878	-4.040553	0.0029
ENF(-2)	0.051429	0.011432	4.498766	0.0015
C	-13.65682	5.216062	-2.618225	0.0279
R-squared	0.918018	Mean dependent var	6.366667	
Adjusted R-squared	0.845146	S.D. dependent var	4.256898	
S.E. of regression	1.675155	Akaike info criterion	4.176542	
Sum squared resid	25.25531	Schwarz criterion	4.621727	
Log likelihood	-28.58887	Hannan-Quinn criter.	4.237927	
F-statistic	12.59756	Durbin-Watson stat	2.546648	
Prob(F-statistic)	0.000470			

*Note: p-values and any subsequent tests do not account for model selection.

Maksimum gecikme sayısı 2 olarak belirlenen modelde uygun model (2,2,2) olarak belirlenmiştir. Bu model en uygun model olarak belirlendikten sonra sınır testi (bounds test) yoluyla eşbütünlüğün varlığı araştırılacaktır.

Tablo 7. ARDL Sınır Testi

ARDL Bounds Test
Date: 03/04/16 Time: 21:23
Sample: 1996 2013
Included observations: 18
Null Hypothesis: No long-run relationships exist

Test Statistic	Value	k
F-statistic	11.68621	2

Critical Value Bounds

Significance	I0 Bound	I1 Bound
10%	2.63	3.35
5%	3.1	3.87
2.5%	3.55	4.38
1%	4.13	5

Tablo 7 'de gösterilen ARDL sınır testi sonuçlarına göre F istatistiği 11.68621 olarak belirlenmiştir. Bu değer %1, %2.5, %5, ve %10 anlamlılık düzeyindeki bütün kritik değerlerden büyüktür. Dolayısıyla “eşbütünleşme yoktur” şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 8. ARDL Sınır Testinin Yapıldığı Regresyon Modeli

Test Equation:
Dependent Variable: D(BY)
Method: Least Squares
Date: 03/04/16 Time: 21:23
Sample: 1996 2013
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(BY(-1))	0.742744	0.160115	4.638802	0.0012
D(DA)	0.018691	0.069004	0.270873	0.7926
D(DA(-1))	-0.074325	0.055618	-1.336343	0.2142
D(ENF)	-0.116308	0.180126	-0.645701	0.5346
D(ENF(-1))	-0.051429	0.011432	-4.498766	0.0015
C	-13.65682	5.216062	-2.618225	0.0279
DA(-1)	0.342292	0.077270	4.429845	0.0016
ENF(-1)	-0.702792	0.157689	-4.456840	0.0016
BY(-1)	-1.391702	0.214951	-6.474501	0.0001

R-squared	0.903862	Mean dependent var	0.788889
Adjusted R-squ...	0.818406	S.D. dependent var	3.931006
S.E. of regression	1.675155	Akaike info criterion	4.176542
Sum squared re...	25.25531	Schwarz criterion	4.621727
Log likelihood	-28.58887	Hannan-Quinn criter.	4.237927
F-statistic	10.57690	Durbin-Watson stat	2.546648
Prob(F-statistic)	0.000926		

Tablo 8 ise ARDL sınır testinin yapıldığı regresyon modeli sonuçlarını göstermektedir. Tablo 8'deki sonuçlara uygulanan Wald Testi Tablo 7'yi bize vermiştir.

Tablo 9. ARDL Eşbütünleşme ve Uzun Dönem Formu

ARDL Cointegrating And Long Run Form
Dependent Variable: BY
Selected Model: ARDL(2, 2, 2)
Date: 03/04/16 Time: 21:23
Sample: 1994 2013
Included observations: 18

Cointegrating Form				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(BY(-1))	0.742744	0.136813	5.428887	0.0004
D(DA)	0.018691	0.050765	0.368196	0.7212
D(DA(-1))	-0.074325	0.042599	-1.744756	0.1150
D(ENF)	-0.116308	0.095779	-1.214339	0.2555
D(ENF(-1))	-0.051429	0.009589	-5.363587	0.0005
CointEq(-1)	-1.391702	0.176283	-7.894711	0.0000

Cointeq = BY - (0.2460*DA -0.5050*ENF -9.8130)

Long Run Coefficients				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DA	0.245952	0.034646	7.098915	0.0001
ENF	-0.504988	0.103384	-4.884578	0.0009
C	-9.813037	3.078791	-3.187302	0.0111

Tablo 9'un sonuçları bize uzun dönem katsayılarını ve kısa dönemde sistemin dengeye geldiğini göstermektedir. Hata düzeltme katsayısı yaklaşık -1.39 olup oldukça anlamlıdır. Buna göre sistemde oluşan bir sapma 1 yıldan kısa bir süre yani 0.72 dönem yani 8.6 ayda dengeye gelmektedir. Uzun dönem katsayılarını incelediğimizde DA'nın katsayısı yaklaşık 0.245, ENF'in katsayısı yaklaşık -0.504 çıkmaktadır. Buna göre dışa açıklıktaki 10 puanlık artış, (örneğin %70'dan %80'e) büyümeyi 2.45 puan (örneğin %5'ten %7.45'e) artırmaktadır. Enflasyondaki 1 puanlık artış ise (örneğin %7'den %8'e) ekonomik büyümeyi 0.5 puan (%5'ten %4.5'a) azaltmaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Literatürde dışa açıklık ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların hemen hemen tümünde değişkenler arasında pozitif ilişki olduğu kanaati ağırlıktayken enflasyon ile büyüme arasında belirli bir aralıkta negatif ilişki genel kabul görmektedir. Dolayısıyla hükümetlerin sürdürülebilir bir büyümeyi sağlamak amaçları da bu ekseninde şekillenmektedir.

Bu çalışmada serilerin durağanlıkları birim kök testleriyle tespit edilmiştir. Birim kök test sonuçlarına göre I(0) ve I(1) şeklinde farklı derecelerde durağanlıkları ortaya çıktığı için anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna varılarak, serilerin ARDL modeliyle tahminleri yapılmıştır. Yapılan bu analiz neticesinde literatürde elde edilen bulgularımıza paralel olarak benzer ilişkilere ulaşılmış ve Kazakistan ekonomisinin dışa açıklık oranındaki bir birimlik artış ekonomik büyümeyi 0,245 oranında artırırken enflasyon rakamlarında bir birimlik artış ekonomik büyümeyi 0,5 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda, ülkedeki ekonomik aktörlere, büyüme ile ilgili hedeflemelerinde dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve enflasyonla mücadeleye öncelik vermeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet, S., & Mortaza, M. (2005). Inflation and Economic Growth in Bangladesh: 1981-2005. *Policy Analysis Unit*, 604.
- Alagöz, M. (2009). İçsel Büyüme Teorisi Çerçevesinde Türkiye'de Dış Ticaret Ve Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Nedensellik Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 75.
- Artan, S. (2006). Türkiye'de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme. *Türkiye ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 1-19.
- Barro, R. J. (1995). Inflation and Economic Growth. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 407-443.
- Engle, Robert F., and C. W. J. Granger. "Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of JSTOR's Terms and Conditions of Use, available at." *Econometrica* 55.2 (1987): 251-276.
- Fischer, S. (1983). Inflation and Growth. *National Bureau of Economic Research*, 1283.
- Frankel, J. A., & Romer, D. (1999). Does Trade Cause Growth ? *The American Economic Review*, 3.
- Gosh, A., & Philips, S. (1998). Warning: Inflation on May Be Harmful to Your Growth. *International Monetary Fund*, 68-98.

Heller, P. S., & Porter, R. J. (1978). Exports and Growth. *Journal of Development Economics*, 1-3.

<http://databank.worldbank.org/>. (2015). The World Bank:
<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=&series=NY.GDP.PCAP>
.CD&period= adresinden alınmıştır

IMF. (2015). <http://www.imf.org/>. <http://www.imf.org/external/index.htm> adresinden alınmıştır

Johansen, Søren. "Statistical analysis of cointegration vectors." *Journal of economic dynamics and control* 12.2 (1988): 231-254.

Karaca, O. (2003). Türkiye’de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 247-254.

Karaçor, Z., Özer, H., & Saraç, T. B. (2011). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 29-44.

Kurt, S., & Berber, M. (2008). Türkiye’de Dışa Açıklık ve büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 58-80.

Kurt, S., & Berber, M. (2008). Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 57-80.

Mallik, G., & Chowdhury, A. (2001). Inflation and Economic Growth: Evidence from four South Asian Countries. *Asia-Pacific Development Journal*, 123-135.

Mercan, m., & Göçer, İ. (2014). Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri: Orta Asya Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 27-44.

Nazlıoğlu, Şaban (2013), Sakarya Üniversitesi 2012-2013 Ders Dönemi Sömestr Ekonometri Programı Yayınlanmamış Ders Notları

Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin, and Richard J. Smith. "Bounds testing approaches to the analysis of level relationships." *Journal of applied econometrics* 16.3 (2001): 289-326.

Pomfret, R. (2013). Kazakhstan's 2030 Strategy:Goals, Instruments and Performance. *American Economic Association annual conference* , (s. 1-20). Philadelphia .

Sinha, D., & T.Sinha. (2000). Openness, Investment and Economic Growth in Asia. *The Indian Economic Journal*, 110-117.

Stock, James H., and Mark W. Watson. "Testing for common trends." *Journal of the American statistical Association* 83.404 (1988): 1097-1107.

Togay, S. (2009). Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü. *bilig, Kış*, 207-240.

Toda, Hiro Y., and Taku Yamamoto. 1995. "Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes." *Journal of econometrics* 66, 1: 225-250.

Utkulu, U., & Özdemir, D. (2004). Does Trade Liberalization Cause a Long Run Economic Growth in Turkey? *Economic Change and Restructuring*, 245-266.

Wacziarg, R. (2000). Measuring The Dynamic Gains From Trade. *Research Paper Series*, 1654.

gy:Goals, Instruments and Performance. *American Economic Association annual conference* , (s. 1-20). Philadelphia .

Togay, S. (2009). Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü. *bilig, Kış*, 207-240.

<http://tr.tradingeconomics.com/>

Field : Historical Studies

Type : Review Article

Received: 11.03.2016 - *Accepted*: 23.04.2016

Osmanlı Devleti'nde Engellilerin İstihdamı ve Saray Teşkilatında Dilsizler¹

Nejla GÜNAY

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi
Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE

E-Posta: ngunay@gazi.edu.tr

Öz

Dilsizler, Osmanlı sarayının Enderun kısmında görev yaparlardı. Osmanlılardan önceki devletlerin hükümdar saraylarında da bulunan sadık olarak yetiştirilmiş bu görevlilerin istihdamında; hükümdar, hanedan üyeleri ve devlet adamlarının güvenlik problemi olmadan devlet işlerini konuşup, konuşulanları da gizli tutulma arzusu rol oynamış olmalıdır. Enderun'daki görevlilerden nezaket ve terbiyeden sonra aranan en mühim konu sükûnetti. Bu sebeple saraya alınan gençlere işaretle konuşma öğretilirdi. Hatta işaret diliyle uzun hikâyeler anlatabilen saray hizmetkârları bulunmaktaydı. Padişah kimseyle konuşmadığından Padişahın hemen önünde dilsizler dururdu. Dilsizler, Seferli koğuşuna bağlıydılar. Kıdemli olan dilsizler. "Başdilsizlik"e yükselebilirlerdi. Dilsizlerin özel uniformaları ve merasim kıyafetleri vardı. Önceleri sadece sarayda istihdam edilen dilsizler, Osmanlı yönetim şeklinde meydana gelen değişikliklerden sonra Babıali, Meclis-i Has gibi yerlerde gizli meselelerin görüşülmesi sırasında kullanıldı. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Babıali'de bir dilsiz hademe vardı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Saray, Enderun, dilsiz

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

The Deployment of the Handicapped in the Ottoman Empire and the Role of the Speechless in the Palace

Abstract

The speechless used to serve in the Ottoman palace school. In the deployment of the speechless that were raised to be loyal, who were also deployed in the palaces of the states that came before the Ottoman Empire, the driving force should have been the fact that the state secrets that were discussed among the emperor and the ministers need to be kept a secret. Quietness was one of the most important traits that was sought from the servants serving in the palace school along with kindness and decency. Therefore, the young men that were taken into the palace were firstly taught the sign language. In fact, there were even servants who could tell long stories using the sign language. Because the emperor did not talk to anyone, the speechless used to stand right in front of him. The speechless were attached to the Seferli ward. Qualified speechless could even become the “principal speechless”. The speechless had special uniforms and ceremonial clothing. The speechless whom at first was deployed only in the palace also started to be hired in places such as the governmental building and the parliament during the discussions of private matters after the changes that took place in the Ottoman administration. There was even a speechless janitor in the governmental building until the breakdown of the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman Empire, Palace, Palace School, Speechless

Giriş

Enderun, Osmanlı sarayının yönetici kadrolarının yetiştirildiği bölümüdür. Devşirme sistemiyle toplanan çocukların sarayda eğitildikleri ve kabiliyetlerine göre yükselme imkânlarının bulunduğu bir yerdir. Enderun'da disipline çok önem verilirdi. Bu, kısa sürede Osmanlı saray protokolünün oluşmasına yol açmıştır.² Enderun Mektebi'nde eğitim gören içoğlanları hizmet ve derece itibarıyla çeşitli odalara ayrılırlardı, bu odalar en aşağıdan başlayarak şu şekildedir:

1-Büyük ve küçük odalar

2-Doğancı Koğuşu

3-Seferli Odası

4-Kiler Odası

5-Hazine Odası

6-Has Oda

Sultan I. Ahmet döneminde Büyük Oda'ya bağlı olan bazı görevliler bir araya getirilerek kendilerine yeni bir koğuş verildi. Seferli Odası olarak bilinen bu koğuşta sadece Seferliler değil; külhancılar, hamamcılar, müzisyenler, güreşçiler gibi bazı görevliler kalıyordu.³ Hâne-i seferli de denilen bu koğuşu Dördüncü Murat Revan Seferi'ne giderken 1635'te daha da geliştirdi. Burada oda halkına yüksek dereceli tahsil verilirdi. Bu koğuşta bulunan içoğlanları önceleri Enderun halkının çamaşırlarını yıkayıp düzenlemekle görevlendirilmişti. Fakat daha sonra seferli koğuşunun teşkilatı genişletildi ve burası bir zanaat, sanat ve spor mektebi hâline getirildi. Saraydaki; musikişinaslar, hanendeler, kemankeşler, pehlivanlar, berberler, hamamcılar, tellaklar burada toplandı ve âlim, şair ve musikide mahir birçok kişi bu koğuşta yetiştirildi. Soyтары denen "dilsiz ve cüceler" de Seferli koğuşunda eğitim alırdı. Dilsizler, kelimenin Farsça karşılığı olan bizebân adıyla da anılırdı. Doğuştan sağır ve dilsiz olan siyah veya beyaz hadımların en zekilerinden seçilen ve saraya hizmet etmesi için yetiştirilen bu zümre mensupları esas olarak Seferli koğuşuna bağlıydılar.⁴ Seferli Koğuşu'nda 100 kadar genç eğitim görürdü.⁵

Sarayda bulunan dilsizlerin merkezi Seferli Koğuşu olmakla beraber diğer odalarda da Kiler-i Hassa Başdilsizi, Kiler-i Hassa Dilsiz Eskisi, Hazine-i Hümayun Dilsiz Eskisi, Has Oda Bizebânı, Harem-i Hümayun Bizebânı gibi dilsizler vardı. Fakat Seferli Koğuşu'ndaki "Bizebân Başı" dilsizlerin en büyüğüydü. Dilsizler sarayda ne kadar kıdemli olurlarsa olsunlar koğuş zabıtlığıne yükselemezlerdi. Sadece eskilik itibarıyla "Başdilsizlik"e yükselebilirlerdi.⁶ Başdilsizlerde "Has Odalılık" rütbesi vardı. Başdilsizler, bayramlarda ve Cuma günleri bol yenli ustafeden ağır kaftan üzerine bol yenli kontuş kürk ve başına Has Odalılara mahsus düz kaş tabir olunan kavuk giyer ve beline de donluk şal kuşanırdı. Ayrıca

² İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayı'nda Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2012, s. 100-103.

³ Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2007, s. 155.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1988, s.311; Ortaylı, *Osmanlı Sarayı'nda Hayat*, s. 105.

⁵ Mehmet İpşirli, "Enderun", *Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA)*, cilt 11, s.186. (ss185-187)

⁶ Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1984, s.91-92.

altın köstekli, mücevherli bıçak takınırdı.⁷ Başdilsiz arzu ederse Has Odalılara mahsus ödenekle emekli olma hakkına sahipti. Emekli olmayı istemeyenler ömrü oldukça başdilsizlikte kalabilirdi. Diğerleri saraydan ayrılmaları lazım geldiğinde Enderun ağaları gibi 20'şer akçeyle çıkardı.⁸

Osmanlılardan önceki devletlerin hükümdar saraylarında da bulunan bu görevlilerin istihdamında hükümdara, hanedan üyelerine ve devlet adamlarına hizmet etmeleri dolayısıyla güvenlik zafiyeti olmaması ve devlet işleriyle ilgili müzakerelerin dışarıya yansıtılmaması arzusu rol oynamış olmalıdır. Dilsizlerin Osmanlı sarayına alınmaları Fatih Sultan Mehmet veya Yıldırım Bayezit dönemine rastlamaktadır.⁹ Osmanlı sarayının tüm mensupları gibi Enderunlulardan da nezaket ve terbiyeden sonra sükûnet içinde olmaları beklenirdi. Saraya alınan gençlere dilsizler gibi işaretle konuşması öğretilirdi. Bu işaret diliyle uzun hikâyeler anlatabilen saray hizmetkârları vardı. Yüksek sesle konuşmak akıl almaz bir terbiyesizlik olarak kabul edilirdi ve bağırınlar saraydan çıkarılırdı.¹⁰ Padişah, sarayda kimseyle konuşmazdı ve bu sebeple Padişahın hemen önünde dilsizler dururdu.¹¹ Fatih Sultan Mehmet, rikâb¹² günlerinde huzurda dilsizlerden başka kimse bulunmaması usulünü koymuştu.¹³

II. Mahmut'un 1814 yılında Gülhane Köşkü'nde Sadrazam Rauf Paşa ve Şeyhülislam Zihni Molla ile yaptığı yaklaşık bir saatlik görüşme sırasında içeride sadece dilsizler kalmış ve hizmeti onlar görmüştü.¹⁴

Saraydaki Dilsizlerin Sayısı ve Görevleri

Hazine, kiler ve seferli odalarına tayin edilecek oda şeflerinin üçü de Has Odalılar arasından seçilirdi. Ayrıca Enderun koğuşlarındaki odaların her birinde üç veya beş dilsiz ile her odada başdilsiz denen daha kıdemli bir dilsiz bulunurdu.¹⁵ P.Rycaut'a göre XVII. yüzyıl ortalarında sayıları kırk olan dilsizlerin¹⁶ aynı yüzyılın ortalarında Harem'de bir, Has Oda'da iki, Hazine Koğuşu'nda yedi, Kiler Koğuşu'nda dört, Seferli Koğuşu'nda ise on bir olmak üzere yirmi

⁷ Osmanlı sarayında giyim şekli statüyü belirlerdi: Sarayın Has Oda gibi bölümlerinde görev yapanlar değerli atlas, ipek ve kemha kaftanlar giyerler ve onlar "kaftanlı" şeklinde adlandırılırdı. Daha alt odalarda bulunanlar basit çuha elbiseler giyerlerdi ve onlar da "dolamalı" şeklinde isimlendirilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda*, s. 155.

⁸ İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, I. Cilt, İstanbul 1953, s.63-64.

⁹ Abdülkadir Özcan, "Dilsiz", *DİA*, cilt 9, s.304.

¹⁰ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 6, Ötüken, İstanbul 1994, s. 279.

¹¹ M. Miles, "Signing in the Seraglio: mutes, dwarfs and jestures at the Ottoman Court 1500-1700", *Disability&Society*, Vol. 15, No. I, 2000, p.123.

¹² Rikâb, ; "Üzengi" demektir. Pişgâh, huzur anlamlarına da gelir. Osmanlılarda padişahın maiyeti anlamında "Rikâb-ı Humayûn" şeklinde kullanılırdı. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt III, MEB Yayınları, İstanbul 1983, s. 44. Bu ağalar, padişahın atının yanında yürüme hakkı bulunan imtiyazlı kişilerdi. Bkz. Muhammed Şahin, *Osmanlı Tarihi ve Uygarlığı*, Sonçağ Yayınları, Ankara ty, s. 337.

¹³ Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, s.63.

¹⁴ Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun&Letaif-i Enderun 1812-1830*, çev. Cahit Kayra, Güneş Yayınları, İstanbul 1987, s. 104.

¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, s.330. *Koçi Bey Risâlesi*, sad. Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bak. Yay, Ankara 1985, s. 113.

¹⁶ Saraydaki dilsiz sayısı değişkendi. Örneğin bu sayının 50-60 olduğu konusunda bkz. Miles, *Signing in the Seraglio*, p.126.

beş kişi kadar oldukları anlaşılmaktadır. Dilsizler buldukları koğuşun amirinin nezaretinde o koğuşun günlük hayat düzeni içinde yaşarlardı. Taklitçilikte usta olan dilsizler padişah musahipliğine ayrılır ve cüceler gibi çeşitli soytarılıklarla padişahı eğlendirirlerdi. Dilsizlerin asıl vazifesi padişah kapısında nöbet tutmak, hükümdarın sadrazam veya şeyhülislam ile görüştüğü zamanlarda iç hizmette bulunmak ve padişah haremdeyken kapı beklemektir.¹⁷ Saraydaki dilsiz sayısının 50-60 kadar olduğunun söyleyen Santuri Ali Ufki Bey, musahip dilsizleri görevleri ve yaşantıları açısından diğer dilsizlerden ayırmaktadır ve dilsizlerin durumunu şu şekilde açıklamaktadır: “*Bu doğuştan dilsiz kişiler büyük ve küçük odalarda yatar ama gündüzleri Ağalar Camii’nin*¹⁸ *önünde otururlardı. Padişahın maaş bağlatıp ihsanlarda bulunduğu, saraydan çıkmış diğer dilsizler onların ziyaretine gelir; sağır dilsiz dilini gençlere öğretirlerdi. Bunun için gençlere masallar anlatırlar, Kur’an okurlar, Peygamberlerin adlarını ve dilsiz dilinin her türlü inceliklerini ifade eden söyleşiler yaparak onları yetiştirirlerdi.*”¹⁹

Dilsizlerin özel üniformaları ve merasim kıyafetleri vardı. Cuma günleri ve bayramlarda bol yenli istufeden ağır kaftan üzerine bol yenli kuntoş kürk giyerler, başlarına Has Odalılara mahsus “düz kaş” denilen işlemeli kavuk takarlar, bellerine donluk şal kuşanırlardı. Ayrıca bellerinde altın köstekli, mücevherli bıçak taşırlardı. Normal günlerde de başlarına, sol tarafına sırmadan uzunca bir dil resmi bulunan kısa takke, sırtlarına öteki koğuş mensuplarının giydiği kaftan ve dolama giyerler, bellerine donluk şal kuşanırlardı. Dolamaları gül, şeftali veya menekşe renkli çuhadan yapılırdı. Dilsizler evlerine gidince öteki ağalar gibi başlarına paşalı kavuğu giyerler, bellerine donluk şal kuşanırlardı. Başdilsizlikte nanpare alanların, yani belli bir tahsisat veya musahiplikle çerağ²⁰ buyrulanların öteki musahipler gibi bayramlarda ve Cuma günleri arkalarına bol yenli kürk, başlarına ise yine paşalı kavuğu giymeleri adetti.²¹ Bunlar başlarına sırma işlemeli serpuş giyerler²² ve altın köstekli mücevherli saat de takarlardı.²³ Osmanlı sarayında, padişahların vefatlarında matem elbisesi giyilerek üç gün²⁴ veya bir hafta süren yas tutulurdu. Bu süre zarfında siyah gömlek giyilir ve siyah sarık sarılırdı. Kanunî Sultan Süleyman vefat ettiği zaman devlet erkânı matem elbisesiyle şala sarınmıştı. Solak ve peykler başlarındaki sorguçları çıkarıp börekleri üstüne

¹⁷ Özcan, *Dilsiz*, s.304. Enderun odalarındaki dilsiz sayısı sabit değildi, duruma göre değişebilirdi. İkinci Mustafa döneminde sarayda istihdam edilen dilsizlerin sayısı ve odalara göre dağılışı için bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, cilt I, s.163.

¹⁸ Has Oda’nın yanında günümüzde Topkapı Sarayı Kütüphanesi’nin bulunduğu bina Enderun Ağalar Camii’dir. Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan cami, saray içindeki en eski ve en büyük camidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Salih Gülen, *Bilinmeyen Yönleriyle Topkapı Sarayı*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011, s. 94; Ortaylı, *Osmanlı Sarayı’nda Hayat*, s. 95.

¹⁹ *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey’in Anıları Topkapı Sarayı’nda Yaşam*, Sunan ve Notlayanlar: Stephanos Yerasimos ve Annie Berthier, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2002, s. 29.

²⁰ Çerağ; resmî dairelerde maaşa geçmeğe ve emekli edilmeye çerağ olmak denirdi. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, cilt I, s. 352.

²¹ Başçavuş, Başdilsiz, Başcüce gibi saray görevlilerinin kıyafetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyazâde Ahmed Atâ, *Tarih-i Atâ Bey Tarihi*, cilt I, y.y., t.y., s.283.

²² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, s.330.

²³ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, s.237.

²⁴ Ahmet Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, TVYY, İstanbul 2011, s.53.

peştamal dolamışlardı. Çavuşlar, çeşnigirler ve diğer ağalar karalar sarmış, dilsizler de çullar giyip yas tutmuşlardı.²⁵

Osmanlı sarayında zekice tavırlarıyla dikkat çeken dilsizler padişah ve diğer devlet erkânıyla özel işaretlerle anlaşılır ve dertlerini gayet güzel anlatırlardı.²⁶ Padişahların saraydaki ağalar, vezirler ve beğlerbeğleri arasından seçilen ve musahip denilen maiyetleri vardı. Zarif, nüktedan ve hazır cevap olan bu kişilerin sözlerinden ve sohbetinden istifade edilirdi. Bunların arasında cüce, dilsiz ve siyah hadım ağalarından seçilmiş musahipler de bulunurdu. Sekiz veya dokuz kıdemli dilsiz Has Oda'da kalırdı. Çünkü onlar her zaman padişahla gülüp oynarlar; padişah onlara hokkabazlık yaptırarak veya şadırvanın suyu içinde taklalar attırarak eğlenir; şakalarından hoşnut kaldığında onlara akçeler veya sikkeler atar ve onların bu paralar üzerine atılmasını, birbirleriyle dövüşerek toplamasını zevkle izlerdi. Padişah bu eğlenceyi daha da artırmak istediğinde hem dilsizleri hem cüceleri getirtirdi. Bu kişiler arasında hem dilsiz, hem cüce hem de hadım olanlar varsa onların değeri çok daha fazla olurdu.²⁷ Hükümdar şehir gezmelerine çıktığında çil para dağıtmak görevi de dilsizlere verilmişti.²⁸

Padişahla çok vakit geçirdikleri için musahiplerin mütalaalarının padişahlar üzerinde etkisi olurdu. Hatta bu durum zaman zaman sadrazamları müşkül duruma sokardı.²⁹ Padişaha musahiplik yapan dilsizlerin saray içinde itibarları yüksekti ve onların hizmetine verilmiş görevliler vardı. Örneğin Süleyman Paşa, sarayda helvacılar sınıfındayken padişahın musahibi Dilsiz Tavşan Ağa'nın hizmetinde bulunmuş ve bu sayede 1669 yılında Çavuşbaşı, daha sonra da Fazıl Ahmet Paşa'nın kethüdası olmuştu.³⁰

Saraydaki dilsizler, bazen çok önemli görevleri yerine getirirlerdi. Bu görevlerden biri de hanedan mensuplarının öldürülmesiydi. Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa ihanet töhmetiyle, bu gibi kararları yerine getirmeye alışkın dilsiz kölelere yay kirisiyle boğdurulmuş, şehzadenin bağırıp çırpınması sonucu değiştirmemişti.³¹ Hatta sayıları yedi olan bu dilsizler, Sadrazam İbrahim Paşa'nın idam edilmesinde görev alan kişilerdi.³² Hammer, III.Mehmet'in tahta çıktığında kardeşlerinin katledilmesi görevinin yine dilsizlere verildiğini ve bunun idam sırasında yaşananların ve şehzadelerin karşı koyuşlarının gizli kalmasının arzu edilmesinden kaynaklandığını söyler.³³

Dilsizlerin diğer bir görevi padişahı eğlendirmek ve hoş vakit geçirmesini sağlamaktı. Sultan II. Selim döneminde, saray dilsizlerinin padişahı eğlendirmek için kar üstünde dans ettiği söylenir.³⁴ Öte yandan padişahların dilsizlerle çok vakit geçirmesini, onların devlet işlerinden

²⁵ Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray, s.55.

²⁶ Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri, s.237.

²⁷ Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları, s. 30.

²⁸ Baykal, Enderun Mektebi Tarihi, s.64.

²⁹ Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray, s.75.

³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt III, kısım 2, 3. Baskı, TTK, Ankara 1982, s.425.

³¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, çev.kont. Kemal Beydilli, cilt 3, Yeditepe, İstanbul 2009, s.115. Krş. *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt II, Şehir Matbaası, İstanbul 1958, s.903.

³² Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata Bey, haz. Mümin Çevik&Erol Kılıç, Cilt 3, İkra Okusan, İstanbul 1990, s.

³³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 4, s. 227.

³⁴ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.147, 157.

iyice uzaklaşmaya başlamaları şeklinde yorum yapılmasına sebep olabilirdi.³⁵ I. Ahmet'in de dilsizlere karşı zaafı vardı. Sultan gittiği her yere mutlaka dilsizleri de götürürdü. Dilsizler padişahın emirlerini tereddütsüz yerine getirirlerdi. Bu bazen bir vezirin ya da herhangi bir görevlinin sessizce öldürülmesi şeklinde de olabilirdi.³⁶

Dilsizler, padişah ve devlet erkânı ile özel işaretlerle anlaşır, verilen emirleri ustalıkla ve en kısa sürede gerekli yerlere ulaştırırlardı. Bu bakımdan padişahın gizli emirlerini arz ağaları da denen Dârüssaade Ağasına, Kapı Ağasına, Silahdar Ağaya, Başçuhadar vb kişilere çok defa bunlar tebliğ ederdi. Enderun büyüklerinin dilsizlerle padişah arasında cereyan edecek birer işaretleri vardı.³⁷ Bu özellikleri sebebiyle oldukça rağbet gören dilsizlerin en kalabalık ve etkili oldukları dönem III. Murad'ın saltanatı zamanıdır.³⁸ Öyle ki Sultan Üçüncü Murat, maiyetindeki cüce, dilsiz ve hadım ağalarının, kendisinin tahttan indirileceği telkiniyle iki sene saraydan hiç dışarı çıkmamış, Cuma namazına bile gitmemiştir.³⁹ Yine bu dönemde önceden savaşlarda yararlılık göstermeleri karşılığında kendilerine tımar toprağı tevcih edilen askerlerin hakkı olan tımarlar onlara verilmeyip saray dilsizlerine ve harem çengilerine verilmeye başladı.⁴⁰ Hâlbuki 1596'dan önce tımar ve zeametler, daima beylerbeyi tarafından tevcih olunur ve saray buna müdahale etmezdi. Tımar ve zeamet sahipleri hakkında şikâyet söz konusu olursa görevden azloluurlardı. Tımarlar ve zeametler ancak iki zeamet sahibiyile on tımar sahibinin şahitliğiyle nesebini ispat eden sipahi çocuklarına verilirdi. Cüceler, dilsizler ve sarayın diğer hizmetlileri ulufeli⁴¹ oldukları için hiçbir vakit tımar ve zeamet alamazlardı.⁴² Koçi Bey risalesinde dilsiz ve cücelere tımar ve zeamet verilmeye başlanmasını eleştirerek bunu da devletin duraklamasının sebeplerinden biri olarak değerlendirmektedir.⁴³

Dilsizler, Sultan İbrahim ve IV. Mehmet döneminde devlet işlerinde etkili bir rol oynamışlardır. IV. Mehmet döneminde dilsizler yabancı elçilerin kabullerinde de yer alabilmişlerdir. 1666 yılında Rus elçilerinin kabul töreninde ve 1668'deki Hollanda elçisinin kabulünde saray dilsizleri padişahın maiyeti arasında yer aldı.⁴⁴ Saray dilsizlerinin devlet işlerine karıştıkları belirlenirse hemen uygun bir maaşla saraydan çıkarılırlardı. Kabahatleri çok büyük olduğu takdirde de sürgüne gönderilirlerdi.⁴⁵ Sarayda dilsizlerin başına istenmeyen bir olay gelmesi durumunda ailelerine her türlü yardım yapılır ve maaş bağlanırdı.⁴⁶

Nöbette olmadıkları zamanlarda Ağalar Camii önünde toplu olarak bekleyen dilsizler, kendi aralarında işaretle konuşurlardı. Bu konuşma sadece belli şeyleri anlatmaktan ibaret olmayıp masal, hikâye anlatma, günlük olaylarla dinî ve hukukî konuları tartışma derecesine

³⁵ IV. Murat'ın dilsizlerle vakit geçirmesini bu şekilde değerlendiren bir görüş için bkz. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu, cilt 4, Yeditepe, İstanbul 2011, s. 17,

³⁶ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 340–341.

³⁷ Akkutay, *Enderun Mektebi*, s.92.

³⁸ Özcan, *Dilsiz*, s.305.

³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray*, s.88. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 159.

⁴⁰ Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, s.63.

⁴¹ Ulufe, kapıkulu askerlerine üç ayda bir ödenen maaş. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, cilt III, s. 544-548.

⁴² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 4, s. 362.

⁴³ Koçi Bey Risalesi, s. 37, 96.

⁴⁴ Bkz. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 6, s.164, 185.

⁴⁵ Akkutay, *Enderun Mektebi*, s.93.

⁴⁶ Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun*, s. 99.

varabilirdi.⁴⁷Tayyazâde Ahmet Atâ Bey, disizlerin genel olarak çok zeki olduklarını ve içlerinde okuma yazma bilenler bulunduğunu ifade etmektedir.⁴⁸ Dilsizler ve cücelerden bazıları boş zamanlarını genellikle saraydaki Ağalar Camii'nden hamamlara kadar uzanan revakta geçirirler ve gün boyu çalışırlardı. Bunlardan bazıları değişik sitillerde sarık sarmayı öğrenirken bazıları da tıraş etmek, tırnak kesmek gibi konularda uzmanlaşmışlardı.⁴⁹

Sürekli sarayda ve padişahın yakınında yaşamaları dilsizlerin devleti ilgilendiren birçok konu hakkında bilgi sahibi olmalarına yol açardı. Bu da onların önemli devlet meselelerinde etkin rol oynamalarına sebep olabilirdi. Mesela Sultan II. Ahmet döneminde sadrazam Fazıl Mustafa Paşa'nın başarılarını kıskanan bazı devlet adamları ve kızlar ağası, padişaha sadrazamı görevden aldırma için bazı uydurma haberler verirler. Kızlar ağasının bu yalan bilgileri sultana söylediği sırada, kapı perdesini tutan Dilsiz Mehmet Ağa, bunların dudak ve el hareketlerinden sadrazama komplo kurulduğunu anlar. Bunun üzerine Fazıl Mustafa Paşa'ya giderek durumu anlatır. Dilsiz daha sözünü bitirmeden Baltacılar Kâhyası son hızla sadrazama gelir ve sultanın kendisini saraya çağırıldığını bildirir. Bunun üzerine sadrazam Dilsiz Mehmet Ağanın doğru söylediğini anlar ve gerekli tedbirleri alır.⁵⁰Bundan başka bazı olaylar da saraydaki diğer görevlilere de Enderun'daki eğitimleri sırasında "dilsiz lisanı" veya "dilsizce" adı verilen işaret dilinin öğretildiğine dair ipuçları vermektedir.⁵¹ Nitekim sert idareciliğiyle tanınan Sultan IV. Murat, bostancıbaşı Duçe'ye memleketindeki bütün Ermenilerin idam edilmesine dair bir emir verince bu emrin uygulanmasının imkânsızlığını gören Bostancıbaşı kendince çözümler üretmeye çalışır ve kıyafet değiştirerek Divan'a katılır. Duçe'yi hemen tanıyan Bayram Paşa bu garip durumun bir sebebi olduğunu düşünerek Duçe'yi hemen içeriye alır. Bayram Paşa Duçe'ye saray dilsizlerinin lisaniyla göz ucundan süratli bir bakış atfederek "Ne var?" diye sorar. Duçe dişlerini sıkarak; yine o lisanla cevap verir ki bu işaret "Padişah çok hiddetli!" demektir. Bunun üzerine Bayram Paşa nefer kıyafetindeki Duçe'ye yanına gelmesini işaret eder, o da aldığı kanlı emri ona söyler. Kazaskerler durumdan haberdar edilir ve onlar Padişahı ikna ederek bu emirden vazgeçirirler.⁵² Tavernier, dilsizlerin dilinin sarayda normal dil kadar iyi anlaşılır olduğu ve padişahın da çocukluğundan beri bu dili çok iyi anladığı ve alışık olduğundan bahseder. Yine IV. Murat döneminde sarayda padişahın haberi olmadan yapılan bir iş dilsizlerden birinin olayı arkadaşına kendilerine has dille anlattığı sırada padişah tarafından fark edilmiş ve bu sayede olay ortaya çıkarılmıştır.⁵³

Enderun içerisindeki hiyerarşide yer alan "Başdilsizlik" Enderun'da yapılan yeniliklere paralel olarak 1830 yılında, Seferli Odası'nda bulunan ve "Bargir Dilsiz" olarak bilinen "Başdilsiz"ın saraydan çıkmasından sonra kaldırıldı. Onun altındaki dilsizlere de bargir, beygir gibi lakapların takılmaması emredildi.⁵⁴Önceleri sadece sarayda istihdam edilen dilsizler, daha sonra Babıali'de, özellikle XIX. yüzyılda Meclis-i Has'ta gizli meselelerin

⁴⁷ Özcan, *Dilsiz*, s.305,

⁴⁸ Tarih-i Atâ, s.171.

⁴⁹Jen-Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, Ed: Necdet Sakaoglu, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s.80.

⁵⁰ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, çev. Özdemir Çobanoğlu, cilt 3, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.211-212.

⁵¹ Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun*, s.223.

⁵² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 5, s.191.

⁵³ Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı*, s.152-154.

⁵⁴ Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun*, s.347.

görüülmesi sırasında da kullanılmaya başlandı. Özellikle vükela görüşmelerinin gizli kalması için böyle bir yol izlendi. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Babıâli'de bir dilsiz hademe vardı.⁵⁵ II. Abdülhamit de hükümdarlığı sırasında bazı gizli haberlerin saraya ulaştırılmasında veya saraydan dışarıya emirlerin iletilmesinde dilsizlerden faydalanmıştır.⁵⁶

1819 yılında İstanbul'a gelen Fransa elçisi Vicomte de Marsellus hatıralarında II. Mahmut tarafından kabulü sırasında sarayda siyah ve beyaz dilsizler gördüğünden bahsetmektedir. Bazı belgelerden anlaşıldığına göre cariyeler arasında da cüceler ve dilsizler vardı. Kalfalığa yükselen cariyelerin kendilerine mahsus dilsiz hizmetçileri olurdu ve bunlar arasında ustalığa yükselenlere rastlamak da mümkündü. Haremde de dilsiz cariyeler bulunduğu yönünde belgeler vardır ve bu cariyeler erkeklerde olduğu gibi haberleşmede ve eğlence işlerinde görevliydi. Hareme lüzumlu şeylerin getirilmesi veya bazı haberlerin dışarıya ulaştırılması dilsizler aracılığıyla yapılırdı.⁵⁷

Saraydaki dilsizler işaret dilinde ustalardı ve her şeyi bilirlerdi. Genç dilsizlere, yaşlı olanlar hikâyeler anlatarak onların dillerini geliştirirlerdi. Öte yandan sarayda kendileri için ayrılan bölümde otururken de dillerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yaparlardı. Dilsizler şehzadelerin huzurundayken de kendi işaret dillerini kullanırlardı. Bu durumda dilsizlerin usta çırak ilişkisi içinde eğitildikleri anlaşılıyor. Bazı dilsizlere işaret dili camilerde öğretilirdi. Dilsizler 1500'den önce Osmanlı mahkemelerinde de görev almakta ve gizli kalması istenen otumlarda kullanılmaktaydı.⁵⁸ Sağır ve dilsizler için devlet ödenek ayırır ve bu ödenekten ihtiyaç sahiplerine yardım ederdi.⁵⁹ Bu kişilere bazen maaş bile bağlanırdı.⁶⁰

Dilsizler çalışmak için veya başka sebeplerle yaşadıkları yerden kolaylıkla ayrılabilir, bazen başka yerlere yerleşebiliyordu. Bu esnada zaman zaman adli olaylara karışabiliyorlar ve üzücü sonuçlar ortaya çıkabiliyordu. Mesela Yanya'da kaybolan dilsiz İsmail, bir süre sonra Üsküdar'da dolaşırken bulundu ve durum Yanya'da kendisini arayan yakınlarına 15 Mayıs 1911 tarihinde Üsküdar Polis Müdürü tarafından bildirildi.⁶¹ Benzer bir olay 1911 yılında Uşak kazasının Ali Fakihler köyü civarındaki Hacı Halil Değirmeni'nde meydana geldi. Değirmende amele olarak çalışan Kudüslü Dilsiz Mehmet, köyün sakinlerinden Gök Ahmet oğlu İbrahim tarafından bilinmeyen bir sebeple katledildi. Olaydan sonra kaçan İbrahim kısa süre sonra yakalanarak tutuklandı.⁶² Bir başka olay da İstanbul'da yaşandı. 18 Ağustos 1915 günü saat 6 civarında İngiliz Karargâh-ı Umumisi Erkân-ı Harp yüzbaşlarından Mr. Bas'ın bindiği 11 numaralı terazine, Kartal ile Pendik arasında yolun 23. kilometresinde hat

⁵⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, s.163, 237.

⁵⁶ Özcan, *Dilsiz*, s.305.

⁵⁷ Çağatay Uluçay, *Harem II*, TTK, 2. baskı, Ankara 1985, s.8, 15, 141.

⁵⁸ Miles, *Signing in the Seraglio*, p.126-128.

⁵⁹ Mesela Bizebân Salih, durumunu anlattığı dilekçesiyle sadaret makamına başvurmuş ve kendisine 100 kuruş ödenmişti. Bkz. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi** (BOA), Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH), MKT; 2615/73 (1326.Ş.30). Benzer bir ödenek Malatya'da ailesiyle birlikte muhtaç bir şekilde yaşayan Dilsiz Muhittin için de ayrılmıştı. Bkz. BOA. DH. MKT; 1102/4 (1324. Ca. 29).

⁶⁰ Mesela Yakovalı Dilsiz Şakir'e muhtacin tahsisinden maaş bağlanması hakkında bkz. BOA. Babıâli Evrak Odası (BEO), 3304/247770 (1326. R. 1). Eyüp'te oturan dört kardeşe aynı ödenekten 60 kuruş maaş bağlanması hakkında bkz. BOA. DH. MKT; 1198/11 (1325.Ş.3).

⁶¹ BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kısım-ı Adli Kalemî (DH. KADL); 17/14 (1329. Ca. 16).

⁶² BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî Belgeleri (DH. EUM. AYŞ); 31/94 (1338. Ca. 18).

çavuşlarından Hüseyin Ağa'nın 23 yaşlarında bulunan oğlu dilsiz-sağır Fikri'ye çarparak başından ağır bir şekilde yaralanmasına yol açtı. Fikri daha sonra vefat etti.⁶³

Osmanlı Devleti, XX. yüzyılın başlarında, eğitimle ilgili olarak dünyadaki yenilikleri takip etmeye çalışmaktaydı. Özel eğitim konusu da bu kapsamdaydı. Bu amaçla 1904 yılında âmâ, dilsiz ve sağırlara yönelik eğitim verecek bir okul açılması planlandı. Okulun idaresi için miri çiftliklerinden birinin ayrılması öngörülse de bu yeterli olmadığından bağış yapmak isteyenlerin bu okula bağışta bulunabileceği bildirildi. Ayrıca bu işin hızlandırılması için memur maaşlarından her ay 1/100 nispetinde bir kesinti yapılması ve bu paranın okul için harcanmak üzere Osmanlı Bankası'nda toplanması hususunda ferman buyuruldu.⁶⁴ Hükümet, bu konuyla ilgili olarak dünyada neler yapıldığını da takip etmek arzusundaydı. Dilsiz ve âmâların durumlarının ne şekilde iyileştirileceğini ele alan ve Ağustos 1905'te Belçika'da düzenlenecek olan milletlerarası bir konferansa Osmanlı Devleti de davet edildi. Hükümet, konferansa katılmayı uygun bulmakla beraber Belçika'ya bu iş için görevlendirilecek birini göndermektense Belçika'da bulunan Osmanlı Elçiliği görevlilerinden uygun olan birisinin toplantıya katılmasını ve toplantıda alınan kararları bildirmesini münasip gördü. Konuyla ilgili alınan Meclis-i Vükela kararı adı geçen elçiliğe bildirildi.⁶⁵

Sonuç

Osmanlı sarayında devlet adamlarının yetiştirildiği Enderun'da engelliler de istihdam edilmekteydi. Özellikle dilsizlerin sarayın çeşitli birimlerine yerleştirildiği görülmektedir. Dilsizler, Enderun'un Seferli Koğuşu'nda bulunurdu. Ancak diğer odalarda da dilsizler görevlendirilirdi. Sarayda sessizlik ve sükûnet önemseniirdi. Bu nedenle padişah ve diğer görevliler işaretlerle birbirleriyle anlaşabilecek şekilde eğitim alırlar ve "dilsizce" şeklinde tabir edilen işaret dilini öğrenirlerdi.

Dilsizler sarayda çeşitli işlerde görevlendirilebilirlerdi. Bunlardan bir kısmı padişaha musahiplik etmek ve padişahı eğlendirmekle vazifeli olurdu. Bir kısmı da gizlilik gerektiren işlerde kullanılırdı. Padişahın özel görüşmelerinde ve devletin gizli kalması tercih edilen işlerin görüşüldüğü toplantılarda hizmetler dilsizler tarafından yapılırdı. Ayrıca dilsizlere zaman zaman önemli kişilerin infazını gerçekleştirme mesuliyeti verilirdi.

XIX. yüzyılda saray teşkilatında çeşitli değişiklikler yapıldı. Buna paralel olarak dilsizlerin işlevi değişti. Dilsizlerin, Babıâli ve Mebusan Meclisi'nde istihdam edilmeye devam edildiği görülmektedir.

XX. yüzyıl başlarında da dilsiz ve sağırların eğitimi için bir okul açıldığı ve bu konuyla ilgili dünyadaki gelişmelerin takip edildiği görülmektedir.

⁶³ BOA. DH. EUM. AYŞ; 62/69, (1340. Z.14).

⁶⁴ BOA. DH. MKT; 2606/42 (1322. B. 9).

⁶⁵ BOA. İrade Hariciye (İ. HR); 397/40 (1323.C.11).

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA) Belgeleri

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH), MKT; 2615/73 (1326.Ş.30).

BOA. DH. MKT; 1102/4 (1324. Ca. 29).

BOA. DH. MKT; 1198/11 (1325.Ş.3).

BOA. DH. MKT; 2606/42 (1322. B. 9).

BOA. İrade Hariciye (İ. HR); 397/40 (1323.C.11).

BOA. Babıali Evrak Odası (BEO), 3304/247770 (1326. R. 1).

BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kısım-ı Adli Kalemi (DH. KADL); 17/14 (1329. Ca. 16)

BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi Belgeleri (DH. EUM. AYŞ); 31/94 (1338. Ca. 18).

BOA. DH. EUM. AYŞ; 62/69, (1340. Z.14).

Akkutay, Ü. (1984). Enderun Mektebi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam, Sunan ve Notlayanlar: Stephanos Yerasimos ve Annie Berthier, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2002.

Altınay, AR. (2011). Kadınlar Saltanatı, TVYY, İstanbul BAYKAL, İsmail H.; Enderun Mektebi Tarihi, I. Cilt, İstanbul 1953.

Gülen, Salih; Bilinmeyen Yönleriyle Topkapı Sarayı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.

Hafız Hızır İlyas Ağa,(1987).Tarih-i Enderun&Letaif-i Enderun 1812-1830, çev. Cahit Kayra, Güneş Yayınları, İstanbul

Hammer, JV (1990). Büyük Osmanlı Tarihi, çev. Mehmet Ata Bey, haz. Mümin Çevik&Erol Kılıç, Cilt 3, İkra Okusan, İstanbul 1990.

İpşirli, M. "Enderun", *Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA)*, cilt 11, ss. 185-187.

Jorga, N. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, çev. Nilüfer Epçeli, çev.kont. Kemal Beydilli, cilt 3, Yeditepe, İstanbul

Kantemir, D. (1980). Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, çev. Özdemir Çobanoğlu, cilt 3, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

Koçi Bey Risâlesi, (1985). sad. Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bak. Yay, Ankara

Miles, M. (2000). "Signing in the Seraglio: mutes, dwarfs and gestures at the Ottoman Court 1500-1700", *Disability&Society*, Vol. 15, No. I.

Necipoglu, G. (2007). 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2007.

Ortaylı, İ. (2012). Osmanlı Sarayı'nda Hayat, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul

Özcan, A. "Dilsiz", *DİA*, cilt 9, ss. 304-305.

- Öztuna, Y. (1994). Büyük Osmanlı Tarihi, cilt 6, Ötüken, İstanbul
- Pakalin, MZ. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, cilt I, MEB Yayınları, İstanbul
- Resimli-Haritali Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt II, Şehir Matbaası, İstanbul 1958.
- Şahin, M. Osmanlı Tarihi ve Uygarlığı, Sonçağ Yayınları, Ankara ty.
- Tavernier, J-B. (2007). 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Ed: Necdet Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul
- Tayyazâde Ahmet Atâ; Tarih-i Atâ, y.y, t.y.
- Uluçay, Ç.(1985).Harem II, TTK, 2. baskı, Ankara 1985.
- Uzunçarşili, İH. (1988). Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, TTK, Ankara
- Uzunçarşili, İH. (1982). Osmanlı Tarihi, cilt III, kısım 2, 3. Baskı, TTK, Ankara
- Zinkeisen, JW. (2011). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, çev. Nilüfer Epçeli, ed. Erhan Afyoncu, cilt 4, Yeditepe, İstanbul 2011.

Field : Economic Studies

Type : Research Article

Received: 21.02.2016 - Accepted: 23.05.2016

The Relationship between R-D Expenditures and Economic Growth: A Case of the Central Asian Republics and Turkey¹

Said KINGIR, Ahmet KAMACI

Bartın University, Faculty of Economics and Administrative Science, Bartın, TURKEY

Email: skingir@bartin.edu.tr

Abstract

Research and Development (R-D), which means of new technology, new information, new production technics and new product is one of the most important resources of human capital. In endogenously growth theories, the relationship between R-D expenditure and economic growth that was developed by Romer, Grossman-Helpman and Aghion-Howitt, has directed a lot of studies nowadays. Enterprises have to seeking innovation to obtain. This seeking innovation, will raise efficiency and contribute the economic growth. Multiple countries which provide competitive power in science and technology and product technology and information based products, are inside the developed countries today. In this study, the relationship between R-D expenditures and economic growth was tested with panel data analysis for the four Central Asian Republic (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Azerbaijan) and for Turkey. General theory shows that there is a positive relationship between R-D and economic growth. This relationship will analyzed for the this five country. In this context, to test the data's stability, we made Levin-Lin and Chu (LLC) Panel Unit Root Test. After that, we made Pedroni Cointegration and Panel Granger Causality tests. In the conclusion of the analysis it has been reached that there is a one-sided causal relation from economic growth to R-D expenditures. On the other hand there is no causal relation from R-D expenditures to economic growth.

Keywords: R-D Expenditures, economic growth, panel data.

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

Introduction

Many studies have been carried out about the resources of economic development. Technologic innovation is the essential factor for providing sustainable development. Technologic innovation will increase productivity and increase effective usage. Research and development is the source of technological innovation and productivity. Research and development which means new Technology, new information, new production techniques and new products is inevitable for sustainable development. Main purpose of this study is to reveal relation between Research and development expenditures and economic development of four central Asia Republics and Turkey (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Azerbaijan). Within this scope firstly theoretical information was given about the subject and Research and development expenditures and size of Turkey and other four central Asia countries were determined than other studies were allowed for. Research and Development Expenditures of 5 countries between 1996 and 2014 period and economic development relation was analyzed by Pedroni cointegration test and panel Granger causality test. Examined countries were different of previously examined countries and studies; it is thought this study will contribute to literature positively.

Conceptual Framework and Literature Search

New technologies have an important place in growth theories which were suggested before starting from classic economists up to our day. As the famous saying of Schumpeter a growth theory which hasn't got innovations (new technology) is such a hamlet where Danish Prince is missing (Gülmez and Yardımcıoğlu, 2012,336). Opinions of Schumpeter mention that entrepreneur and technological development is same things. So innovations are the internal variables of growth. Even innovations and technological development could be accepted as the engine of growth. But we can't say that established a growth theory.

According to Neoclassical growth model led by Solow, long term growth depends on technological development which is completely exogenous factor. But do to technology is not explained inside the model, Neoclassical model was unsuccessful about explaining wage gaps in countries (Deliktaş,2001:7; Tuncel,2009:3). Even Solow mentioned that growth originates technological change rather than labor and capital in his study about USA economy, did not included technological change as an internal factor to the model. Neoclassical growth model stipulates temporary growth due to the lack of technological development and can't explain long term growth. Although the reasons which provides growth is known as technological development but not explained to model, caused internal development theories as a reaction to Neoclassical model.

Technology was handled as internal variable in internal growth theories which were carried out by Romer and Lucas. Internal growth theory, stipulates economic potentials which freely operate in non-central market structure determined as internally instead of external technological development which is not under control of market mechanism (Romer, 1994:3). Research and Development models approach which is the driving power of internal growth was firstly suggested by Romer and it was developed by Lucas and Riviera-Batiz and Aghion-Howitt. Research and Development models are models which explain development period of countries and handle technology as a separate production activity.

Rivera-Batiz and Romer interiorized information and technology and examined relation between internal growth theory and economic integration in study made in 1991. In this

model it was emphasized that economic development between two developed countries will permanently increase the development ratio of world. In the study research and development activities which are determined as source of growth were handled in two phases such as Knowledge driven model and lab equipment model. While there is no effect of trade gap in knowledge driven model on economic growth; in lab equipment model in case of complete economic integration model there is a permanent effect of material trade on economic growth and it increases (Rivera-Batiz and Romer, 1990:1-30).

Grossman and Helpman explained relation between investment ratio and growth to technology production in research and development sector and mentioned spread in technology would affect growth positively (Ateş, 1998:7). Grossman and Helpman defined three main production activities such as traditional product, industry product and research and development studies within the frame of multi countries dynamic general balanced model. In this sense, international capital flows are included in research and development sector and constitute the driving power of growth (Grossman and Helpman, 1988:1). Expanding to foreign trade provides to encourage local research and development activities. That causes constitution of positive exteriority (Grossman and Helpman, 2003:196). Exteriorities increase the growth and country wealth.

Aghion and Howitt accepted each innovation invalidates old technology and evaluated this situation as creative destruction. Value of innovation is determined by profitability of monopoly companies which use innovations as input in this sector not by companies which carry out research and development activities. According to the model which they established, while technology increase was seen toward to the countries where innovations are performed, countries which don't perform innovations are remained under technology borders (Aghion and Howitt, 1992:323-351). Essential element of Aghion and Howitt model are the technological innovations which develops the qualification of products. For that reason research and development activities maximizes social welfare. Shortly internal growth models handled technology with internal factors and strongly interrelated research and development activities and economic growth. For that reason flashed several future studies.

Several studies have been carried out between research and development expenditures and economic development. Most of these studies is involves OECD countries and developed countries and positive direction relation is shown in most of these studies between research and development expenditures and economic growth. Goel and Ram (1994) tested relation between research and development expenditures and economic growth in their studies between 1960 and 1985 periods for 52 countries (18 developing, 34 less developed country). In consequence of study, it was determined research and development expenditures increased economic development in high income countries only. But causal relationship was not determined between research and development expenditures and economic growth.

Coe and Helpman (1995) tested relation between research and development expenditures and economic growth between 1971 and 1990 period for 22 countries in their study. In consequence of study international research and development expenditures of countries which are especially outward oriented effected their economic growth.

Freire-Serén (2001) examined relationship between economic growth and research and development expenditures between 1965 and 1990 period for 21 OECD countries. According to findings, it was determined that 1 % increase in research and development expenditures increases real gdp (gross domestic product) 0.08 %.

Sylwester (2001) tested relation between research and development expenditures and economic growth between 1981 and 1996 period for 20 OECD countries in his study. In consequence of study while research and development expenditures were seen to increase economic growth in G7 countries, no relationship was determined between research and development expenditures and economic growth in 20 OECD countries.

Falk (2007) examined effect of research and development expenditures on long term growth with dynamic panel data analysis in 1970-2004 periods in OECD countries. In consequence of study, as long as research and development investments shares in gdp (gross domestic product) of advanced technology sectors increases; gross national product per capita will increase too.

Wu and Zhou (2007) tested relation between research and development expenditures and economic growth between 1953 and 2004 period for China countries in their study with co-integration and causality analysis. In consequence of study long term co-integration relationship and dual causal relation between research and development and gdp (gross domestic product) was determined.

Samimi and Alerasoul (2009) analyzed relation between research and development expenditures and economic growth between 2000 and 2006 period for 30 developing countries with panel regression method in their study. According to their findings, there was no significant relationship between two variables.

Yaylalı et.al (2010) tested relationship between research and development expenditures and economic growth for 1990-2009 periods in Turkey in their studies with co-integration and causality analysis. in consequence of study one-way causal relationship was determined from research and development expenditures towards to economic growth.

Gülmez and Yardımcıoğlu (2012) examined long term relation between research and development expenditures and economic growth between 1990 and 2010 period for 21 OECD countries with panel data analyze. According to findings, 1% increase in research and development expenditures causes 0.77 % increase on economic growth in long term approximately. Also it was determined that there is a significant mutual relationship between research and development expenditures in long term and economic growth.

Wang et. al (2013) examined effects of research and development expenditures to economic growth in advanced technological sectors for 23 OECD countries and Taiwan between 1991 – 2006 period. In consequence of study, it was determined that high industrial Research and development expenditures have strong and positive effect on reel income per capita.

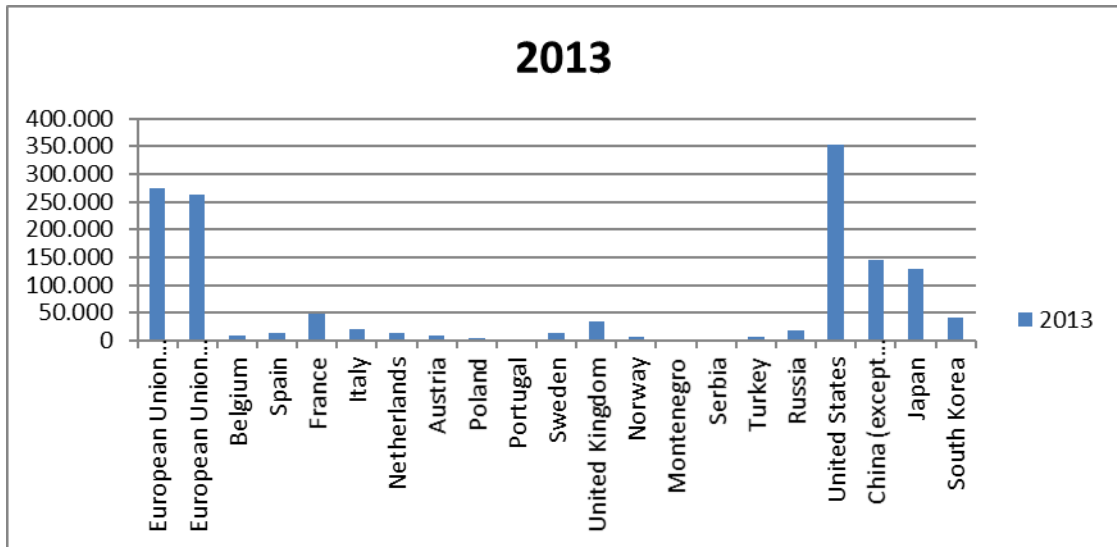
Altıntaş and Mercan (2015) examined effects of research and development expenditures on economic growth for 21 OECD countries between 1996-2011 periods in their study with production function. In consequence of analyzes it was determined that increase on research and development expenditures effected strongly economic growth this effect is higher than constant capital formation and labor increase ratio and 1 unit increase in research and development expenditures increases economic development 3,4 units.

Course of Research and Development Expenditures in Turkey and Central Asia Republics

Research and development expenditures in Turkey are too low comparing to OECD countries. In spite of this it is too higher comparing to central Asia republics. Course of Research and development expenditures for 2013 was given in figure 1.

Figure 1. Viewing the world of R & D Expenditure (Billion €)

Source: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

According to figure 1 USA ranks first for Research and development expenditures with 353 billion euros. Research and development expenditures of EU15 are 263 billion Euros. Research and development expenditures of EU28 is 274 billion euros. Namely Research and development expenditures of last 13 countries which participated to EU are 1 Billion euros. In spite of that, Research and development expenditures of china are 145 billion euros and Research and development expenditures of Japan are 128 billion euros. Turkey is included first 20 of the list with 5.8 billion euros. When the list is considered it is seen, the most Research and development expenditures are made in developed countries.

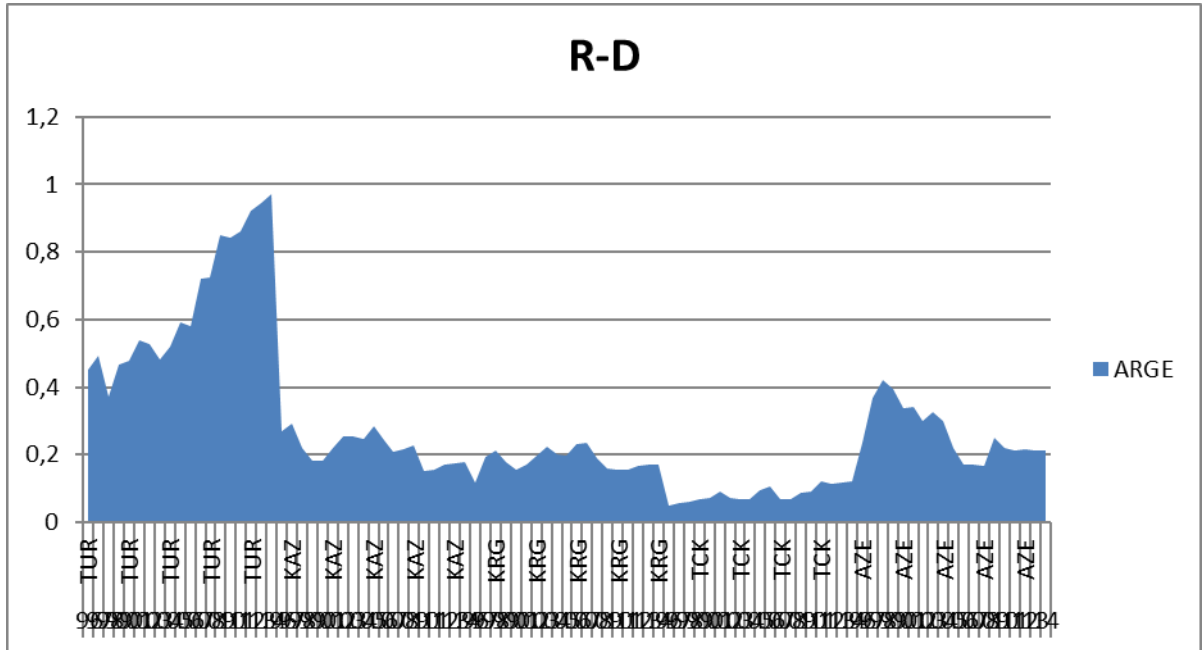
Batelle made evaluations about Research and development expenditures for current situation and future situation in study named "Global R-D Funding Forecast": USA, China, Japan and European countries have 78 % share total with 1,6 Trillion dollars Research and development expenditures in 2014. Research and development expenditures in western countries continues in a wide field such as robots, high performance computer, social media, software, energy sources which provide expenditure effectiveness and nanotechnology. While increase in Research and development expenditures on southeastern Asia countries provide rapid growing, low Research and development expenditures in Israel, Qatar and other Middle East countries limits rapid growing. Even Africa, South America and Middle East countries have rapid growing it seems difficult to realize a lasting rapid growing without concentrating on Research and development expenditures (Altıntaş ve Mercan, 2015:350).

While share of Research and development expenditures in gross domestic product was 4-5 % for developed countries. This ratio in Turkey did not reached 1 % even it increased. Share of

Research and development expenditures to gross domestic product of central Asian countries which are the subject of this research was even lower than 0,4% . Research and development expenditures of central Asian countries in Gross domestic product which are the subject of this research were shown in Figure 2.

Figure 2. Share of R & D expenditure in GDP (%)

Source: databank.worldbank

As shown in figure 2 Research and development expenditures share to gross domestic product for countries which are subject of this research, Turkey ranks first with 0,97 % share and Azerbaijan ranks second with 0.21 % . Condition of providing stable growth in these countries is to increase research and development expenditures.

Data, Econometric Methods and Results

Data and Econometric Methods

Data between 1996-2014 years for Turkey and 4 Central Asian countries were tested by panel data analysis. Research and development indicator which was used in study shows research and development share in Gross domestic product and included as research and development in analysis. Growth data which was used in the study gives the annual increases within the scope of gross domestic product and named as GDP in analysis. data belonging to study were obtained from “databank.worldbank” address of database of World Bank.

Predicted model in this study was shown with (1) numbered equity.

$$GDP_{it} = \alpha + \beta_1 RD_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

In the model, independent variable is growth and shown as “GDP” in the model. independent variable of model is research and development expenditures and they are shown as “RD”(research and development) in the model.

Econometric Methods and Empirical Findings

Usage of panel data unit root tests was developed in order to increase the power of unit root tests depending on single time serial (Maddala ve Wu, 1999:631). In studies where time serial data are used, it should be tested whether used data have stable structure or not. Because in case of usage of non- stable time serials, spurious regression problem occurs and in this case results obtained by regression analysis don't reflect real relationship (Granger and Newbold, 1974:111). Before determining relations between research and development and economic growth of Turkey and other Central Asia republics with co –integration and causality analysis, Levin-Lin and Chu (LLC) Panel unit root test was performed in order to determine whether variables include unit root or not and to determine the stability of variables. Unit root tests are applied to determine stability in serials. If serial includes unit root it is not stable. For that reason, the thing to be done is transform serials as stable position. Panel unit root tests are included for stability determination between Panel serials. In panel unit root tests, equality to Zero of β coefficient is tested for stability analyze. LLC Panel unit root test results were given in Table 1.

Table 1. LLC Panel unit root test results

LLC			
		t- statistics	p- value
GDP	level	-1.38858	0.0825
	1.difference	-5.52258	0.0000
R-D	level	-0.13159	0.4477
	1.difference	-4.37350	0.0000

According to findings in Table 1 it is not stable on Economic growth in 5 % significance level and research and development serials. In order to perform Pedroni Co-integration test which gives long term relationship between serials; serials have been transformed in to stable position.

Existence of long term relationship between serials is measured by pedroni co-integration test. Pedroni co-integration test results were given in Table 2.

Table 2. Pedroni co-integration test results

		test statistics	p-value
GDP & R-D	Panel v-statistics	0.006631	0.4974
	Panel rho- statistics	-5.271332	0.0000
	Panel PP- statistics	-8.505231	0.0000
	Panel ADF statistics	-6.425851	0.0000
	Group rho statistics	-2.789714	0.0026
	Group PP-statistics	-9.644203	0.0000
	Group ADF-statistics	-7.176735	0.0000

Co –integration relation between growth and research and development was tested in Table 2. According to Pedroni co-integration Test results it is seen that 6 of 7 tests (5 of them 1 %) between growth and research and development are in significance level. Accordingly it was determined there are long term relation between serials and they are co-integrated.

After co-integration test, Granger causality test is implemented in order to test whether there is a relationship between variables and direction of that relation if available. Granger causality test is used to test whether there is a relation between variables and to determine the direction if available. Simple causality model established by Granger is like this:

$$Y_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \eta_t \quad (2)$$

If X variable is reason of Y variable according to model, variations in X comes first than variations in Y. Variables were first stabilized previously due to causality inference is carried out more than prediction in Granger Test (Granger, 1969:431).

Developed condition of Granger causality is Holtz-Eakin, Newey and Rosen model. Panel which was developed by Holtz-Eakin et.al (1988) depends on ordinary least squares. Holtz-Eakin et.al suggested usage of instrument variable set which includes differences or levels of variables adopted for causality test by taking the difference of variables in order to purify from fixed effects (Öztürk et.al, 2011:63).

Holtz-Eakin et.al model is defined as below.

$$y_{it} = \alpha_{0t} + \sum_{l=1}^m \alpha_{lt} y_{it-l} + \sum_{l=1}^m \delta_{lt} x_{it-l} + \psi_t f_i + u_{it} \quad (3)$$

f_i shows fixed effects, u_{it} shows error term in equity. Error term u_{it} in this definition is correlated with y_{it} in equity. (Holtz-Eakin et.al, 1988:1376).

Table 3. Granger Causality Test Results

	Lags	Obs	F-statistics	Probably
R-D → Growth	5	65	0.36479	0.8704
Growth → R-D	5	65	2.07063	0.0833

According to results of Granger Causality Test in Table 4 while there is a causal relation from economic growth towards Research and development, causal relationship was not determined from research and development to economic growth. Accordingly single side causality was founded between research and development and economic growth.

It was seen relation between research and development and economic growth which exists in long term is not valid for short period. Possible reason of that research and development expenditures of handled countries have small share in gross domestic product. As long as economic growth of these countries are provided their share for research and development increases even in small ratios too. Accordingly increases in gross domestic product will provide to transfer more sources to research and development and this will increase economic growth.

Result and Recommendations

In this study; relation between Research and development expenditures and economic development of four central Asia Republics and Turkey (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Azerbaijan) for 1996 – 2014 periods were mutually researched. It was seen serials in panel unit root test are stable in 1st difference. After unit root problem was removed in serials and transforming serials stable condition, co-integration test which was the second phase and give long term relations between serials was performed. In this context, long term relationship was seen between research and development and economic growth. Granger causality test which was performed finally one-way causality was determined from research and development expenditures towards economic growth. Accordingly; while research and development is a reason for economic growth, economic growth is not a reason for research and development.

Consequently, positive relation was seen between research and development expenditures and economic growth. But due to countries which were handled have small research and development shares in respect to gross domestic product this relation is not strong. As long as the economic growth of these countries are provided their research and development share increases too. Accordingly, increases in gross domestic product will provide to transfer more sources to research and development. In this context research and development studies and expenditures should be increased in order to provide sustainable economic growth.

REFERENCES

- Aghion, P., Howitt, P. (1992), "A Model of Growth Through Creative Destruction" *Econometrica*, Vol:60, No:2, March 1992, s.323-351, JSTOR.
- Altıntaş, H., Mercan, M. (2015), "Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi" *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, Vol.70/2, pp. 345-376.
- Ateş, S. (1998), "İçsel Büyüme Modellerinde Fiziksel Sermaye Yatırımlarının Önemi: Uluslararası Verilerle Bir Bakış" *Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Vol.8/1, Adana.
- Coe, DT., Helpman, E.(1995), "International R&D Spillovers" *European Economic Review* 39 (1995) 859-887.
- Deliktaş, E. (2001), "Malthusgil Yaklaşımdan Modern Ekonomik Büyümeye" *Ege Akademik Bakış*, Vol.1/1, pp.92-114, İzmir.
- Falk, M. (2007), "R&D Spending in The High-Tech Sector and Economic Growth" *Research in Economics*, 61 (3):140-147.
- Freire-Serén, M. (2001), "R&D-Expenditure in an Endogenous Growth Model" *Journal of Economics*, Vol.74 (2001) No.1, pp.39-62.
- Goel, RK., Ram, R. (1994), "Research and Development Expenditures and Economic Growth: A Cross-Country Study" *Economic Development and Cultural Change*, Vol:42, No:2, January 1994, pp.403-411.
- Granger, C.W.J. (1969). "Investigating Causal Relations By Econometric Models And Cross-Spectral Methods" *Econometrica*, Vol.37, No:3, July 1969.
- Grossman, GM., Helpman, E. (1988), "Product Development and International Trade" *NBER Working Paper Series, Working Paper, No:2540, May 1988, Cambridge.*
- Grossman, GM., Helpman, E. (2003), "Dış Ticaret, Bilgi Taşmaları ve Büyüme" *Çev., Adem Üzümcü, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Vol.4/2, Sivas.
- Gülmez, A., Yardımcıoğlu, F. (2012), "OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcaması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010)" *Maliye Dergisi*, No:163, July-December 2012, pp.335-353.
- Holtz-Eakin, D, W. Newey, H. Rosen (1988). "Estimating Vector Autoregressions With Panel Data" *Econometrica*, 56(6), s.1371-1395.
- Öztürk, N., Darıcı, H.K., Kesikoğlu F., (2011). "Ekonomik Büyüme ve Finansal Gelişme İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar İçin Bir Panel Nedensellik Analizi" *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Vol.30/1, pp.53-69, İstanbul.
- Rivera-Batiz, Luis A., Romer, P.M. (1990), "International Trade With Endogenous Technological Change" *NBER Working Papers Series, Working Paper No:3594, Cambridge.*
- Romer, P.M. (1994), "The Origins of Endogenous Growth" *The Journal of Economic Perspectives*, Volume:8, No:1, s.3-22, JSTOR.
- Samimi, A. J., Alerasoul, S. M. (2009), "R&D and Economic Growth: New Evidence From Some Developing Countries" *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 3(4): 3464-3469.

Sylwester, K. (2001), "R&D and Economic Growth" Knowledge, Technology & Policy, Vol.13, No.4, pp.71-84.

Tuncel, CO. (2009), "Ar&Ge Tabanlı Büyüme Modelleri ve Geç Sanayileşen Ülkeler İçin Politika Önerileri: Neoklasik ve Evrimci Büyüme Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi" Anadolu International Conference in Economics, June 17-19, 2009, Eskişehir.

Wang, David Han-Min, Tiffany Hui-Kuang Yu, Hong-Quan Liu (2013), "Heterogeneous Effect of High-Tech Industrial R&D Spending on Economic Growth" Journal of Business Research, 66(10):1990-1993.

Wu, Y., Zhou, L. (2007), "Cointegration and Causality Between R&D Expenditure and Economic Growth in China: 1953-2004" International Conference on Public Administration, 869-76.

Yaylalı, M., Akan, Y., Işık, C. (2010) "Türkiye'de Ar-Ge Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990-2009" Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi, Vol.5/2, pp.13-26.

Field : Economic Studies

Type : Research Article

Received: 25.02.2016 - Accepted: 29.04.2016

Economical Indicators Contribution of Tourism Industry to the Economy of the South Kazakhstan Region¹

Almas KURALBAYEV¹, Burhan SEVİM¹, Aktolkin ABUBAKIROVA²

¹Department of Management and Tourism, Kh.A.Yasawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

² Department of Economics, Kh.A.Yasawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

Email: almas.kuralbayev@ayu.edu.kz

Abstract

The actuality of research by the fact that in the economy of Kazakhstan tourism is one of the most powerful factors that allow economies to develop, to introduce new technologies, to solve social problems is determined. That is why we often hear such features of tourism as "phenomenon of the twentieth century, the explosion of tourism", "tourism revolution". The article deals with the significance of tourism for regional economic and the possible prospects of its development. Also existing infrastructure and facilities natural and cultural heritage, taking into account the division into the traditional tourist centers was assessed. As a phenomenon of the national economy, tourism cannot be realized through central structures, as associated with a specific resource, natural geographic factor of regional characteristics. It requires broad decentralized organization and primarily at the regional level.

Keywords: Management, tourism, inbound tourism, regional tourism

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

Introduction

Modern tourism is an independent and powerful sector of the economy and holds a leading position among the world's largest industries. World practice that tourism in profitability and dynamic development is second only to the extraction and processing of oil was showed. According to the UNWTO, it provides 10 % of the turnover in the services sector, it accounts for 6 % of global gross national product, 7 % of global investment, 5 % of tax revenue (Kvartalnov, 1998).

In addition to the economic effect tourism has significant social value, which is expressed in the rationalization of the use of free time, filling it with activities aimed at the restoration and expanded reproduction of spiritual and physical powers of man. Its development enhances the orientation of the economy towards human needs.

The current stage of development of Kazakhstan sets special demands and new approaches to the formation of the economic potential of a particular region. By UNWTO estimates that by 2020 Kazakhstan may take 6th place among the most popular tourist destination of the Eastern European countries, second only to Armenia, Azerbaijan, Belarus, Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Georgia and Hungary (today is 9th place) (UNWTO, 2015).

In modern conditions of economic and cultural prosperity of a number of countries and regions is largely determined by the level of tourism development. Increase attention to regional aspects of economic and social development at the present time has led to a significant extension of the theoretical research in this area.

Literature Review

The impact of tourism on the region is through economic functions of tourism: recreation, employment, creation of income leveling the balance of payments. Economic activity in tourism to the creation of income was contributed. The tourism multiplier is defined as the ratio of changes in key economic indicators (production, employment or income) to changes in tourist spending:

- the income multiplier shows the additional income (wages, fees, rents, profits etc.) resulting from the growth in tourist spending;
- a sales multiplier measures the additional turnover (gross revenue) of tourism enterprises due to the increase in tourist spending;
- the multiplier output determines the amount of additional products or services produced by increasing tourist spending.

The principal difference of the multiplier and sales multiplier output is that the multiplier output determines the change of the amount released, but not necessarily sales. When calculating the multiplier of sales is necessary to consider that the majority of sales may be "inventory". Therefore, the size of the multiplier output can be more (part of the production remains in the reporting period on the "warehouses") or less (reduce stocks) multiplier sales;

- the employment multiplier is defined as the total number of additional jobs created due to the increase of tourist spending or the ratio of the number of jobs created additional costs, to the total number of jobs in the tourism industry. The calculation of this multiplier is the most complex because of the wide spread of temporal (seasonal) and part-time employment in tourism;

– the investment multiplier is defined as the impact of capital on total income. Increased investment in tourism influences the economy of the region, as consistently affected many sectors of the regional economy (Kvartalnov, 2002).

Thus, the multiplier effect is reflected in the fact that the income obtained in one industry contributes to the emergence of new income from another business entity.

The effect of increasing income in tourism is primarily of regional importance. The significant increase of income occurs when the primary revenue from tourism goes into the regional trade, industry, agriculture, etc. The meaning of multiplier is different depending on the nature of the regional economy and the degree of interrelatedness of different sectors of its economy.

In the framework of a regional approach an important role by a smoothing function, which is manifested in the fact that tourism, under certain conditions, can contribute to the economic development of depressed, structurally weak regions was played. The establishment of tourism enterprises in remote, sparsely populated or underdeveloped industrial regions partially neutralizes some negative effects. In this case, tourism performs a leveling function, as many in attractive natural or cultural regions are capable of using tourism to provide economic growth, exceeding average performance, which means creating additional income and jobs.

The impact of tourism on the stabilization of the balance of payments of the region is carried out through the function of leveling the balance of payments, which included the costs of local tourists travelling beyond the region opposed to the income received from consumption of goods and services arriving into the region by tourists.

The region, in turn, also has an impact on tourism through the following factors:

- Natural geographic (nature, climate, terrain, etc.);
- Cultural and historical (monuments of architecture, history, etc.);
- Demographic (age of the population of the region, increasing number of working women, the growing proportion of single people);
- Socio-economical (increase of the level of education, culture, the aesthetic needs of the population, changing patterns of free time);
- Material and technical (infrastructure – transport, accommodation, catering, recreational areas, retail, etc.);
- Political (regional stability, economic and financial situation, the level of safety of travel in the region). For example in 1992-1993 Egypt had experienced a significant downturn in the flow of Western tourists (17 %) because of widespread terrorist attacks of the Islamic activists. In order to convince tourists to return, the government had decided about a 14-fold increase in the tourism budget (Roemheld, 1990).

Thus, tourism and the territory on which it develops, mutual influent on each other, interdependent and complementary (Figure 1).

Possibilities of tourism development and the fullness of the exercise of its functions connected with the concept of "tourism resources", which include natural and built features that create interest and motivation for the journey. Theoretically any object can be interesting or another to tourists and is able to use to meet their diverse objectives and therefore can be considered

as a tourism resource. Each region as a potential area for tourism development has real features and differences in tourist resources and infrastructure, economic development and foreign trade activities, the mentality and the needs of the population, demographic and migration processes, etc. Therefore, the basis of the regional policy of tourism should be based on the specific regions in nationwide structure, level of development of local self-government, problems of protection and restoration of natural, historical and cultural tourism resources.

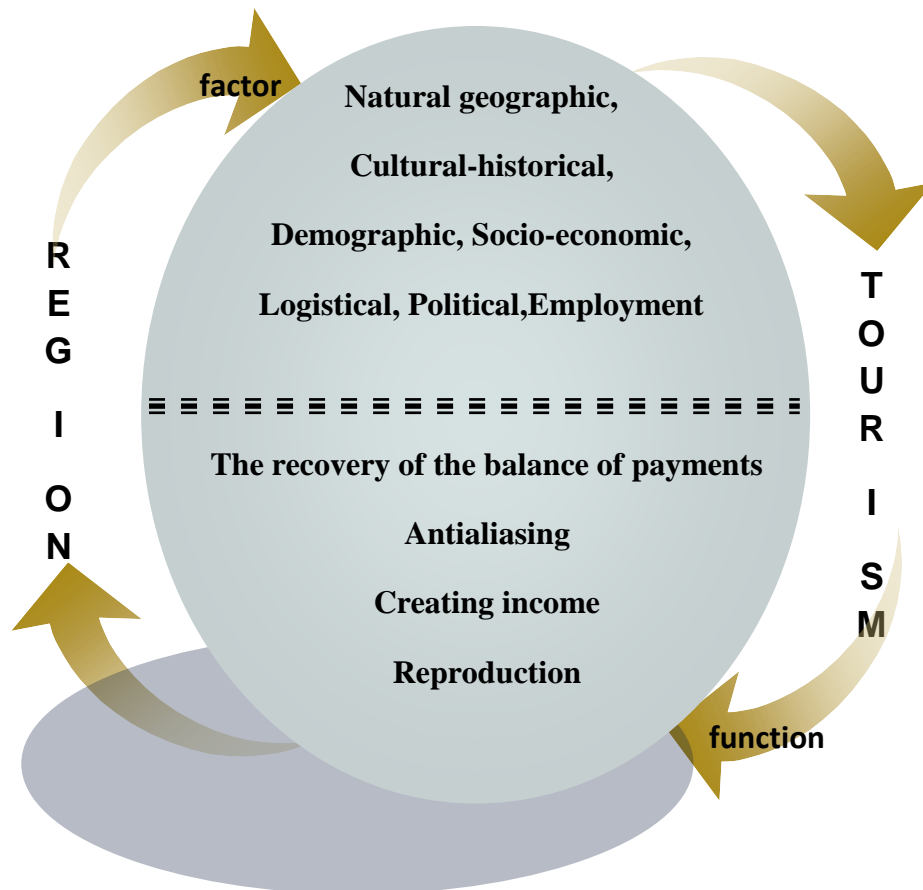

Figure 1. The mutual influence of the functions of tourism and regional development factors (Roemheld, 1990)

The region represents a unit of communication processes of development and reproduction, the unit in which the process of historical development activity should "lock" on stable structures of reproduction of human life, cultural forms, natural and labor resources, material life and production and so on (Hunter, 1992). In the framework of the European school region is interpreted as "over the term" with his characteristic, according to L. Remheld, such basic features as: shared (defined) territory; a defined population; a common history of natural conditions and solve problems (Henry, 1989). Based on the above, it is possible to define a tourist region as a separate territorial unit in unity with nature, with physical-geographical, ecological-economic, ethnic-historical, politico-administrative and legal properties that ensure its functioning. The tourism as a set of industries was an integral, a constitutive form of influence on the development of other sectors of the regional economy. This is manifested in the fact that tourism using in performing its functions the fixed assets related sectors of the

regional economy, which gives the opportunity to improve qualitative and quantitative indicators in activity of tourist enterprises and promotes a more efficient use of fixed assets and related industries, increases the efficiency of management without additional investment.

Being a multi-complex tourism is directly linked with a large number of sectors of the regional economy, therefore, from our point of view, the concept of "regional tourism" should be considered in three aspects: geographical, socio-economic and environmental. Geographical aspect reflects the spatial distribution of recreational resources recreational needs of the local population and the degree of satisfaction in their specific region, but also opportunities for attracting foreign tourist flows on the territory. Socio-economic dimension the level of recreational development of the region, contributing to its place on the domestic and global tourism market, as well as factors promoting or hindering the development of tourism was showed. UNWTO definition, "tourist region is the territory of having a large network of facilities and services required for recreation or rehabilitation" (Zorin, Kaverina, Kwartalnov, 2001). It follows that tourist region, in order to be considered independent, must have a broad infrastructure for staying of tourists, i.e. the tourist region there is a place that has tourist facilities and services, which selects and acquires the tourist. Any tourist region in the process of the formation runs a cycle of development (Mescon, Albert, Khedouri) (Figure 2). Initially the main reasons for coming to the region of people are visiting relatives and friends and business trips. Then there is the interest in natural and cultural attractions visited in the region. These needs are easily satisfied with existing services, and visitors leave with a good impression. At this stage of development of tourism is only a small part of the existing infrastructure depends on the number coming and the dates of their stay. But gradually information about quality services and attractions apply, contributing to the increasing flow of tourists. Immediately react to that tourist enterprise, developing specialized services for visitors.

Figure 2. The cycle of development of tourism in the region (Mescon, Albert, Khedouri)

Thus, the region begins to acquire the characteristic features of tourism: there are new accommodation facilities, catering, entertainment, etc. Investment brings big profit, and, of course, there are new additional opportunities to attract tourists and their maintenance. In turn, newcomers are changing the way of life of local residents, bringing their traditions and culture.

The implementation of these requirements is largely due to the tourism development program (Figure 2, step 1). As a phenomenon of national economies, tourism cannot be implemented through the central structures, as associated with a specific resource, natural geographic factor of regional characteristics. It requires broad decentralized organization and primarily at the regional level. Exploring new ways and models of tourism development currently leans mainly in the definition of general economic conditions, and partly improving the work of grass roots – tourism enterprises and organizations. But very limited study of the theoretical and practical foundations of tourism management individual regions, therefore, the following section examines the features of tourism as an object of management.

Method

Tourism is the activities of people in their free time, but will be represented as a sphere of employment, that is, every sixth person on the globe, operates in the travel industry.

The following types of tourism:

- domestic tourism involves residents of any country traveling only within the country;
- exit tourism includes residents of any country traveling to another country;
- inbound tourism involves non-residents traveling in the country (Titkov. 2005).

To explore trends in the development of data in our study region were used statistical and mathematical methods building a dynamic series of outbound tourism and inbound tourism in regression-correlation analysis.

Findings and Discussion

The territory of Kazakhstan is divided into regions: Southern, Northern, Western, Eastern and Central, and each of them has great tourism potential, which is the presence of historic sites, attractive landscapes, mud, nature reserves, lakes and unique statues of his contemporaries. Southern Kazakhstan includes the Almaty, Zhambyl, South Kazakhstan and Kyzylorda region. The climate of the southern region is very good for relaxation, treatment, and mountaineering, skiing and hunting. In addition, this region of ancient culture. It is the largest city of the middle ages Shymkent, where is the "Holy place" in Sairam district and "Arystanbab" - a place of worship for the saints, in the ancient city of Turkistan famous mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi. Taraz - one of the centers of the Great Silk Road, whose main attractions are the mausoleums Aisha-Bibi, Karakhan, Tekturmas, etc. In the seven rivers are unique Scythian burial mound. Also in southern Kazakhstan is well-known Baikonur cosmodrome. With regard to unique natural resources, the region shows a great diversity. This is one of the most beautiful mountain peaks of the world - Khan-Tengri Peak. The popularity due to the ideal peak with a pointed top, which at the time of sunrise and sunset is painted in bright red color. One of the most beautiful resort area of the region is complex. Medeo is located 15 km from Almaty. In the foothills of the Zaili Alatau at a height

of 1700 m. Medeo is famous for its mild climate, beautiful mountains and sports facilities. Here is the big rink for speed skating. The area of ice field - 10,5 thousand m², it is repeatedly established world records in speed skating. Chimbulak is the second most popular ski resort located at an altitude of 2200 m in the vicinity of Almaty. Considered one of the best places in Central Asia.

In the region there are picturesque turquoise Big Almaty Lake, a famous mineral water of Sary-Agash, Kyzylorda region - mud Yana-Kurgan Aksu-Dzhabagly. We studied inbound tourism of South Kazakhstan region southern region because in this region the attendance of tourists on pilgrimage type of tourism is very high.

South Kazakhstan region is the historical center of Kazakhstan. In the area there are 1.111 monuments of history and culture: 931 belong to the archaeological sites, 44 historic sites and 136 monuments of architecture.

In the regions territory is the mausoleum of Khoja Ahmed Yassawi mausoleum of Arystanbab, Domalak Ana, as well as the ancient settlement of "Otyrar", "Sauran" and many other historical objects (Extend the list of world heritage UNESCO. 2013).

In turn, the mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi mausoleum on the grave of poet and preacher Khoja Ahmed Yassawi located in the town of Turkestan in South Kazakhstan region of Kazakhstan. Is the Central object in the historical and cultural Museum-reserve "Azret-Sultan" (The Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi. 2015).

Also the region has a beautiful gorge "Aksu-Zhabagly", "Sairam-su", "Ugem", "Burgulyuk", "Kyrykkyz".

Annually, current and capital repair of roads in the region, which is important for the development of tourism.

Priority directions of tourist activity in the area are:

- pilgrimage tourism;
- ecological tourism;
- medical -wellness tourism;
- fishing - hunting tourism.

In 2013, in the area functioned 94 tourism organizations and 8 individual entrepreneur providing tourism services. During the year they served 17.9 million tourists, including tourist firms - 17,6 thousand persons, individual entrepreneurs - 0,3 thousand people. Compared with 2012 the number of tourist companies increased by 24.1% and of tourists served – by 15.6%. The total volume of services provided by tourism enterprises and individual business with consumers in 2013 amounted to 89444,5 thousand tenge, including the amount of visa and travel services accounted respectively 781,8 thousand tenge and 2008,0 thousand tenge, the volume of the book – 86586,5 thousand tenge, other – 68,2 thousand tenge. The amount of services provided to the level of 2012, decreased by 25.8%.

Tourists were accommodated in 41 hotels owned by legal persons number of all rooms in which 1,074 with a simultaneous capacity - 2563-bed. Additionally, there is the hotel stock owned 61 individual entrepreneurs, characterized by small hotels, which served 34,9 thousand people. The total number of the served tourists in the hotels of the region for 2013 compared with 2012 increased by 9.8%. The largest share in servicing tourists (97.1 per cent) occupies

private accommodation. The amount of services provided by hotels in 2013 amounted to 1398196,2 thousand tenge and in comparison with 2012 increased by 28.8%. The greatest proportion of services provided falls on the share of legal entities – 61,9% and individual entrepreneurs – 38.1 per cent).

On 1 January 2012, the main tourist resources of the region: 7 theaters, 6 movie theaters, 3 concert organizations, 21 museums, libraries, 416, 278 clubs, 18 theme parks, a zoo and 10 specially protected natural territories.

In order to organize marketing and promotion of the tourist product of South Kazakhstan region released a documentary film "South Kazakhstan" and the film "the medieval architecture of southern Kazakhstan". Electronic media, 500 copies movie released in english and russian languages.

Developed and trained 4 of the standard advertising and information leaflets in South Kazakhstan region: "Medieval architecture", "Mountain-ecological tourism", "Shymkent", "Ethnical tourism".

Analysis of the distribution of tourists by types of tourism show that South Kazakhstan region, the tourist business was developed with the primary focus on the departure (Table 1)

Table 1. Information about tourist services for 2009-2013 in South Kazakhstan region

Indicator names	2009	2010	2011	2012	2013
Commonwealth of Independent States	-	25	-	-	7
Outside the Commonwealth of Independent States	10	299	212	115	237
inbound tourism	936	1309	1635	5099	7315
Total incoming tourism	946	1633	1847	5224	7559
Commonwealth of Independent States	190	174	353	952	1287
Outside the Commonwealth of Independent States	4219	4296	6550	9039	9035
Total outgoing tourism	4409	4470	6903	9991	10322

As we can see from Table 1, the total number of served 2013 tourists naibolshie proportion is 57.7% outbound tourism, while the share of travel in the region amounted to 40,9%, inbound tourism is only 1.4%.

The number of tourists that have booked their trip abroad through a travel company in 2013 amounted to 95.7% (10566). Out of the total number of traveling to 87.5% (9035 tourists) visited foreign countries. The most visited countries remain Turkey – 72,3% (6535 man), United Arab Emirates – of 11.3% (1020 people), China was 3.4% (310 people), Thailand - 3% (274 people). The share of these countries accounted for 87% of all trips. The rest of the country is a small percentage among travel tours: Egypt 0,9% (90 people), Czech Republic 0,87% (79 persons), Lithuania 0,74% (67 people), Italy 0,61% (56 people) etc. (Transport, Communications and Tourism in the South Kazakhstan Region. 2014).

In the analyzed period in the Commonwealth of Independent States countries went 1287 citizens of Kazakhstan, is on 335 more than in 2012. The majority 1077 people (83.7 %) went

to the Russian Federation and other countries is not significant per cent among those who left to the Commonwealth of Independent States countries. In General, tourists-residents visited 67 countries worldwide.

As you know, any trip has certain motives. In a number of works taken attempt to identifying tourism by types depending on the motives and purpose of traveling (Kurbanov. 2003). For the purposes of tourism trips are often classified into:

- recreation, including trips for the purpose of rest and treatment;
- sightseeing (cognitive) tourism, involving exploring the natural, historical and cultural attractions;
- business tourism
- travel for business meetings;
- scientific tourism – exploring the achievements of science and technology, participation in congresses and conferences;
- ethnical tourism – a visit to the homeland of their ancestors and relatives.

Trip commercial (shopping tours) target (50%), leisure and recreation (34%) and visiting friends and relatives (7,8%) remain dominant in the travel of residents (Table 2).

Table 2. The distribution of tourists-residents by purpose of travel

The reason of travels	2009	2010	2011	2012	2013
Leisure, recreation and rest	3391	3241	4427	5333	8355
Visiting friends and relatives	297	414	170	397	410
Business and professional	138	152	409	632	663
Treatment	10	19	20	38	48
Religion-pilgrimage	220	362	330	80	-
Commercial (shopping tours)	353	279	1541	3511	-
Another	-	3	6	-	846

As we can see from Table 2 distribution of tourists-residents by purpose of travel-leisure, recreation and holidays has increased 1.2 times 2013. Compared to 2012 amounted to 3022 people. On other purposes of travel there is only partial change.

Table 3. Dynamics of outbound tourism, thousand people

Name	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Served services	3,3	4,1	4,0	9,6	6,1	4,4	4,4	6,9	9,9	10,3

From Table 3 we build a time series of outbound tourism in the form of a parabola of the second order.

Table 4. Building a dynamic number of outbound tourism in the form of a parabola of the second order

Year	the number of tourists (y), thousand people	t	t ²	t ⁴	t*y	t ² *y	$Y_t^{\alpha 0}$	$(y - Y_t^{\alpha 0})^2$
2004	3,3	-5	25	625	-16,5	82,5	82,8	6320,25
2005	4,1	-4	16	256	-16,4	65,6	85,7	6658,56
2006	4	-3	9	81	-12	36	88,4	7123,36
2007	9,6	-2	4	16	-19,2	38,4	90,9	6609,69
2008	6,1	-1	1	1	-6,1	6,1	93,2	7586,41
2009	4,4	1	1	1	4,4	4,4	97,2	8611,84
2010	4,4	2	4	16	8,8	17,6	98,9	8930,25
2011	6,9	3	9	81	20,7	62,1	100,4	8742,25
2012	9,9	4	16	256	39,6	158,4	101,7	8427,24
2013	10,3	5	25	625	51,5	257,5	102,8	8556,25
total	63	0	110	1958	54,8	728,6	942	77566,1

To explore tendency in the development of this series were processed by mathematical methods. According to the results of visual data analysis time series (demand and exit of tourists) can be taken as equal to accelerated development. To calculate the tendency was adopted by the parabola of the 2nd row. The results of calculations have allowed us to construct an equation of the form:

$$Y_t^{\alpha 0} = 95,3 + 2t - 0,1t^2 \quad (1)$$

Approximation of the actual data to the theoretical formula (1) shows that the approximation ratio is in the range – of 0.11, with a tolerance of 0.2, that is, the theoretical formula rather well represents the actual development of this indicator – the demand for outbound tourism.

Our results as shown in Table 4 show that the expected number of outbound tourists by 2017 will amount to 77.5 thousand people.

Income South Kazakhstan region from the activities of tourism companies to organize outbound tourism in 2013 amounted to 85 million 116 thousand 400 tenge.

Thus, the analysis of the distribution of tourists by types of tourism showed that in southern Kazakhstan, the tourist business was developed with the primary focus on the exit, but for the economy of the country is a preferred inbound and domestic tourism, as it contributes to the budget of the region's imported home currency.

Conclusion

Analyzing the change in major economic indicators of tourism development, it can be concluded that the tourism potential of Kazakhstan is not implemented fully because the development of tourism industry depends on creation of modern competitive tourist complex that includes the necessary infrastructure transport and logistics system, including the reconstruction of checkpoints across the State border of the Republic of Kazakhstan (road, air, rail), providing ample opportunities for satisfaction of requirements of Kazakhstan and foreign citizens in tourist services. The creation of a tourist complex will greatly contribute to the development of the country's economy through tax revenues, foreign exchange, increase employment, and provide control over the preservation and rational use of cultural and natural heritage.

REFERENCES

- Extend the list of world heritage UNESCO.
http://elkurultay.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1105:2012-09-20-04-45-44&catid=1:all-news&Itemid=2 (date of access: 12.05.2013)
- Henry, F. General and Industrial Management / F. Henry. – London, 1989. – 326 p.
- Hunter, H. Faulty Foundations: Soviet Economic Policies, 1928 –1940 / H. Hunter, J. Szirmer. – Princeton Univ. Press, 1992. – 350 p.
- Michael H. Mescon, Michael Albert, Franklin Khedouri. Management. Published by Harpercollins College Div. 1988
- Kvartalnov V. A., Romanov A. A. International tourism: policy development. Moscow: RMAT, 1998. – 416 p.
- Kvartalnov V.A. Tourism. Tutorial. - M.: finances and statistics, 2002. - 320p.
- Roemheld, L. Integral Federalism: Model for Europe – a way towards a personal group society (Historical development, Philosophy, State, Economy, Society) / L. Roemheld. – Frankfurt /M – Bern – N. Y. – P., 1990. – 312 p.
- The Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi. http://ru.wikipedia.org/wiki/Mausoleum_of_Khoja_Ahmed_Yasawi
- Transport, Communications and Tourism in the south Kazakhstan region. 2014.
<http://ontustik.stat.gov.kz/ru/stat/statisticheskie-sborniki>
- Titkov A. A. Tourism activity as an innovative direction of development of economy of the Republic of Kazakhstan // Bulletin of Pavlodar University. Economic series. 2005. №1. p.121-130
- UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition.
<http://www.eunwto.org/doi/book/10.18111/9789284416899> - Wednesday, August 19, 2015 9:01:01 PM - IP Address:77.120.46.204
- Zorin I.V., Kaverina T.P., Kvartalnov V.A. Tourism as an activity : textbook. – M.: Finances and statistics, 2001. – 287

Field : Music Studies

Type : Review Article

Received: 03.03.2016 - *Accepted*: 13.05.2016

Kazakistan-Türkiye Halk Müziği Etkileşiminde Ahmet Hulusi Seven¹

Cengiz ŞENGÜL

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Erzurum, TÜRKİYE

E-Posta: csengul@atauni.edu.tr

Öz

Ahmet Hulusi Seven, gerek iş gerek sanat gerekse spor yaşamıyla büyük başarılarla imza atmış Erzurum'un yetiştirdiği önemli simalardan birisidir. Seven'in derlediği; “Huma Kuşu Yükseklerden Seslenir, Bala Sarhoş, Ela Gözlüm Ben Bu Elden Gidersem, Yandı Canım Tende Ey Ruh-i Revanım Bir Su Ver” gibi eserler, kulaklarımızda hala çınlamaktadır. O'nun ünü ve bu türküleri seslendirişindeki orijinalliği, yalnızca Erzurum ile sınırlı değildir. Seven, sadece bir türkü icracısı değil aynı zamanda bir türkü öğreticisidir. Erzurum Halkevi'ndeki çalışmalarının yanı sıra 1954 yılında kurulan Erzurum Halk Oyunları Halk Türküleri Turizm Derneği'nin kurucularından olması, onu Erzurum müzik tarihinde anılmaya değer kılmaktadır. Ahmet Hulusi Seven'in bir “kaynak kişi” ve “derleyici” olarak TRT Türk Halk Müziği repertuarına kayıtlı; 13'ü kırık hava, 9'u ise uzun hava olmak üzere toplam 22 türküsü bulunmaktadır. “Huma Kuşu Yükseklerden Seslenir” ve “İki Bülbül Figan Eder Bir Güle” isimli uzun havaları Hulusi Seven, 93 harbinde (1877-1878) Ortaasya'dan göç ederek Erzurum'a gelen Kazak Türklerinden olan işadama Enis Bey'den duyduğunu dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan-Türkiye, Türk Halk Müziği, Ahmet Hulusi Seven

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

Ahmet Hulusi Seven within the Interaction of Kazakhstan-Turkey Folk Music

Abstract

Ahmet Hulusi Seven is an important person grown up in Erzurum who put his signature under important success such as in his work, art and sport life. The works like “Huma Kuşu Yükseklerden Seslenir, Bala Sarhoş, Ela Gözlüm Ben Bu Elden Gidersem, Yandı Canım Tende Ey Ruh-i Revanım Bir Su Ver” Seven compiled still ring in our ears. His fame and originality in vocalizing these folk songs are not limited only to Erzurum. In addition to his works in Erzurum Community Center, that he was one of the founders of Folk Dances, Folk Songs Tourism Association (Erzurum Halk Oyunları Halk Türküleri Turizm Derneği) makes him valuable to remember. Ahmet Hulusi Seven has 22 folk songs, 13 of them are *kırık hava* (rhythmic vocal melodies) songs and 9 of them are unmetered folk songs, which are registered to TRT Turkish Folk Music repertoire as a “source person” and “compiler”. Hulusi Seven stated that he compiled the unmetered folk songs called “Huma Kuşu Yükseklerden Seslenir” and “İki Bülbül Figan Eder Bir Güle” from Enis Bey, one of the Kazakh Turks migrated from Central Asia to Erzurum during the '93 war (1877-1878).

Keywords: Kazakhstan and Turkey, Turkish Folk Music, Ahmet Hulusi Seven

Giriş

Ahmet Hulusi Seven'in Hayatı

Ahmet Hulusi Seven, 13 Mart 1924 tarihinde Erzurum'da doğdu. Babası İbrahim Ethem, annesi Bedriye Hanım'dır. Ahıska Türklerinden olan ailesinin tek erkek çocuğu olan Hulusi Seven'in, Azize ve Mukaddes isminde iki de kız kardeşi vardır.

Çok küçük yaşlarda yoğun bir ilgi ile büyütülen Seven'in 1931 yılında Çağlayan İlkokulu'nda başlayan eğitim hayatı 1939 yılında Erzurum Lisesi'nin birinci sınıfında babasının ona ihtiyacından dolayı noktalanmıştır.

Ahmet Hulusi Seven, henüz ilkokuldayken, babası İbrahim Ethem Seven'in yanında ticaret ile ilgilenmeye başlamıştır. Babası o zamanlar nakliye işiyle uğraşmaktadır. O yıllarda, devlet, posta-nakliye işlerini özel sektöre yaptırmaktaydı. Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'nun posta-nakliye işlerini de babası İbrahim Ethem yapıyordu. Yaptığı işten dolayı da kendisine "Menzilci İbrahim Bey" denilirdi.

Ahmet Hulusi Seven, çok sosyal ve araştırmacı bir kişiliği olduğu için, babasının yaptığı işlerin yanında değişik iş kollarına da ilgi göstermeye başlar. Bunlar arasında yol yapım müteahhitliği önemli bir yer tutar. Erzurum-Bingöl-Elazığ karayolunun yapımını üstlenen ve bitiren Seven, daha sonra canlı hayvan besiciliği ve peynir imalat işine başlar.

Erzurum'da 1960'lı yılların başında çok modern peynir imalat haneleri kuran Seven, Türkiye pazarının yanında Orta Doğu ülkelerine açılır. Yurtdışı pazarında gördüğü ihtiyaç üzerine Erzurum'dan Kuveyt'e kadar modern soğutucu araçlarla et ihracatı yapmaya başlar. Daha sonra yaptığı modern tesislerle diğer iş adamlarına örnek olacak profesyonel ihracat çalışmaları potansiyelini arttırarak devam eder. 1974 yılının Eylül ayında ise İstanbul'a göç eder. İstanbul'un yanında, Türkiye'nin birçok ilinde (Erzurum, Ankara, Niğde, Van, Sivas, vs.) kurduğu üretim tesisleri ile kısa zamanda Türkiye'de gerek iç pazar gerekse ihracat alanında adından bahsettiren bir ticari kapasiteye sahip olan Hulusi Seven, birçok ticari ödül de almıştır.

1990 yılında İstanbul Samandıra'daki kendi çiftliğinde, "Samandıra Atlı Spor Kulübü" adında Türkiye Binicilik Federasyonuna bağlı, hiçbir rant beklentisi olmadan tamamen fahri ve spor amaçlı federe bir Atlıspor kulübü kurmuştur. Bu kulüpte, Konkurhipik sporunu yapabilecek 50 adet de atı mevcuttur. Seven'in kurduğu bu amatör kulüpte yetişen lisanlı sporcular ki, bu sporcuların içinde kendi torunları da vardır, birçok başarıya imza atmışlardır. Bu başarılar içerisinde, bir adet Balkan şampiyonluğu, defalarca Türkiye şampiyonlukları, Cumhurbaşkanlık, Başbakanlık, TBMM ve Genelkurmay Başkanlığı şampiyonluk kupaları, ayrıca birçok özel müsabaka şampiyonlukları vardır.

Ahmet Hulusi Seven ve eşi Nevin Seven'in evliliğinden Emine, İbrahim Ethem, Zerrin, Mehmet Sabri, Semra, Ahmet Sami isimli altı çocuk dünyaya gelmiştir. 13 Aralık 2012 yılında hayat arkadaşı, eşi Nevin Hanım hakkın rahmetine kavuşmuştur. Kendi ifadesi ile "65 yıllık hayat arkadaşı" Nevin Hanımı kaybetmenin üzüntüsü Hulusi Seven'in sağlık sorunlarını da tetiklemiştir (Şengül, 2014:1-7).

Ahmet Hulusi Seven'in Sanatı

Ahmet Hulusi Seven, çok küçük yaşlarda yetiştiği kültürel ortamın da etkisiyle müziğe ilgi duymaya başlamıştır. Babası İbrahim Ethem Beyin özellikle meşk ortamlarında sıkça bulunması ve bu ortamlarda gazel ve türküler söylemesi, Hulusi Seven'i küçük yaşlarda

yüzünde etkilemiş ve bu sanata yönlendirmiştir. Gerek okul ortamında gerekse katıldığı meşk ortamlarında bu ilgi daha da derinleşmiş, sesinin güzelliği ve insanların beğenisinin etkisiyle Ahmet Hulusi Seven, Erzurum'da unutulmazlar arasına girmiştir.

Ahmet Hulusi Seven'i sanata yönlendiren faktörler, ilkokul dönemindeki öğretmenlerinin müsamerelerde türkü (özellikle uzun hava) söyletmeleri, aynı zamanda "bar" oynatmaları ve evlerinde kiracı olarak bulunan Transit Dairesi Müdürü meşhur bestekâr Fehmi Tokay ile Klasik Türk Musikisi dersleri başlar.

1936 yılında Erzurum Halk Evi Sanat Kolu Başkanı Faruk Kaleli ile tanışır ve Kaleli'nin halk müziği korosuna katılmaya başlar. Kısa bir zaman sonra babası ve hocasının da katıldığı Erzurum Lala Paşa Cami İmamı Hacı Hafız Hamit Efendi'nin evindeki bir meşke katılır ve kendisi şöyle ifade eder: "Yatsı namazını müteakiben kısa bir sohbetten sonra evde enstrümanlar (ud, kanun, kemen, tef) çıkarıldı. Bir giriş taksiminden sonra meşk başladı. Meşk, dört saat devam etti. Çok keyif almış ve çok mutlu olmuştum. Meşk bittikten sonra Faruk Kaleli Hocam bana: "Hulusi, bak hocam senden müsamerede okuduğun "Çıkar Yücelerden Haber Sorarım" uzun havasını, babanın İbrahimiye'sini ve Emrah'ın Müstezat'ını istiyor. Onların peşine de bağlantı olarak bir türkü oku" dedi. Ben de, Faruk Kaleli hocamın söylediklerini büyük bir iştiaqla yerine getirdim. Son türkümü de bitirdikten sonra Hamit hocanın elini öptüm, oda beni öptü ve dua etti" (Şengül, 2014:10).

12 Mart 1947 yılında Faruk Kaleli'nin Erzurum'un kurtuluşu için hazırladığı Ankara Radyo Programlarına Kaleli'nin rahatsızlığı nedeniyle Hulusi Seven'i yerine koro şefi olarak tayin eder. Ankara Radyosunda provada bulunan Muzaffer Sarısözen, Neriman Altındağ, Tanburi Cemil Bey ve tüm yurttan sesler korusu Erzurum'dan gelen ekibi çok beğenirler. 12 Mart Erzurum'un düşman işgalinden kurtuluşu ile ilgili hazırlanan canlı yayında Seven, Huma Kuşu, Nezaket Vaktinde Servü Bülendim ve Tatyay (Yandı Canım Tende Ey Ruh-i Revanım Bir Su Ver) eserlerini okur. Tamburi Cemil Bey ve Sarısözen Seven'e, Ankara'da kalmasını, sınavsız Ankara Radyosuna alabileceklerini, Türkiye'de bir yıldız olabileceğini söylerler. Ancak babasının işleri nedeniyle bu teklifi geri çevirir ve Erzurum'a döner.

Hulusi Seven, halk müziği çalışmaları yanı sıra o yıllarda Erzurum "Bar"larında da yer almıştır. Gerek yurt içi gerekse yurt dışında birçok folklor festivallerine katılmış, Türk Milli Ekibi olarak katıldıkları 1949 yılında İtalya'da bir festivalde de Erzurum Bar Ekibi olarak dünya birinciliği almışlardır.

Halk Evlerinin kapanması ile buralarda yürütülen kültürel faaliyetlerin devamı niteliğinde yeni oluşumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu oluşumlardan biri de 1954 yılında Erzurum'da kurulan "Erzurum Halk Oyunları ve Halk Türküleri Turizm Derneği"dir (Şengül, 2010:258).

Yurt içinde ve yurt dışında birçok faaliyetleri olan Erzurum Halk Oyunları ve Halk Türküleri Turizm Derneği, uzun yıllar Türk Kültürüne yapmış olduğu katkıların yanı sıra, Erzurum yöresine ait kültürün de geçmişten geleceğe aktarımını sağlaması açısından büyük bir okul olma rolünü üstlenmiştir. Cumhuriyet sonrası Erzurum'un kültür tarihinde önemli bir şahsiyet olan Zeki BAŞAR, derneğin bu rolünü şöyle ifade eder:

“Kabilyetli gençlerin toplandığı dernek, Erzurum’da devletin üzerinde duramadığı tiyatro ve konservatuvar boşluğunu da bir ölçüde doldurmakta başarı göstermiştir. Diğer taraftan, geleceğimizin temel öğelerinden sayılan müzik ve oyunlarımızın aynı zamanda özellikleri saptanıp korunmuş, halk türkülerimizin derlemeleri sağlanmıştır. Bütün bunlara dayanılarak derneğin ‘türünün özüne’ veya ‘kendine özgü’ olduğu ve adeta bir okul kimliği kazandığını kabul etmiş oluyoruz” (Bulut,1984:1).

“Anayurdun folklor bakımından çok özel bir bölgesi de Erzurum ve dolaylarıdır” diyen Yönetken’in de (2006: 66) belirttiği gibi Erzurum, Türk Halk Müziği alanında önemli merkezlerden birisidir. 1955 yılında dernek çatısı altında Faruk Kaleli’nin önerisi ile Hulusi Seven yönetiminde Türk Halk Müziği korusu oluşturulmuştur.

Dernek çatısı altında gerek yurt içi gerekse yurt dışında birçok konser etkinliğine katılan koro, 1961 yılında kurulan TRT Erzurum Radyosunun halk müziği korosunu oluşturur ve Hulusi Seven de bu koronun şefi olarak çalışmalarını 1970’li yıllara kadar sürdürür. 1974 yılında İstanbul’a işleri nedeniyle göç eder ve Erzurum’daki müzik çalışmalarını noktalar.

Burada bizim de kısaca Seven ile ilgili ifade edeceğimiz şudur ki; kendisi Faruk Kaleli’nin Erzurum Halkevlerinde kurmuş olduğu halk müziği korosunu hocasının vasiyetiyle devralmış, Halk Oyunları Derneği ve TRT bünyesinde devam eden koroya şeflik yapmış önemli bir müzik adamıdır. Bütün bu çalışmaların ve katkıların yanında Hulusi Seven’in Türk halkına bıraktığı 7 plak önemli bir mirastır. Bunlardan ilk ikisi, 1948 yılında İstanbul’da Columbia Plak Şirketi tarafından çıkarılmıştır. Bu plaklarda “Huma Kuşu” ve “Yandı Canım Tende Ey Ruh-i Revanım Bir Su Ver” isimli eserler yer almaktadır. Diğer beş plak ise 1968 yılında Erzurum Halk Oyunları Halk Türküleri Derneği tarafından yapılmıştır. Bu plakların bir bar ezgileri bir yüzünde ise Hulusi Seven’in okuduğu türküler yer almaktadır. Bu beş plakta yer alan türküler, sırasıyla şunlardır: 1. Bir Melek Sima, 2. Oduncular, 3.Tatyan (Yandı Canım), 4. İki Bülbül Figan Eder Bir Güle, 5. Nezaket Vaktinde.

Ahmet Hulusi Seven’in Kaynak Kişi ve Derleyici Yönüyle Türk Halk Müziğine Kazandırdığı Türküler

Ahmet Hulusi Seven’in bir “kaynak kişi” ve “derleyici” olarak TRT Türk Halk Müziği repertuvarına kayıtlı; 13’ü kırık hava, 9’u ise uzun hava olmak üzere toplam 22 türküsü bulunmaktadır. Bunlar:

A. Kırık Havalalar

1. Al İşli Gey Al Eyle
2. Can Dedim Ki Can Diyesen (Getme Getme)
3. Çıktım Tandır Başına
4. Ela Gözlüm Ben Bu Elden Gidersem
5. Erzurum’un Dağında
6. Kavurma Koydum Tasa
7. Nezaket Vaktinde Servi Bülendim (Billur Piyale)
8. Oduncular Kısa Keser Odunu
9. Seher Vakti Sen Tarlaya Gidende (Süreyya)

10. Yandı Canım Tende Ey Ruh-i Revanım Bir Su Ver (Tatyan)

11. Yayığıımı Kurdum Düze

12. Yayla Suyu Yan Gider

13. Yüğü Yükladım Kediye

B. Uzun Havalar

1. Aşam Anam Bu Dağların Kurdu Var

2. Aşkın Ezeli Aşka İlham-ı Hüda'dır

3. Bala Sarhoş

4. Bir Melek Simadır Aklımı Alan

5. Bu Dağlar Kömürdendir

6. Huma Kuşu Yükseklerden Seslenir

7. İki Bülbül Figan Eder Bir Güle

8. Kara Gözler Sürmeli Kara Gözler

9. Kömür Gözlüm Ne Gezersin Bu Bağda

YÖRESİ
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
ENİS BEY

DERLEYEN
HULUSİ SEVEN

NOTAYA ALAN
CENGİZ ŞENGÜL
EREN LEHİMLER
OZAN GÜLÜM

HUMA KUŞU YÜKSEKLERDEN SESLENİR

Süresi : ♩ =65

Yav ri yav ri Huma kuşu yüksek lerdense le _____ nır a ğa... m yar koynun da

Bir çift su na... bes le _____ nır bes le _____ ni _____ r

Yav ri yav ri sen a ğ la ma kir pik le rin ıs la _____ nır A ğa... m ben a ğ lim ki

De li gö nü... l us la _____ nır us la _____ ni _____ r

Be _____ n a ğ lim ki _____ gü lüm e... y le ne... y le ne... y le ne y le... n

De li gö nü _____ l us la _____ nır

- 1-
- (Yavri yavri) Huma kuşu yükseklerden seslenir
(Oğul) Yar koynunda bir çift suna beslenir
(Yavri yavri) Sen ağlama kirpiklerin ıslanır
(Oğul) Ben ağlim ki belki deli gönül uslanır
- 2-
- (Yavri yavri) Sen bağ ol ki ben bahçende gül olım
(Oğul) Layıkmıdır yanım yanım kül olım
(Yavri yavri) Sen efendi ben kapında kul olım
(Oğul) Koy desinler bu da bunun kuludur

Huma Kuşu Yükseklerden Seslenir: Ahmet Hulusi Seven'in vermiş olduğu bilgilere göre:

Yöresi: Erzurum

Söz: Anonim

Müzik: Anonim

Kaynak Kişi: Enis Bey

Derleyen: Ahmet Hulusi Seven

Notaya Alan: Cengiz Şengül-Eren Lehimler-Ozan Güzlüm

Yöresi Erzurum, sözü ve müziği anonim olan bu eseri Ahmet Hulusi Seven, ilk duyduğu zamanı ve ortamı bizlere şu şekilde aktarmaktadır:

“Bu maya ne kadar değerli ise onun ilk sahiplerinden olan ve Ortaasya'dan göç ederek memleketimiz Erzurum'a gelip bir müddet kaldıktan sonra tekrar Kazakistan'a dönmüş olan Enis Beyefendi de bir o kadar mümtaz bir şahsiyettir. Enis Bey, 93 harbi nedeniyle memleketinden Erzurum'a göçüp yerleştikten sonra zaman içinde ticari ilişkileri sebebiyle babam Hacı İbrahim Ethem Efendi ile dostlukları gelişmiş olup karşılıklı ev ziyaretlerine ve sohbetlerine başlamışlardır.

O dönemde Erzurum’da musikiyi seven ailelerin evlerinde toplanılır, sazında ve sözünde iyi olan kişiler musikin her türünde; gerek tasavvuf gerek sanat musikisi gerekse halk musikisinden doyumsuz meşkler yapılırdı. İşte bu meşk akşamlarından birinde bizim evde toplanılmıştı. Enis Bey’de misafirimizdi ve musiki ortamında çok duygulanıp birden “Yavru yavru huma kuşu yükseklerden seslenir” sözleriyle başlayan o muhteşem “maya”yı (uzun hava türü) okumaya başlamış ve mecliste bulunan herkes ilk kez duymuş oldukları bu doyumsuz melodiyi son kelimesine kadar nefessiz bir şekilde huşu ile dinlemiştik.

Ben daha küçük bir ilkokul talebesi olmama rağmen bu uzun havadan çok etkilenmişim ve bütün o gece ile sonraki günler boyunca kulaklarımda hep bu ezgi çınlamıştı.

Rahmetli babam benim sesimin de güzel olduğunu söyler ve henüz 9-10 yaşlarında iken gerek evlerdeki meşklerde gerekse camilerde ilahiler ve mevlitlere iştirak etmemi isterdi. Cami cemaati olsun, ev meclislerindeki büyüklerim olsun babam gibi sesimin çok güzel olduğunu ve mutlaka bunu değerlendirmem gerektiğini söylerlerdi. Bu kişilerden biriside mahalle camimizin imamı Hacı Hafız Hamit Efendi idi. Hocamız Hamit Efendi sedamın çok güçlü olduğunu ve iyice terbiye edilmesi için beni Erzurum Halkevi koro hocası Faruk Kaleli hocamıza göndererek tarzımın, tavrımın oluşması ve musiki ufkumun açılmasına öncülük etmiştir. Zaman içinde ev meşklerimiz devam ederken bir akşam yine bizim evdeki bir meşk esnasında Enis Bey bana dönüp: “Hulusi evladım bu akşam o güzel sesinle Huma Kuşu’nu birde sen oku bakalım” dedi. Ben önce çekindim: “Nasıl olur efendim” deyince beni cesaretlendirerek okumamı ısrarla istedi. Dünyalar benim olmuştu, hayatımda belki de en sevdiğim ezgiyi büyüklerimin meclisinde okumak nasip olmuştu bana. O heyecan ve istekle söylemeye başladım. Adeta kendimden geçmiş, hiç kimseyi görmüyor, duymuyordum, hatta kendi sesimi bile. Bu duygularla okumamı bitirdiğimde, önce bana çok uzun gelen bir sessizlik ve ardından bütün büyüklerimin hareketli alkışları ve itilaf dolu sözlerine mazhar oldum. Enis Bey sarılarak alnımdan öptü ve: “Huma kuşunu bundan böyle Hulusi’den başka bende dâhil olmak kaydıyla kimse okumayacak, zaten istese de bu güzellikte kimse okuyamaz” diyerek bir anlamda bu türküyü Erzurum’da ilk okuyan kişi olmanın vermiş olduğu bir hakla isteğini ilettili. Sonraki yıllarda Erzurum Halkevi korosu çalışmalarında ve konserlerinde hocam Faruk Kaleli beyefendi sürekli olarak bu eşsiz uzun havayı bana okuttu. İşte böylece “Huma Kuşu” bütün memleketimizde dilden dile, gönülden gönüle gittikçe büyüyen ve ölümsüzleşen bir eser haline geldi” (Şengül, 2014:86).

Hulusi Seven’in vermiş olduğu bilgiler ile Cengiz Alyılmaz’ın 2000 yılında “Huma Kuşu”nun ismi ve şekli üzerine yapmış olduğu çalışmanın, eserin ismi ve aktarımı konusunda Orta Asya’dan Anadolu’ya uzanan kültür serüvenini bizlere özetlemektedir.

“Bilge kişi / kişiler tarafından hazırlandığı anlaşılan Özbekistan Cumhuriyeti Devlet Arması’nda hüma kuşu tasvirine yer verilmesi, son derece anlamlı ve ilgi çekicidir. Zira hem İslamiyet öncesinde hem de İslamî dönemde Türk boyları arasında **umay (kumay ~ humay ~ huma ~ hüma) kuşunun** iyiliğın, güzelliğın, dostluğın, barışın, cömertliğın, cesaretin, gücün, kudretin, egemenliğın, bahtın, devletin, mutluluğın, huzurun kimi zaman aracı, kimi zaman da kaynağı olduğuna inanılmıştır. Bu sebeple hüma kuşu, Türk kültür ve medeniyetinin sözlü ve yazılı kaynaklarında, sanat eserlerinde çok kullanılan tasvirlerden / motiflerden biri olmuştur.

Bir çok yönüyle Umay’ı hatırlatan; türü, şekli, özellikleri hakkında bugün de farklı görüşler ileri sürülen ancak Türk boyları arasında yüce değerlerin aracı, kaynağı olarak kabul edilen

hüma kuşu, kanaatimizce Köl Tigin'e ait (731) olduğu kuvvetle muhtemel heykel başında da "ongun" olarak kullanılmıştır” (Alyılmaz, 2000:12-15).

Resim 1: Özbekistan Cumhuriyeti'nin Devlet Arması

Resim 2: Köl Tigin'e Ait Heykel Başı

YÖRESİ
ERZURUM

KAYNAK KİŞİ
ENİS BEY

Süresi : ♩ = 65

İKİ BÜLBÜL FİGAN EDER BİR GÜLE

DERLEYEN
HULUSİ SEVEN

NOTAYA ALAN
CENGİZ ŞENGÜL
EREN LEHİMLER
OZAN GÜLÜM

Of o f of İ ki bül bül fi gan e der bir gü le
bir gü le
A ğam Re va mı dır gü lüm am ma n
ben a ğ laya m el gü le (Saz.....)
yav ru yav ru ya del le ri do kun ma sı n o gü le
gi de m ge le m be n gü lü mü ko k la ya m
a ğa m gi de m ge le m ben gü lü mü ko k la yam

-1-
(of of) İki bülbül figan eder bir güle bir güle
(ağam) Reva mıdır gülüm amman ben ağlayam el güle
(yavru yavru) Yad elleri dokunmasın o güle
(ağam) Gidem gelem ben gülümü koklayam
Gidem gelem ben gülümü koklayam

-2-
(of of) Bülbül hara ben yarime ağlarım ağlarım
(ağam) Aşk ateşiyle gülüm amman dertli sinem dağlarım
(yavru yavru) Görenler sorsa nedir figanın
(ağam) Bülbül gibi ben de güle ağlarım
Bülbül hara ben yarime ağlarım

İki Bülbül Figan Eder Bir Güle: Ahmet Hulusi Seven'in vermiş olduğu bilgilere göre:

Yöresi: Erzurum

Söz: Anonim

Müzik: Anonim

Kaynak Kişi: Enis Bey

Derleyen: Ahmet Hulusi Seven

Notaya Alan: Cengiz Şengül-Eren Lehimler-Ozan Güzlüm

Yöresi Erzurum, sözü ve müziği anonim olan bu eseri Ahmet Hulusi Seven, 1935'li yıllarda "Huma Kuşu" isimli uzun havanın da kaynak kişisi olan Kazakistan Türklerinden Enis Bey'den duyduğunu bildirmiştir.

1968 yılında Erzurum Halk Oyunları Halk Türküleri Derneği tarafından yapılmış olan plakta bu eseri Hulusi Seven seslendirmiş, Suat Işıklı ise klarneti ile eşlik etmiştir (Şengül, 2014:89).

Sonuç

Geleneksel Türk Halk Müziği, Türk milletinin kendine özgü çalış ve söyleyiş tarzı olan, tarih boyunca her dönemde duygu ve düşüncelerini yansıttığı bir halk sanatıdır. “Türküler, Türk halkının dünya görüşünü, inancını, hayat ve ahlak anlayışını özetler.” (Yılar: 2006,68) Konuları, daha çok sosyal ve kişisel olaylara dayanır. Sevgi, aşk, keder, gurbetlik, ölüm, ayrılık, düğün, kahramanlık gibi duyguları içerir. Geleneksel Türk Halk Müziği müzikal form açısından üçe ayrılır:

- 1.Ritimli ezgiler,
 - a.Ritimli vokal ezgiler (Kırık Havalar),
 - b.Ritimli enstrümantal ezgiler (Saz Eserleri),
- 2.Serbest ritimli ezgiler,
 - a. Serbest ritimli vokal ezgiler (Uzun Havalar),
 - b. Serbest ritimli enstrümantal ezgiler (Açışlar-Taksimler),
- 3.Karma (Ritimli-Serbest Ritimli) ezgiler.

Geleneksel Türk Halk Müziği'nin serbest ritimli vokal ezgilerin (uzun hava) adları konusunda ayrıntılı ve kesinlik taşıyan incelemeler ne yazık ki yapılmamıştır. Ezgilerine, söyleniş biçimlerine, konularına, söylendiği yere, aşiret (oymak) adlarına göre ve söyleyen âşıkların adına vb. göre değişik isimler aldıklarını biliyoruz. Bilinen isimler şunlardır: Bozlak, Hoyrat, Maya, Divan, Koşma, Kayabaşı, Garip, Gurbet Havası, Barak Havası, Kerem, Müstezat, Türkmeni, İbrahimi, Kalenderi, Derbeder, Elezber, Kürdi, Tecnis vb. (Kaynar: 1996,106) Uzun havaların, Türk müzik kültürü içerisinde çok önemli bir yeri vardır. Ritimli vokal ezgiler her türlü duygu ve düşünceyi anlatmasına rağmen, uzun havalar genelde acı, hüzn, keder, tarihsel süreç içerisindeki savaşlar, doğal afetler vb. olayları, konusu içerisinde işleme nedeniyle adeta birer tarihi belge gibidirler. Bu yönüyle tarihimizi anlamada ve gelecek kuşaklara aktarımında önemli bir role sahiptir (Şengül, 2007:928).

Yukarıda yer alan “Huma Kuşu Yükseklerden Seslenir” ve “İki Bülbül Figan Eder Bir Güle” isimli türküler uzun hava formu içerisinde yer alan “Maya” şeklindedir.

Maya, Orta Asya Türk Müziğinde (Özgül, Turhan, Dökmetaş, 1996:45) yaygın bir uzun hava şeklidir. Erzurum, Erzincan, Sivas ve Elazığ'da bu uzun havalara benzer örneklerde vardır. Bu eserlere ait varyantların isimleri şu şekildedir:

- Akşam olur gölge düşer gayaya (Ezgi ve makam benzerliği ile) / Sivas
- Akşam olur güneş gider ay gelir (Maya) / Sivas-Divriğ
- Bir gül için bülbül giymiş karalar (Ezgi ve makam benzerliği ile) / Erzincan
- O yar gitti kavuşamam göçüne / Erzincan
- Bir karakaş bir kar göz sende var (Ezgi ve makam benzerliği ile) / Elazığ
- Humar gözlüm bakışından doyamam (Ezgi ve makam benzerliği ile) / Elazığ

Hulusi Seven'den derlenen diğer uzun havalarda bu forma yakın eserlerdir. Dolayısıyla Seven'in, “Huma Kuşu Yükseklerden Seslenir” ve “İki Bülbül Figan Eder Bir Güle” isimli eserleri Kazakistanlı işadama Enis Bey'den duyduğunu ifade etmesi, bu eserlerin köken olarak

Kazakistan'dan mı Türkiye'ye geldiğini veya bir Kazakistanlının Erzurum'da duyduğu bir melodiye kulak aşinalığı nedeniyle hemen öğrenip söyleyebilmesi ortak kültürün bir sonucudur. Bu bağlamda, ipek yolu üzerinde yer alan ülkelerin müziklerinin araştırılıp, ortak melodi ve ritim konularının incelenmesi Türk Müzik Kültürü açısından da önemli bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alyılmaz, C. (2000). Özbekistan Cumhuriyeti'nin Devlet Armasındaki Hüma Kuşu Tasviri, *Orkun Dergisi*, S. 23, Ocak 2000, İstanbul, 12-15.

Bulut, Sebahattin. (1984) “*Kuşaktan Kuşağa Erzurum Folkloru*”, Ankara, Emekli Ofset.

Kaynar, Ümit (1996), *Türk Halk Kültürü ve Halk Müziği*, İstanbul: Bostancı Yay, s.106.

Özgül, M., Turhan, S., Dökmetaş, K. (1996) “*Notalarıyla Uzun Havalarımız*”, Ankara, Cem Veb Ofset.

Şengül, C. (2007). “*Kültürün Yaygınlaşmasında Müziğin Yeri ve Önemi*”, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, 25-27 Nisan 2007 Erzurum, Bildiriler-2, Erzurum 2009, Mega Ofset Matbaacılık, s. 927-934.

Şengül, C. (2010)“*Türk Kültürüne Hizmet Eden Erzurum Halk Oyunları ve Halk Türküleri Turizm Derneği'nin Dünü ve Bugünü*” Ekev Akademi Dergisi, Sayı 43, Yıl:14, Bahar, Erzurum.

Şengül, C. (2014)“*Erzurumlu Ahmet Hulusi Seven*”, Ankara, Pegem Akademi.

Yılar, Ö. (2006), *Halk Bilimi ve Eğitimi*, Ankara: Pegem A, s.68.

Yönetken, HB.(2006) “*Derleme Notları*”, Ankara, Sun Yayınevi.

Field : Music Studies

Type : Review Article

Received: 15.02.2016 - *Accepted*: 13.05.2016

Müzik Sanatında Kültürel Etkileşim ve Gelenek (Erzurum İli Örneği)¹

Ahmet Mutlu TERZİOĞLU

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Müzik Öğretmenliği Bölümü, Ağrı/TÜRKİYE

E-posta: amterzioglu@agri.edu.tr

Öz

Müzik sanatında kültürel etkileşimin, onu oluşturan unsurlar açısından incelendiğinde (dil, din, tarih, edebiyat) oldukça geniş yelpazesi olan bir konu başlığı olduğu görülmektedir. Dünya kültürlerinin ve müziklerinin birbirleriyle olan bağlantılarını, ilişkilerini incelemek için detaylı bir çalışma gerekmektedir. Ülkemiz coğrafyasının genel itibari ile sosyolojik yapısını incelediğimizde, halk bilimi (folklor)'nin tarihçesinin 8. Yüzyılda, Orta Asya sahasına kadar ulaştığını görebiliriz. Türkiye'nin kültürel yapısı, Türk tarihinin derinliklerinden gelen çok zengin ve çeşitli kültürlerin birikiminden oluşmuştur. Türkiye, coğrafi konumu gereği doğu, batı, Ortadoğu, Akdeniz, İslam kültürü gibi farklı kültürlerin merkezindedir. Toplumun tamamında ya da tamamına yakın bir kısmı tarafından benimsenmiş, geniş kitlelere aynı duyguyu yaşatan, aynı hissiyatı veren olaylar ve olgular, toplumun sosyal ve ekonomik giriftlerinde belli bir yayılma süreci sonunda ortaya çıkmıştır. Kültür bir toplumun bağımsızlık sistemine benzetilebilir. Manevi sağlığına zararlı olan etkilerden toplumu korur ve sadece o topluma has olan kültürel değerlerini bir model şekline getirerek sabitleştirir. Bir toplumun kendi gelenek ve göreneğe bağlılık derecesi başka kültürlerle olan etkileşimin sonucunda ortaya çıkar. Doğusunda Ağrı, Iğdır; Batısında Erzincan, kuzeyinde Artvin, Rize; Güneyinde de Muş illerine sınırları bulunan Erzurum, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin dördüncü büyük vilayettir. Konumu itibariyle de tarihte hem ipek yolu güzergâhında ticari faaliyetlerin yoğun olarak sürdürüldüğü bir ticaret merkezi olması, hem de İran, Azerbaycan ve Nahcivan'a yakın olması münasebeti ile kültürel öğelerin taşınması, geliştirilmesi ve kalıcı olarak varlığını sürdürmesi hususunda önemli bir ilimizdir. Bu çalışmada, Erzurum kültürünün yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında emeği geçmiş ve âşıklık geleneğinin başlıca temsilcileri olmuş âşıklarımızı, bu âşıklarımızın ürettikleri eserler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, kültür, gelenek, aşık

¹ This article was presented in the 5th International Science, Culture and Sport Conference, which was held in Kazakhstan from 13th to the 15th of April, 2016.

Cultural Interaction and Tradition in Art Music (Erzurum City Sample)

Abstract

On analyzing art music in terms of the elements (language, religion, history, literature) that form it, it is seen that it is a wide range of subject matter. A detailed study is needed to study the connections of world cultures and music with each other. When analyzing the sociological structure of our country's geography in general, we can see that the history of folklore reached out Central Asia in 8th century. The cultural structure of Turkey has been formed with the accumulation of various and rich cultures. Turkey, because of its geographical location, is in the center of different cultures such as east, west, Middle East, Mediterranean and Islamic cultures. The events and facts that are adopted by all of the society or almost all of the society, make large masses feel the same feelings, have occurred as a result of a specific expansion process in the social and economic structure. Culture can be considered as the immune system of a society. It protects the society from the effects which are hazardous to its spiritual health and it sets its unique cultural values by forming them as a model. The commitment level of a society to its own traditions occurs as a result of its interaction with other cultures. Erzurum, with its borders to Ağrı, Iğdır in the east, Erzincan in the west, Artvin, Rize in the north, Muş in the south, is the fourth big city of Turkey in terms of its surface area. Erzurum is one of our important cities in terms of its location on transmission, development and maintaining cultural elements as it has been a trade center in which trade activities have been maintained on Silk Road route and it is close to İran, Azerbaijan, Nakhichevan. Minstrels, who have been the primary representatives of minstrelsy tradition and who have hand in keeping Erzurum culture alive and transmitting it to the next generations, and their works have been stated.

Keywords: Erzurum, culture, tradition, minstrel

Giriş

Müzik sanatında kültürel etkileşimin, onu oluşturan unsurlar açısından incelendiğinde (dil, din, tarih, edebiyat) oldukça geniş yelpazesi olan bir konu başlığı olduğu görülmektedir. Dünya kültürlerinin ve müziklerinin birbirleriyle olan bağlantılarını, ilişkilerini incelemek için detaylı bir çalışma gerekmektedir. Bu çalışma yapılırken zaman ve madde unsurları göz önünde bulundurularak konu başlığının çalışılması gerektiği saha lokalize edilmiş, alan çalışması olarak yapılması uygun görülmüştür.

Ülkemiz coğrafyasının genel itibari ile sosyolojik yapısını incelediğimizde, halk bilimi (folklor)' nin tarihçesinin 8. Yüzyılda, Orta Asya sahasına kadar ulaştığını görebiliriz. Bu zaman süresince ve daha öncesinde yaşanan savaşlar ve sonuç olarak doğurduğu göç olayları, ülkeler arası ticari faaliyetler, iklim etkisi (karasallık, kuraklık, soğuk hava), toplumlar arası kültürel etkileşimin ve yayılmanın temel faktörleri arasında gösterilebilir.

Türkiye'nin kültürel yapısı, Türk tarihinin derinliklerinden gelen çok zengin ve çeşitli kültürlerin birikiminden oluşmuştur. Türkiye, coğrafi konumu gereği doğu, batı, Ortadoğu, Akdeniz, İslam kültürü gibi farklı kültürlerin merkezindedir. Dünyanın en eski yerleşim bölgelerinden biri olan Anadolu, binlerce yıllık geçmişi ve tarihinde var olan birçok farklı kültürün etkisiyle ender görülen kültürel zenginliğe sahiptir. Bu öylesine bir zenginliktir ki birbirine çok yakın yerleşim bölgelerinde bile bu zenginliğin yarattığı kültürel farklılıkları görebiliriz (Şengül, 2007:3).

Bu kültürel farklılıklar Anadolu'nun her yöresinde giyim, kuşam, anane, yemek, sanat, alanlarında kendini göstermiş, Anadolu'yu kültür mozaığı haline getirmiştir. Tüm bu folklorik yapının ardında kuşkusuz binlerce yıldır süregelen bir birikim vardır. Toplumların yakın komşularıyla yaptıkları kültür alışverişlerinin o toplumun kültürlenme sürecindeki etkisi büyüktür.

Kültür

Aslında Latince kökenli “*Cultus*” kelimesinden gelen ve Fransızca “*Culture*” olarak gelişen bu kelime birçok dillerde olduğu gibi bizimde dilimize “*Kültür*” olarak girmiştir (Emnalar, 1998:645).

Tarihin derinliklerinden süzülüp gelen, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerlere kültür denir (Yardımcı, 2013:7).

Kültür bir milletin dil, din ve yaşayış tarzındaki bütünlüktür. Kültür kavramı Türk edebiyatının devirlere ayrılmasında önemli bir ölçüt olarak göz önüne alınmalıdır (Güzel ve Torun, 2003:44).

Kültürler varlıklarını ve özelliklerini içinde buldukları yeni şartlara göre sürdürürler. Kültürün çeşitli unsurları değişik kültürlerde ortaya çıkarak yayılmaktadır. Bu durumda kültürün kesin sınırlarını çizmek, belli bir coğrafi sınır içine yerleştirmek mümkün değildir (Tavkul, 2009:119).

Kültürün en önemli özelliklerinden birisi de onun sınırlarındaki belirsizliktir. Siyasi ya da coğrafi açıdan sınırları kesin olarak çizilemeyen toplumlar birbirleri ile devamlı bir temas halindedir ve birbirlerini etkilemektedir (Tavkul, 2009:119).

Farklı kültürlerin bu karşılıklı ilişkisi karşımıza kültürleşme kavramını çıkarmaktadır. Kültürleşme ile geniş hatlarıyla, kültür açısından göze çarpar derecede farklılık gösteren iki

topluluğun birbirleriyle uzun süreli ve sıkı temas halinde yaşamaları sonucu meydana gelen kültür değişimleri kastedilir (Tavkul, 2009:119).

Bütün toplumların kültürleri çeşitli kaynaklardan beslenen unsurları ihtiva ederler. Bunlar o toplumun tarihi geçmişinden kalan kültürel mirası, son yenilikler ve iktibaslar ve toplumun yeni şartlara gösterdiği adaptasyondur. Bunların hepsi grup tecrübesi içinde ya denenmiştir ya da denenme süreci içindedir (Murdock, 1965:149).

Her kültür, sahipleri olan toplumların göçler sonucunda yayılıp ve geniş bir alanda varlık göstermekle beraber o kültürü yeni benimseyen toplumun etik kurallarına bağlı değişikliklere uğratılmadan kabul edilmezler.

Kültür doğuştan başlayarak bilinçli ya da bilinçsiz edindiğimiz, içimize sindirdiğimiz, özümlediğimiz bilgilerin tümüdür. Bu bilgiler dış dünyaya davranışlarımızda, yaptığımız araç gereçle yansır. Bu bilgiler ışığında karşımızdaki insanların davranışlarını yorumlar, yorumladıktan sonrada ona göre bir davranış şekli oluştururuz (Erdener'den akt. Kaplan, 2013:22).

Toplumun tamamında ya da tamamına yakın bir kısmı tarafından benimsenmiş, geniş kitlelere aynı duyguyu yaşatan, aynı hissiyatı veren olaylar ve olgular, toplumun sosyal ve ekonomik giriftlerinde belli bir yayılma süreci sonunda ortaya çıkmıştır.

Yayılma (difüzyon) sürecinde her insan temas kurduğu yabancı kültürün özelliklerini seçerek kabul veya reddeder (Hoebel, 1958:83).

Kültür iki bölümden oluşmaktadır. Birincisi toplumun hiyerarşik sistemde yer almasını sağlayan, toplum içerisinde belirli bir konuma sahip olmasına sebep olan üst kültür, diğer ise egemen kültürün dışında kalan, geniş kitlelerce benimsenmiş, örfün, âdetin ve ananenin, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması için yaratılan ve halkın içerisinde varlığını geliştirerek sürdüren halk kültürüdür. Halk kültürünün sanatla ilintili olan bölümü halk edebiyatıdır.

Bir zamanlar her kültürün belirli bir ırkla bağlantısı olduğu düşünülürdü. Bugün böyle olmadığını biliyoruz. Kültür ve ırk birbirinden bütünüyle bağımsızdır. Bir insan kendini ırksal açıdan belirleyen bir takım fiziksel özelliklerle doğar, ama bir kültürle doğmaz (Emnalar, 1998:646).

Halk edebiyatı yüzyıllardan beri halkın duyuş ve düşünüş tarzının bir ifadesi olarak anonim bir özellik içinde genellikle sözlü bir gelenekte yaşayıp gelen edebiyat ürünlerinin genel adıdır. Toplumun malı haline gelmiş eserler, geniş zaman akımı içinde gelip geçmiş insanların maddi ve manevi varlıklarının üzerinde oluştukları gibi geniş coğrafi alanların özelliklerinden de izler taşırlar. Bu nedenle Türk halk edebiyatı ürünleri bizden önceki nesillerin duyuş ve düşüncelerin dayanan bir anlayışa sahiptir (Yardımcı, 2013:7).

Halk edebiyatının tüm formlarında olduğu gibi, türkü formu da geleneksel yöntemlerle, âşıklık geleneğinde olduğu gibi usta-çırak ilişkisi doğrultusunda gelecek nesillere aktarılmaya çalışılmış ve bu yöntemle kısmen başarılı olunmuştur. Saz çalıp ve söyleyen aşğın anlattığı hikâyeler ve köy odalarında yapılan nazireler doğrultusunda türküler ve hikâyeleri aktarılmıştır. Bu aktarım esnasında hiçbir sanatsal ve estetik kaygı güdülmemiş olduğundan, irticalen kurulan cümleler, yerel ağızla bezetilmiştir. Teknolojik şartların yetersizliği ve donanım eksikliğinden dolayı bu türkülerin birçoğu kayıt altına alınamamış ve unutulmaya yüz tutmuştur. Kulaktan kulağa ve usta-çırak ilişkisi ile icra edilen türkülerini kayıt altına almak

için, yörenin kültürünü bilen ve o yörede yaşayan kaynak kişi veya kişiler vasıtasıyla, amatör veya profesyonel derlemeciler tarafından derlenme zorunluluğu doğmuştur.

Bir yörenin kültürünü oluşturan tüm folklorik öğelerinin özelinde, halk edebiyatı ürünlerinin gelecek nesillere aktarılması ve farklı toplumlarla paylaşılması, paylaşılan toplumları olumlu yönde etkilemesi yahut etkilenmesi adına “derleme” ehemmiyet taşıyan edebi bir çalışmadır.

Kültürel Etkileşim

Tarih boyunca aynı topraklar içerisinde huzur ve barış içinde yaşamış olan etnik kökenlerin kültürlerinin birbirinden etkilenmesi “*kültürlenme*” sürecinin bir sonucudur.

Ülkemiz coğrafyasının etkileşim sürecinde, komşu toplumların kültürel özellikleriyle benzerlik göstermesinde, bulunduğu jeopolitik konumun büyük bir önemi vardır. Toplumun yaşadığı coğrafi bölge içinde veya dışında kurmuş olduğu her boyut ve konudaki ilişkileri bu etkileşimi desteklemektedir. Kültürel etkinin neticesinde sosyolojik değişme meydana gelir. Sosyolojik değişme kavramı, birincisi kültürel değişme, diğeri toplumsal değişme olarak iki boyutta ele alınabilir.

Kültürel değişme, kültürü oluşturan değişkenlerin yapılarında ve işleyişlerindeki değişmedir (Günay, 2011:197).

Toplumsal değişme herhangi bir toplumsal sistemde oluşmuş ya da oluşmakta olan değişikliklerdir. Toplumsal yapıda, bu yapı içindeki işleyişlerde, toplumsal kuruluşlar arasındaki etkileşimlerde oluşan olumlu ya da olumsuz değişimlerdir. Değişim sonuçta toplumsal sistemi etkileyeceğinden kısaca “toplumsal sistemdeki değişimler” olarak özetlenebilir (Günay, 2011:196).

Kültür bir toplumun bağımsızlık sistemine benzetilebilir. Manevi sağlığa zararlı olan etkilerden toplumu korur ve sadece o topluma has olan kültürel değerlerini bir model şekline getirerek sabitleştirir. Bir toplumun kendi gelenek ve göreneğe bağlılık derecesi başka kültürlerle olan etkileşimin sonucunda ortaya çıkar.

Kimi toplumlar diğer kültürlerle olan etkileşime açık, kimi kapalı olur. Kimi toplumlar ise başka kültürün etkisinde kalıp onu benimsemek için kendi kültürel modellerinden vazgeçebilirler. Bu durum bazen gönüllü bir eğilim olarak değerlendirilebilir. Fakat hiç bir toplumun başka bir kültürün içine sinmesi adına kendi örf adetlerinden, konuştuğu dilinden, ürettiği kültürel modellerinden tamamen gönüllü olarak vazgeçmesi olanaksız gibi gözükmektedir. Burada toplumun kendi kültürünü geleneksel kavramları çerçevesinde geliştirilmesi dış kültürlerin olumsuz etkilerinden koruma görevini yapar.

Anadolu’muz tarihsel olarak çok çeşitli kültürlerin etkisinde kalmış bir kültür hazinesidir. Bugünkü iller şüphesiz bu kültürün içerisinde yer alan ayrı parçalardır (Tezcan, 1987:275).

Türkiye hızlı bir kültürel değişim ve gelişim süreci yaşamaktadır. Halk kültürü ürünleri kültürel yapımızın, yaşama biçimimizin en iyi tanıkları ve taşıyıcılarıdır. Anadolu kültürünün çeşitliliği halk kültürü ürünlerine büyük bir zenginlik sağlamıştır.

Çağımızda halk kültürü ürün ve yapıtlarının geniş bir yelpazeye yayılması ve toplumun beğenisine sunulması veya yeniden anımsatılmasında kitle iletişim araçlarının önemli bir etkisi vardır. Teknolojinin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan icatlar, kültür taşıyıcılarının (âşık, ozan, şair, türkü yakıcı, meddah, orta oyuncu vb.) yerine geçerek geleneklerin kısıtlı bir

çerçevede sıkışıp kalmasının önüne geçerek yayılmasını sağlamıştır. Bu olgular geleneksel kültürü de etkilemiştir.

Gelenek

Uzun zaman birlikte yaşamış, farklı kültürlere tabi olan toplumların birbirlerinden etkilenme süreçlerinde edindikleri, bir saygınlık kazandırdıkları ve yaşamlarının bir parçası haline getirdikleri davranışların gelecek kuşaklara aktarılması ve devam ettirilmesi ritüeline gelenek ismi verilmektedir.

Gelenekler, insanoğlunun geçmişten gelen, kuşaktan kuşağa aktarılan tecrübelerinin ve değerlerinin ürünüdür. Bununla birlikte, yaşam koşullarının bir gereği olarak, içinde bulunulan şartlara uyum sağlanırken geleneklerin de bu yaşam koşullarına uydurulması aslında geleneğin bir geleneği olmuştur. Bunu zaman zaman yozlaşma olarak görebilirken, zaman zaman da bir gereklilik olarak görmek mümkündür (Türkmen, 2010:56).

Gelenek üç bağlamda ele alınabilir. İlki geçmiş yaşam biçimlerinin içinde yaşanan ana taşıdıkları maddi ve manevi değerler bütünüdür. Bu sosyolojik anlamda en fazla rağbet gören izahıdır. Beşeri düzlemde toplumu tüm dinamikleri ile inşa eden güçtür (Vikipedi, 2015).

İkincisi, geleneğin özünü teşkil ettiği ifade edilen kutsalla olan ilişkiden dolayı geleneğin zengin ve kutsal değerler içeren köklü yanısıdır ki, bu anlamda gelenek ilkinden farklı olarak hem fenomenolojik hem de ilahi bir yön taşır. Bu sosyolojik ve beşeri anlamından çok daha farklıdır (Vikipedi, 2015).

Üçüncüsü ise geleneğin postmodernist yaklaşımlarla ele alınmasından kaynaklanan aletsel, işlevsel yani kullanıma açık madde yönüdür. Bu anlamıyla gelenek bir anlamlar birikimidir. Kendisinden her bakımdan yararlanmaya açık bir hinterlandtır. bahsettiğimiz yönü geleneğin dışsal-formel yönüdür ki sanat ve edebiyata tesir eden bir başka yön de budur (Vikipedi, 2015).

Gelenek, bir toplumunun geneli tarafından benimsenmiş, kabul edilmiş ve devam ettirilen hareket veya olgular bütünü olabileceği gibi (Ör: Türkiye’ de büyüklerin elini öpmek), sadece belli bir yöre, kesim veya topluluk tarafından da tam manası ile kabul edilmiş ya da benimsenmiş olabilir.

Evrenini Erzurum yöresinin oluşturduğu bu çalışmamızda, Erzurum’ da yaşayan halkın zaman içerisinde gelişen ve kabul edilen ananevi unsurlar özelinde ‘müzik’ başlığı incelenmeye çalışılmıştır.

Erzurum

Doğu Anadolu’nun en büyük şehri olan Erzurum’un tarihinin M.Ö. 4900 yılına dayandığı tahmin edilmektedir. Süreç içerisinde farklı kültürlere ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Erzurum, günümüzdeki ismini alana kadar birkaç farklı isimle adlandırılmıştır.

Doğusunda Ağrı, Iğdır; Batısında Erzincan, kuzeyinde Artvin, Rize; Güneyinde de Muş illerine sınırları bulunan Erzurum, yüzölçümü bakımından Türkiye’nin dördüncü büyük vilayettir.

Konumu itibarıyla tarihte hem ipek yolu güzergâhında ticari faaliyetlerin yoğun olarak sürdürüldüğü bir ticaret merkezi olması, hem de İran, Azerbaycan ve Nahcivan’a yakın

olması münasebeti ile kültürel öğelerin taşınması, geliştirilmesi ve kalıcı olarak varlığını sürdürmesi hususunda önemli bir ilimizdir.

Erzurum yöresinde, kültürel etkileşimlerin yoğun olarak hissedildiği konu başlıklarından biri olan "müzik" alanında da, yukarıda bahsettiğimiz jeopolitik özelliklerinden ötürü etkileşim olmuş, bu etkileşim; yörenin sahip olduğu türkülerde ritmik ve melodik özellik olarak kendini göstermiştir. Örneğin; Azeri Halk Müziğinde karşımıza çıkan 12/8'lik ritim kalıbı ve segâh makamı, Erzurum yöresi türkülerinde de bariz bir şekilde hissedilmektedir.

Erzurum yöresinde müzik kültürü kuşaktan kuşağa aktarılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu aktarımda edebiyatımızın ve kültürümüzün yegâne temsilcileri "âşıklar" ın büyük ölçüde etkisi söz konusudur.

Aşk bilindiği gibi insanlarda güçlü sevgi ve bağlılık duygusudur. Gerek bu yönüyle, gerekse sevgiliye bağlanma duyguları ile saz çalarak şiir söyleyen, çoğu diyar diyar dolaşan halk ozanlarına "âşık" denilmiştir (Sezen, 2007:340).

Âşıkların başlıca özelliği, eskilerin "irticalen" dedikleri yolla düşünüp vakit geçirmeden şiir söylemeleridir. Âşık kelimesinin genel anlamı yanında özel anlamı da vardır. Son yıllarda bu özel anlam yerine "halk ozanı" sözü kullanılmaktadır, önceleri 'saz şairi', 'halk şairi' deyimleri yaygındı (Boratav, 1973:21).

Âşık, Türk Halk Edebiyatında aşağı yukarı XVI. Asrın başlarından itibaren beliren bir sanatçı tipidir. Bu yönüyle eski destan geleneğini sürdürmek, başka bir yönüyle sevda şiiri söylemekle görevlendirilmiştir (Sezen, 2007:340).

Âşık kültürü, gelişen yüzyılın sanat akımları ve dinamikleri arasında yer almasa da, halk müziğimizin ve öz kültürümüzün aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Âşık edebiyatının tarihsel seyrine baktığımız zamanda gerek köylerde, gerek şehirlerde âşık edebiyatı temsilcilerinin yetiştiği görülmektedir.

Şehirlerde yaşayan âşıklar, çeşitli kültürel ortamların ve kurumların etkisinde kalmışlardır. Bu âşıkların bir kısmı, köklü bir öğrenim görmemekle birlikte medrese çevrelerinden uzak kalmamışlar, klasik edebiyata ve müziğe az çok aşina olmuşlardır. Şehir hayatının sunduğu varlıklı insanların konaklarındaki sohbetlerde bulunmuşlardır. Şehir hayatının sunduğu imkânlar ve kendi yetenekleri ölçüsünde bu kültürel ortamdan yararlanmışlardır.

Doğu Anadolu'nun Türk kültürü hayatında önemli bir yeri vardır. Kış mevsiminin uzun sürmesi, köy yollarının aylarca kapalı kalması, bu kültürün meydana gelmesinin başlıca amilidir. Bu şartlar kültürümüzün bir kanadının gelişmesini sağlamış, geçmişimizi geleceğe bağlayan köprünün temel taşlarından birini ortaya koymuştur (Sakaoğlu, 1982:6).

Kış gecelerinin en vazgeçilmez eğlencesi olan hikâyeye dinlemeyi, sazıyla takviye eden âşıklarımız, birçok kanallı ve eğlence programlı televizyonlara rağmen Doğu Anadolu Bölgesinde varlıklarını sürdürebilmektedir. Erzurum'da Kilisekapı semtindeki Âşıklar Kahvehanesinde, âşıklık geleneğini sürdürme gayreti devam etmektedir (Sezen,2007:342).

Bu toplumlar ve kültürler arası etkileşim sürecinde en önemli vazife âşık ve ozanlara düşmüştür. Erzurum kültürünün yetiştirdiği ve bu kültüre hizmet eden başlıca âşık ve ozanlarımız aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Erzurumlu aşıklar

Erzurumlu Emrah	18. Yüzyıl	Erzurum
Âşık Sümmani	1861-1915	Erzurum-Narman
Kami	1843-1911	Erzurum-Tivnik Köyü
Nihani	1889-1972	Erzurum-Şenkaya/Bardız
Noksani Baba	18. Yüzyıl	Erzurum
Ümmani Can	1919-1983	Erzurum- Tortum/Çamlıyamaç
Mevlüt İhsani	1928-2010	Erzurum-Şenkaya/Çermik
Âşık Mustafa Ruhani	1931-2007	Erzurum-Tortum/Aşağı Sivri
Âşık Yaşar Reyhani	1932-2006	Erzurum-Hasankale/Alvar
Âşık Fuat Çerkezoğlu	1950-	Erzurum-Narman/Toygarlı
Ali Rahmani	1942-1993	Erzurum
Sümmanoğlu	1937-	Erzurum-Narman/Samikale
Nusret Toruni	1945-	Erzurum-Narman/Samikale
Pasinli Gülhan	1946-	Erzurum- Hasankale/Yayladağ

Yukarıdaki tabloda Erzurum ilinde 18. ve 20. Yüzyıllar arası yaşamış ve yaşayan âşıkların isimleri ve yaşadıkları yerler belirtilmiştir. Bu âşıklardan, gerek sözlü halk edebiyatı alanında gerekse halk müziği repertuvarında en çok eser bırakan isimler Erzurumlu Emrah, Âşık Sümmani ve Âşık Reyhanidir.

Erzurumlu Emrah, 1799 yılında Erzurum'un Tanbura köyünde dünyaya gelmiştir. Anadolu'nun her yerinde sevilen ve eserleri hala dilden dile dolaşan Emrah, köşe bucak gezmiş, bu kültür ve birikimi Anadolu'nun her yerine taşımıştır.

1856 yılında Tokat'ın Niksar ilçesinde vefat eden Erzurumlu Emrah, sonradan mezar taşına yazılmış olan bir dörtlüğünde gurbet duygularını şöyle dile getiriyor (Sezen,2007:342):

*Gönül gurbet ele varma
Ya gelinir, ya gelinmez
Her güzele meyil verme
Ya sevilir, ya sevilmez*

Emrah bir koşmasında da şöyle diyor:

*Tutam yar elinden tutam
Çıkam dağlara dağlara
Olan bir yaralı bülbül
İnem bağlara bağlara*

*Birin bilir, binin bilmez
Bu dünya kimseye kalmaz
Yar ismini desem olmaz
Düşer dillere dillere*

*Emrah eder bu günümdür
Arşa çıkan tütünümdür
Yara gidecek günümdür
Düşem yollara yollara*

Erzurum'un Narman ilçesinin Samikale köyünde doğan Âşık Sümmani' de bir gurbet şairidir. Sevgi hasretiyle yollara düşerken buna bir de sıla hasreti eklenir. Ona göre gurbet “ayrılık” demektir. Sılada bıraktığı ana-baba, kardeş, bacı, yoldaş, oğul özlemine fırsat buldukça dile getirir. Gördüğü dağlar sıladaki dağları, yaşlı kadınlar annesini hatırlatır (Sezen,2007:344).

*Şu karşiki yüce dağlar
Acep bizim dağlar mo'la
Kara yaşlı benim anam
Oğul der de ağlar mo'la*

Sümmani aynı zamanda güzelliğe vurgun bir şairdir. Kendisine yüz vermeyen güzellere sitem etmekten de geri kalmaz.

El ele vermiş güzellere

Bir Tanrı selamın vermez misiniz?

Kimi sevap için Kâbe'ye varır

Kâbe kapınızda bilmez misiniz?

Karadır kaşınız yaydan nic olur

Bugün dünya yarın ahret nic olur

Bir gönül yapması yüz bin hac olur

Siz gönül yapmasın bilmez misiniz?

Sonuç

Müzik sanatı, bir toplumun kültürünün oluşmasında en önemli dinamiklerden birisidir. İnsanlık tarihinin ilk gününden itibaren doğada var olan ses unsurları ve süregelen zamanın getirdiği yerleşik hayat yapılanmasıyla beraber, müzik sanatı da belirli şekiller almaya başlamış, insanların sosyo-kültürel yaşamlarının bir parçası haline gelmiştir. Savaşların, iklim şartlarının, yeme-içme ve barınma ihtiyaçlarının doğurduğu sebep-sonuç ilişkisi dâhilinde toplumlar, yaşadıkları yerlerde sabit kalmamış, kalamamış ve göç etme zarureti içerisine girmişlerdir. Bundan ötürüdür ki, topluluklar göç ettikleri bölgelere sanatlarını, geleneklerini ve temel yaşam unsurlarını da götürmüşler, dolayısıyla diğer toplum ve topluluklarla bir kültürel etkileşim süreci içerisine girmişlerdir.

Anadolu'da birçok halk ozanının; Mevlana'dan Hacı Bektaş-i Veli'ye, Yunus Emre'den Hacı Bayram Veli'ye kadar Türk dünyasında önemli izler bırakan düşünür ve mutasavvıflardan etkilendiği bilinmektedir.

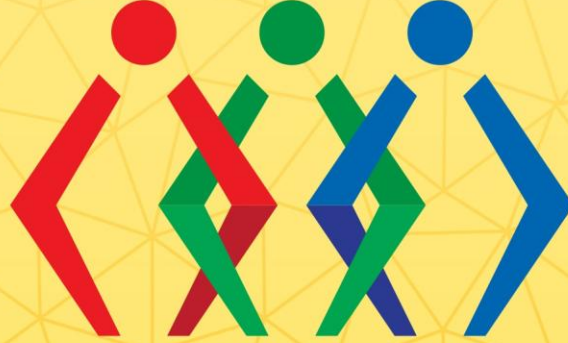
Anadolu'da ki düşünce ikliminin temel kaynağının da Hoca Ahmet Yesevi olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla Anadolu âşıklarının özelinde, Erzurumlu âşıkların bu düşünce ikliminin ana gözesi olan Hoca Ahmet Yesevi'ye bağlılığı, gerek usta-çırak ilişkilerinde gerekse sazlarında ve sözlerinde can bulan yöresel motiflerin giriftlerinde ve Orta Asya'da bulunan soydaşlarımızla devam eden kültürel bağımızın bir göstergesidir.

Unutulmamalıdır ki halk ozanlarının şiirleri, hafızalarda yer alan ana duygu ve düşünceler üzerine oluşur. Bu duygu ve düşüncelerin temelinde Hoca Ahmet Yesevi'nin olduğu yadsınamaz derecede bir doğrudur. Şiirler ve müzikler bir takım kültürel birikimlerle üretilir. Hoca Ahmet Yesevi'den günümüze bu kültürel aktarımı sağlayan âşık ve ozanlarımızı sadece minnetle anmak yetmez. Bu alanda çalışmalarını sürdüren genç kuşak halk ozanlarının da yetişmeleri sürecinde yaptıkları çalışmalara, gerek ülke politikalarında gerek eğitim kurumlarında kültürel reformlara gidilerek maddi ve manevi destek verilmesi, bu sanat akımının devamlılığının sağlanması ve gelecek kuşaklara orijinal haliyle aktarılması adına büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Boratav, P.N. (1973). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Ankara: Fono Matbaacılık
- Emnalar, A. (1998). *Tüm yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi
- Günay, E. (2011). *Müzik Sosyolojisi-Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bir Bakış*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Güzel, A., Torun, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayıncılık
- Hoebel, E. A. (1958). *Anthropology: The Study of Man*, New York: Mc Graw-Hill Book Company
- Kaplan A. (2013). *Kültürel Müzikoloji*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Murdock, G. P. (1965). *Culture and Society*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press
- Sakaoğlu, S. (1982). *Doğu Anadolu'da Âşık Toplamaları*, Türk Folkloru, Sayı: 36
- Sezen, L. (2007). *Erzurum Folkloru*, Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık
- Şengül, C. (2007). *Kültürün Yaygınlaşmasında Müziğin Yeri ve Önemi*, Erzurum: Mega Ofset Matbaacılık
- Tavkul, U. (2009). *Kafkasya'da Kültürel Etkileşim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Tezcan, M. (1987). Erzurum Kültürü ve Kişiliği, *Tarihi akış içinde Erzurum Sempozyumu*, S. No: 275
- Türkmen, E.F. (2010). Halk Müziğindeki Değişimler Ve Halk Müziği Eğitimine Etkileri, *Kuramsal Eğitimbilim*, S. No: 53-68
- Yardımcı, M. (2013). *Türk Halk Edebiyatında Nesir ve Nazım Nesir Karışık Türler*, İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gelenek>

ULUSLARARASI BİLİM KÜLTÜR VE SPOR DERNEĞİ | **INTERNATIONAL SCIENCE CULTURE AND SPORT ASSOCIATION**

ISCSA_UBİKS

www.iscs-a.org

www.intjcss.com